

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Hanna Martinsson

Sexköpslagen och
människohandel i ett
helhetsperspektiv

- Den svenska synen på prostitution och dess
samband med människohandel

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Per Ole Träskman

Straffrätt

Ht 2004

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Frågeställningar och syften	5
1.2 Avgränsningar	5
1.3 Material och metod	6
1.4 Disposition	7
2 ALLMÄNT OM PROSTITUTION OCH MÄNNISKOHANDEL	9
2.1 Prostitution	9
2.1.1 Definitioner av prostitution	9
2.1.2 Olika prostitutionsformer	10
2.1.3 Prostitutionens föränderlighet	14
2.2 Människohandel	15
2.2.1 Definition av människohandel	15
2.2.2 Omfattning och utveckling av människohandeln	17
2.2.3 Förutsättningar för människohandeln	18
2.2.4 Organisering av människohandeln	20
2.2.5 Offrens situation	21
2.2.6 Skillnaden mellan människohandel och människosmuggling	22
3 OLIKA PERSPEKTIV PÅ PROSTITUTION OCH ARBETET MOT MÄNNISKOHANDEL	24
3.1 Förklaringsmodeller till prostitution	24
3.1.1 Perspektiv på prostitution enligt Järvinen	25
3.1.1.1 Ett funktionalistiskt perspektiv	25
3.1.1.2 Ett feministiskt perspektiv	27
3.1.1.3 Ett socialt interaktionsperspektiv	30
3.1.1.3.1 Prostitutionsbegreppets relativitet	31
3.2 Andra perspektiv på prostitution och människohandel	33
3.3 Perspektiv på reglering	36
3.3.1 Prohibitionism	36
3.3.2 Abolitionism	36
3.3.3 Reglering	37

3.4	Olika syn på prostitution och människohandel i Europa	37
4	PRESENTATION AV LAGSTIFTNINGEN	38
4.1	Sexköpslagen	38
4.1.1	Bakgrund till lagstiftningen	39
4.1.1.1	SOU 1981:71 Prostitution i Sverige – Bakgrund och åtgärder	40
4.1.1.2	SOU 1982:61 Våldtäkt och andra sexuella övergrepp	41
4.1.1.3	SOU 1995:15 Könshandeln	41
4.1.1.4	Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid	45
4.1.2	Lagändring rörande förbudet av sexköp	47
4.1.2.1	SOU 2001:14 Sexualbrotten. Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor	47
4.1.2.2	Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning	48
4.2	4 kap. 1 a § BrB	50
4.2.1	Bakgrund till lagstiftningen	54
4.2.1.1	Internationellt arbete mot människohandel och prostitution	54
4.2.1.1.1	Vidare om internationella instrument upprättade inom FN	55
4.2.1.1.2	Vidare om arbetet inom Europeiska unionen	58
4.2.1.1.3	Internationella rekommendationer	60
4.2.1.2	Den svenska bakgrunden till lagstiftningen mot människohandel	62
4.2.1.2.1	SOU 2001:14 Sexualbrotten. Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor	62
4.2.1.2.2	Proposition 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel	64
4.2.1.2.3	Prop. 2003/04:111 Ett utvidgat ansvar för människohandel	65
4.2.2	Lagändring rörande 4 kap. 1 a § BrB	66
5	SITUATIONEN I SVERIGE	68
5.1	Prostitutionens omfattning i Sverige	68
5.2	Människohandelns omfattning i Sverige	73
5.2.1	Antalet utländska prostituerade i Sverige	73
5.2.2	Antalet offer för människohandel i Sverige	74
5.3	Synen på prostitution i Sverige	75
5.3.1	Den officiella svenska synen	75
5.3.2	Synen på prostitution i samhället i allmänhet	79
5.3.3	Kritik om ensidighet	82
5.4	Prostitution och dess samband med människohandel	85
5.4.1	Allmänt om prostitution och människohandel som en helhet	85
5.4.2	Frågans behandling i förarbetena	86
5.4.3	Vidare om Sveriges syn på sambandet mellan prostitution och människohandel	88
5.4.4	Förbudet mot köp av sexuella tjänster och dess påverkan på människohandeln	88
5.4.4.1	Sexköpslagens positiva effekter på människohandeln	89
5.4.4.1.1	Svårare omständigheter för att bedriva prostitutionsverksamhet	89
5.4.4.1.2	Förbudet görs känt i andra länder	90
5.4.4.1.3	Höjd kunskap om förbudet i Sverige	90
5.4.4.2	Sexköpslagens negativa effekter på människohandeln	91
5.4.4.2.1	Svårare att få sexköpare att vittna i koppleri- och människohandelsmål	91

5.4.4.2.2	Förbudet komplicerar efterforskning och spaning i koppleri- och människohandelsfall	93
5.4.4.2.3	Förbudet komplicerar det internationella polissamarbetet	93
5.4.4.2.4	Ingen sexköpare har anmält/rapporterat om människohandel	94
5.4.4.3	Neutral effekt av sexköpslagen	94
5.4.4.3.1	Efterforskning av förbudet har inte bidragit till att avslöja människohandel	94
6	SITUATIONEN I NEDERLÄNDERNA	96
6.1	Prostitutionens omfattning i Nederländerna	96
6.1.1	Antalet utländska prostituerade i Nederländerna	97
6.2	Synen på prostitution i Nederländerna	98
6.3	Den nederländska synen på sambandet mellan prostitution och människohandel	99
6.4	Den nederländska lagstiftningen	99
6.4.1	Bakgrund till lagändringen	101
6.4.2	Legaliseringens effekt på prostitutionens omfattning	102
6.4.3	Legaliseringens effekt på människohandeln	102
6.4.3.1	Legaliseringens positiva effekter på människohandeln	102
6.4.3.1.1	Genom kontroll av bordeller upptäcks tvång och utnyttjande	102
6.4.3.1.2	Polisens strategi och strukturering av arbetet mot människohandel	103
6.4.3.1.3	Ökat förtroende för polisen och ökad tillgång till information	103
6.4.3.1.4	Sexindustrin har blivit öppnare och mer transparent	103
6.4.3.1.5	Svårare för utländska kvinnor att prostituera sig	104
6.4.3.1.6	Svårare att skaffa kunder till offer för människohandel	104
6.4.3.1.7	Effekten på människohandeln på den ”grå prostitutionsmarknaden”	105
6.4.3.2	Legaliseringens negativa effekter på människohandeln	105
6.4.3.2.1	Legaliseringen kan missförstås av människohandlare	105
6.4.3.2.2	Utländska prostituerade har fått en svårare situation	105
7	STATEN VICTORIA I AUSTRALIEN	107
7.1	Lagstiftningen i Victoria	107
7.1.1	Bakgrund till legaliseringen	107
7.1.2	Effekter av legaliseringen	108
8	ANALYS	109
8.1	Den svenska synen på prostitution och dess samband med människohandel	109
8.2	Den nederländska synen på prostitution och dess samband med människohandel	111
8.3	Möjliga förklaringar till den olika synen på prostitutionen	111
8.4	Hegemoniska diskurser	115
8.5	Hur har den svenska och nederländska prostitutionslagstiftningen påverkat människohandeln?	117
8.6	Vilken väg är mest effektiv?	124

8.7	Andra åtgärder	127
8.8	Avslutning	127
9	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	130
9.1	Offentligt tryck	130
9.1.1	Utländskt offentligt tryck	130
9.2	Litteratur	130
9.3	Artiklar	133
9.4	Internetsidor	134
10	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	136

Sammanfattning

Den s.k. sexköpslagen (1998:408) trädde ikraft år 1999. Efter en översyn av sexualbrottsbestämmelserna, fördes den 1 april förbudet av sexköp in i 6 kap. 11 § BrB (SFS 2005:90). Bakgrunden till kriminaliseringen är att prostitution av lagstiftaren definieras som våld mot kvinnor. Prostitution beskrivs inte kunna vara frivillig och genom förbudets införande fokuserades på mäns efterfrågan, en grupp som man framhöll länge hade varit osynliggjord. Den svenska prostitutionssynen kan således sägas ha ett feministiskt perspektiv med en tvångsförståelse.

Människohandel har berörts i en rad internationella instrument, t.ex. FN:s tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn samt EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel. Med bakgrund i det internationella arbetet infördes i Sverige en särskild straffbestämmelse rörande människohandel för sexuella ändamål i 4 kap. 1 a § BrB (SFS 2002:436). Paragrafen utvidgades senare till att omfatta människohandel även för andra ändamål än sexuella, såsom organhandel, tvångsarbete osv. I lagstiftningsarbetet till nämnda paragraf framgår den svenska uppfattningen om sambandet mellan prostitution och människohandel. Efterfrågan på prostitution pekas ut som en förutsättning för människohandel och sexköpslagen pekas ut som ett sätt att reducera denna efterfrågan. Härigenom betraktas sexköpslagen som ett medel i arbetet med att bekämpa människohandeln för sexuella ändamål. Sexköpslagens eventuella effekt på människohandeln berördes alltså först vid denna tidpunkt. Människohandelns omfattning uppges vara liten i Sverige i jämförelse med andra länder. Rikskriminalpolisen (RKP) framhåller att sexköpslagen har haft en positiv effekt på människohandeln i Sverige. Förbudet mot sexköp har inneburit svårare omständigheter för människohandlare att bedriva prostitutionsverksamhet i Sverige. Sexköparnas rädsla för lagföring och att människohandlarna varit tvungna att flytta runt kvinnorna för att undvika upptäckt har inneburit komplikationer för människohandlarna. Detta skall ha lett till att människohandlare betraktar Sverige som en dålig marknad för sin verksamhet. Samtidigt pekas det på att sexköpslagen har inneburit att sexköparna i mindre utsträckning är villiga att vittna i kopplerimål och samma utveckling befaras ske när det gäller människohandelsfall. Trots denna och andra negativa effekter av sexköpslagen menar man dock att förbudet mot sexköp har en förebyggande effekt på människohandel.

Prostitution är en laglig verksamhet i Nederländerna och för några år sedan legaliserades bordeller och hallickverksamhet. Man menar från nederländsk sida att prostitutionen alltid har funnits och att den aldrig kommer att försvinna. Man gör även en uppdelning mellan frivillig och påtvingad prostitution. Antagandet om prostitutionens odödlighet innebär att den frivilliga prostitutionen inte bör försöka elimineras, utan istället regleras så att den sker under former som kan accepteras av samhället. Den

nederländska prostitutionssynen kan således beskrivas ha ett funktionalistiskt perspektiv med en frivillighetsförståelse. Den påtvingade prostitutionen och människohandel regleras i artikel 250 i den nederländska strafflagen. Arbetet mot människohandel är upplagt på ett annat sätt i Nederländerna än i Sverige. Man menar att det inte finns något direkt samband mellan prostitutionen i ett visst land och människohandeln. Det är istället fattigdomen och den låga levnadsstandarden i ursprungsländerna som pekas ut som orsak. Legaliseringen av bordeller betraktas bl.a. som en väg att förebygga människohandeln. Man menar att legaliseringen har inneburit att omfattningen av tvång har reducerats. Sexköparnas förväntade preferens för ordnade och reglerade förhållanden betraktas kunna innebära marknadsmässiga fördelar för de legala bordellerna. Svårigheterna att finna kunder till den illegala verksamheten framhålls ha en förebyggande effekt på människohandeln.

Såväl företrädare för Sverige som Nederländerna menar alltså att deras prostitutionspolitik fungerar förebyggande på människohandeln. Båda tillvägagångssätt kan sägas ha både för- och nackdelar och det kan inte uteslutas att båda kan ha vissa förebyggande effekter på människohandel. Att svårigheter att bedriva människohandelsverksamhet fungerar förebyggande på människohandel förefaller naturligt. Ju mindre pengar som finns att tjäna desto mindre intresse från potentiella människohandlare. I Nederländerna, som har en omfattande prostitution, kan en reglering av förhållandena sägas ha fördelar genom en eventuell förflyttning av efterfrågan till den legala prostitutionssektorn. Samtidigt kan det hävdas att en omfattande prostitution leder till en kultur som möjliggör ytterligare prostitution och människohandel. Detta stöds av att omfattningen av prostitution och människohandel är mindre omfattande i Sverige än i Nederländerna samt av utvecklingen i staten Victoria. Sheila Jeffreys, professor i statskunskap vid universitetet i Melbourne, menar att legaliseringen av bordeller i staten Victoria lett till en växande sexindustri, ett ökat antal illegala bordeller och en ökad omfattning av människohandeln. Av detta torde man kunna dra slutsatsen att, trots att en regleringspolitik kan förefalla leda till fördelar på kort sikt, dess konsekvenser på längre sikt är ett samhälle där prostitution och människohandel breddas ut. Utvecklingen i Sverige, från liberaliseringen på 1970-talet till dagens syn på prostitution som våld mot kvinnor, visar att förändringar i samhällets syn på prostitution kan ske på relativt kort tid. Även skillnaden i efterfrågan mellan olika länder visar på kulturens betydelse för prostitutionens omfattning. Ur detta perspektiv framstår en politik som ämnar reducera efterfrågan på prostitution som praktiskt möjlig och mer effektivt fungerande i arbetet mot människohandeln än ett underlättande för prostitutionsverksamheten genom en legalisering.

Förord

Genom denna uppsats avslutas min studietid vid Lunds universitets juridiska fakultet. Uppsatsen utgör den sista delen av fördjupningen inom straffrätt. Sexköpslagen och människohandel väckte mitt intresse p.g.a. dess tydliga könsaspekter. Det har skrivits ett flertal uppsatser rörande såväl förbudet mot sexköp som människohandel. Genom att betrakta förbudet mot sexköp och människohandel som en helhet hoppas jag tillföra ett nytt perspektiv utöver de som getts i redan skrivna uppsatser.

Jag vill tacka min handledare professor Per Ole Träskman för all hjälp med material och vägledning under arbetets gång.

Jag vill tacka min familj (i dess utökade form) och mina vänner för stöd och engagemang under hela utbildningen, särskilt under uppsatsskrivandet. Tack Michael för ditt stöd och din hjälp med en krånglande dator.

Hanna Martinsson
Malmö, april 2005

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
CATW	Coalition Against Trafficking In Women
EU	Europeiska unionen
Europol	The European Law Enforcement Organisation
FN	Förenta Nationerna
IOM	International Organisation on Migration
JämO	Jämställdhetsombudsmannen
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop	Proposition
RB	Rättegångsbalken
RKP	Rikskriminalpolisen
RPS	Rikspolisstyrelsen
Rskr	Riksdagsskrivelse
SCB	Statistiska centralbyrån
Sexköpslagen	Lagen (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster
Sifo	Svenska institutet för opinionsundersökningar
SOU	Statens offentliga utredningar
UNICEF	FN:s barnfond

1 Inledning

1.1 Frågeställningar och syften

Det råder i stort sett enighet i Sverige rörande synen på prostitution som ett samhällsproblem. Åsikterna kring lämpliga lösningar på problematiken går dock isär och således har lagen om förbud mot köp av sexuella tjänster (1998:408), nedan kallad sexköpslagen, varit föremål för en livlig debatt. Kritiken har bl.a. rört lagens konsekvenser på skilda områden. Även fenomenet människohandel, främst för sexuella ändamål, har varit en högst aktuell fråga under en period. Sexköpslagen och straffbestämmelsen rörande människohandel i 4 kap. 1 a § BrB har behandlats separat tidigare i examensuppsatser. Min avsikt i denna uppsats är därför att behandla dessa båda lagstiftningsprodukter som en helhet i hopp om att en annan infallsvinkel på samhällsproblemet prostitution skall väcka nya insikter. Vidare vill jag med ett helhetsangrepp utröna vilka konsekvenser Sveriges syn på prostitution får för synen på människohandel, samt om Sveriges angreppssätt mot människohandel har varit effektivt.

Uppsatsen utgår från följande frågeställningar:

- Såg lagstiftaren på sexköpslagen och bestämmelsen om människohandel som en helhet? Kopplas fenomenen prostitution och människohandel ihop i den svenska respektive nederländska debatten?
- Har sexköpslagen påverkat omfattningen och bekämpningen av människohandel i Sverige? Är bekämpningen av prostitution genom straffrättslig reglering av detta slag effektiv i arbetet mot människohandel?

1.2 Avgränsningar

Prostitution kan gestalta sig på många olika sätt. Det görs i lagstiftningen inte någon skillnad på heterosexuell/homosexuell prostitution eller andra uttrycksformer för prostitutionen. I denna uppsats behandlas den vanligaste och den i litteraturen mest berörda formen av prostitution; den heterosexuella prostitutionen där kvinnan agerar säljare och mannen köpare. Resonemanget nedan är i stora delar tillämpligt även vid andra prostitutionsformer, men det skall tilläggas att det kan finnas olikheter mellan dessa olika former, t.ex. rörande orsaksförklaringarna.

Kritiken mot sexköpslagen har främst rört dess konsekvenser och dess påstådda misslyckande med att uppfylla sina syften. Av utrymmesskäl

behandlas endast två effekter av sexköpslagen¹. Sexköpslagens effekt på omfattningen av prostitution kommer att beröras kort. Behandlingen av sexköpslagens effekter på omfattningen och bekämpningen av människohandel för sexuella ändamål blir utförligare.

Människohandel kan ske med en rad olika syften. Framställningen nedan begränsas till människohandel med syfte att utnyttja offret i prostitutionsverksamhet. Andra sexuella ändamål, såsom äktenskapsförmedling och hushållsarbete som innefattar fri tillgång till kvinnans sexuella tjänster, kommer inte att diskuteras. Uppskattningar av omfattningen av människohandeln särskiljer dock inte alltid för vilka syften handeln sker. Redovisandet av dessa uppskattningar kommer således att inkludera såväl ovanstående syften som ibland människohandel för helt andra syfte. Vid användning av begreppet människohandel åsyftas om inget annat framgår handel med kvinnor i syfte att utnyttja dem i prostitution.

Det finns specialregleringar, bl.a. vissa internationella instrument, som rör handel med barn. Av utrymmesskäl förenklas uppsatsen till att endast beröra handeln med vuxna kvinnor. Det kan framstå som olyckligt då barnhandeln och kvinnohandeln (och ibland även handel med män) kan sägas utgöra olika uttryck av samma fenomen och att människohandlare många gånger inte gör någon distinktion häremellan. Delar av nedanstående resonemang kan dock appliceras även på handel med barn.

Av utrymmesskäl berör jag inte heller sociala och lagstiftningsåtgärder m.m. som syftar till en förbättring av situationen för kvinnor i prostitution och kvinnor som redan fallit offer för människohandel samt som syftar till att bättre kunna tillämpa straffbestämmelsen om människohandel.

Lagändringar, innebärande att sexköpslagen tas bort och att ett förbud av köp av sexuell tjänst tas in i 6 kap. BrB, trädde i kraft den 1 april 2005. Vid denna tidpunkt var denna uppsats i princip färdigskriven. Jag har därför begränsat ändringarna av uppsatsen till att beskriva innehållet av dessa förändringar. Då det inte rör sig om några egentliga lagändringar i sak förändras inte heller utgångspunkter och resonemanget i uppsatsen i sak. Hänvisningar till sexköpslagen har därför inte korrigerats till följd av lagändringen.

1.3 Material och metod

För att besvara mina frågeställningar jag tagit avstamp i förarbetena till sexköpslagen och 4 kap. 1 a § BrB. För att få en gedigen bakgrundskunskap har även litteratur och artiklar sökts. Merparten av den litteratur som finns

¹ Övriga konsekvenser behandlas bl.a. i *Känedom om prostitution 2003*, Rapport från Socialstyrelsen; *Förbud mot köp av sexuella tjänster. Tillämpningen av lagen under första året*. Rapport 2000:4 från Brottsförebyggande rådet; *Sexkjøp i Sverige og Nederland Reguleringer og erfaringer*, Rapport från Justis- og Politidepartementet, s. 56f

på området rör prostitution i allmänhet och rör inte de nämnda bestämmelserna specifikt. Det kan rimligen förklaras med att bestämmelserna är relativt nya. Jag har dock försökt att applicera relevanta delar av detta material på mina frågeställningar. Tilläggas kan att merparten av det material jag kommit i kontakt med tycks ta utgångspunkt i feministiska tolkningar av fenomenet prostitution. Andra utgångspunkter torde vara vanligare i utländsk litteratur än i svensk. Av naturliga skäl är svenskt material mer lättillgängligt, vilket oundvikligen präglar resultatet. Jag har dock i möjligaste mån tagit in övriga utgångspunkter och hoppas att detta inte ska leda till någon allvarlig begränsning i uppsatsen.

Då det gäller sexköpslagens effekter på människohandeln har informationen varit mager. Därför baseras resonemanget i dessa delar i princip enbart på Rikskriminalpolisens lägesrapporter och en utvärdering av den svenska och nederländska lagstiftningen utförd av Justis- och Politidepartementet i Norge.

Bestämmelsernas låga ålder har inneburit att delar av informationen har fått sökas på Internet. Dels artiklar via Artikelsök, dels förarbeten som inte hunnit komma i tryckt form på biblioteken.

1.4 Disposition

Inledningsvis kommer det att redogöras för innebörden av fenomenet prostitution och vilka olika sätt varpå denna kan gestalta sig. Även en redogörelse av innebörden av människohandel sker. Vidare beskrivs omfattning av, organisering av och förutsättningar för människohandeln. En allmän redogörelse för olika perspektiv på prostitution och människohandel görs för att uppvisa vilka alternativa förhållningssätt som finns i frågan.

Därefter följer en presentation av de båda bestämmelsernas utseende. För att kunna besvara frågan om lagstiftaren har sett på sexköpslagen och bestämmelsen om människohandel som en helhet görs en genomgång av förarbetena till respektive lagstiftningsprodukt. I vilken utsträckning man i förarbetena hänvisat till människohandel och tvärt emot kommer att anges.

Nästa steg blir att se hur en skiftande syn på prostitution påverkar dess omfattning och utformningen av arbetet mot människohandel. Denna del av uppsatsen inleds med en beskrivning av situationen i Sverige. Här presenteras omfattningen av prostitutionen och hur sexköpslagen påverkat denna. Även omfattningen av människohandel beskrivs. Med utgångspunkt bl.a. i förarbetena kommer den svenska prostitutionssynen och synen på sambandet mellan prostitution och människohandel att beskrivas. Därefter behandlas sexköpslagens påverkan på det förebyggande arbetet mot människohandel och omfattningen av denna.

För att bättre kunna diskutera huruvida sexköpslagen är ett effektivt medel för att förebygga människohandel bör det svenska angreppssättet sättas i relation till andra angreppssätt. En presentation av motsvarande situation i

Nederländerna utgör ett bra kontrasterande exempel till den svenska bilden. Även konsekvenserna av legaliseringen av bordeller i staten Victoria, Australien, kommer att tas upp för att komplettera den svenska och nederländska bilden.

Den analyserande delen av arbetet finns framför allt fram i det avslutande avsnittet, men i viss utsträckning även kontinuerligt i texten. I analysen hoppas jag att mina frågeställningar besvaras på ett tillfredsställande sätt.

2 Allmänt om prostitution och människohandel

2.1 Prostitution

2.1.1 Definitioner av prostitution

Ordet prostituera härstammar från latinets prostituere, utbjuda.² Det är inte oproblematiskt att definiera vad prostitution är och det finns därför ett flertal sätt varpå man kan definiera fenomenet. Exempelvis ansåg man i 1977 års Prostitutionsutredning att prostitution föreligger när ”minst två parter köper respektive säljer sexuella tjänster mot (vanligen) ekonomisk ersättning, som utgör en förutsättning för den sexuella tjänsten”.³ Olika definitioner kan t.ex. utgå från vilken form av ersättning som lämnas. En snäv definition av prostitution innebär då att det rör sig om köp och försäljning av sexuella tjänster mot kontant betalning. En vid definition av prostitution är att det rör sig om köp och försäljning av sexuella tjänster mot kontant betalning eller andra materiella värden, såsom en resa, en dyr middag eller en övernattning. I lagtexten används inte uttrycket prostitution, utan där talas om tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Det finns ingen legaldefinition i sexköpslagen, men som nedan framgår avses såväl kontant som andra former av ”betalning”. Att definiera vad som är en sexuell tjänst kan även det vara svårt, eftersom det kan röra sig om väldigt skiftande handlingar. För att visa på denna problematik nämner Leif GW Persson ett exempel där en man betalar sin ”härskarinna” för att få städa hennes lägenhet medan hon hånar och skäller på honom, utan att något annat sker.⁴ Handlingen måste alltså inte i sig vara av sexuell natur, utan fokus torde istället vara på att resultatet av handlingen som regel skall innebära sexuell tillfredsställelse i en eller annan form för köparen.

Handlingar kan även bedömas olika beroende på vem som betalar för att en sexuell handling skall utföras. I 1993 års Prostitutionsutredning hävdade man att prostitution enligt gällande rätt förutsätter att köparen deltar i handlingen på något sätt som är ägnat att tillfredsställa hans sexuella drift.⁵ Att köparen betalar en kvinna för att hon ska ha samlag med en annan man utan att köparen har något sexuellt intresse i deras handlingar, som t.ex. är fallet vid produktion av pornografisk film, torde således inte kunna definieras som prostitution. Den 1 april 2005 trädde en lagändring ikraft innebärande att även den som låter någon annan betala för den sexuella

² SOU 1995:15, s. 209

³ SOU 1981:71, s. 33

⁴ Persson (1981), s. 21

⁵ SOU 1995:15, s.209f

tjänsten omfattas av straffansvar.⁶ Utan att fördjupa mig i problematiken skall nämnas att det i vissa fall kan framstå som problematiskt att särskilja prostitution från framställande av pornografi. Det har nämligen hävdats att sexköpande män kan undvika straffansvar genom att dokumentera den sexuella handlingen och med skydd av tryck- och yttrandefriheten benämna det hela som tillverkande av pornografi.⁷

Delar av prostitutionsforskningen har även fokuserat på definitionsproblematiken. De definitionskriterier för prostitution som traditionellt ställts upp (kommersialitet, promiskuitet, icke-selektivitet/selektivitet på ekonomiska grunder, tillfällighet/kortvarighet, emotionell likgiltighet) har inom det sociala interaktionsperspektivet kritiserats för att inte lyckas avgränsa prostitutionen från andra sexuella förbindelser. För en utförligare beskrivning av kriterierna se avsnitt 3.1.1.3. Avgränsningen mot sexuella förhållanden som bör accepteras blir naturligtvis av än större vikt när frågan om en straffsanktionering är aktuell.

Även begreppet, prostitution, i sig framstår som kontroversiellt. I 1993 års Prostitutionsutredning används begreppet könshandel istället för begreppet prostitution. Man menade att begreppet prostitution inte tydliggör att det rör sig om två handlingar från två parter, d.v.s. försäljning och köp. Begreppet könshandel ansågs vara bättre genom att det inte på samma sätt osynliggör köparens handling.⁸ Användandet av uttrycket ”sexarbetare”, som behandlas i avsnitt 3.2, visar ytterligare hur viktig formuleringen av ett fenomen kan vara för konstruktionen av dess innebörd. Trots att kritik kan framföras mot begreppet prostitution är det detta som nedan kommer att användas. Jag vill härigenom undvika risken för att blanda ihop prostitution med människohandel, vilket lätt blir fallet om man istället använder sig av begreppet könshandel.

2.1.2 Olika prostitutionsformer

Man kan dela upp prostitutionen i fyra typer:

- 1) heterosexuell prostitution där kvinnor säljer sexuella tjänster till manliga köpare,
- 2) heterosexuell prostitution där män säljer sexuella tjänster till kvinnliga köpare,
- 3) homosexuell prostitution där män säljer sexuella tjänster till manliga köpare och

⁶ Se stycke 4.1.2.2.

⁷ Elman (2001), s. 115

⁸ SOU 1995:15, s. 15 och 209

4) homosexuell prostitution där kvinnor säljer sexuella tjänster till kvinnliga köpare.⁹

Såsom tidigare nämnts utgår jag i denna uppsats från den typ som är klart vanligast och som de empiriska grunderna för sexköpslagen i stort sett är begränsade till, d.v.s. den heterosexuella prostitutionen med kvinnliga säljare och manliga köpare.¹⁰

Prostitution kan även kategoriseras utifrån kontaktmönstret. Med kontaktmönstret avses var och hur kvinnan säljer sexuella tjänster eller var och hur mannen kommer i kontakt med den prostituerade kvinnan. Leif GW Persson (1981) har utifrån situationen i Sverige delat upp prostitutionen i fem olika former:

- 1) gatuprostitutionen, d.v.s. där kontakten tas på gatan,
- 2) prostitution på s.k. massageinstitut och poseringsateljéer,
- 3) prostitution på sexklubbar¹¹,
- 4) prostitution på hotell och restauranger, samt
- 5) prostitution i s.k. call-girl-verksamhet.¹²

Som synes inkluderar Persson inte bordeller i denna indelning. (Bordeller är lokaler där man relativt öppet bedriver prostitutionsverksamhet och ofta med ett stort antal kvinnor inblandade.) Anledningen till detta är att bordeller i dess rätta bemärkelse inte förekommer i Sverige, även om verksamheten på massageinstitut och poseringsateljéer kan te sig som en sorts ”småskalig bordellverksamhet”, där 2-3 kvinnor har sin mottagning i en lägenhet eller en annan lokal. Bordeller är dock vanliga i många länder på kontinenten (bl.a. i länder där samhället har legaliserat prostitution i vissa former) och i utvecklingsländerna. Utifrån denna indelning liknar Persson prostitutionen vid en pyramid, som beskriver den sociala statusen hos verksamheten, kunderna och de prostituerade kvinnorna, prostitutionsformernas åtkomlighet, mängden prostitutionsarbete och antalet prostituerade¹³ inom de olika formerna. I pyramidens botten placeras gatuprostitutionen och ovanpå placeras massageinstitut och poseringsateljéer. På nästa steg hamnar sexklubbsprostitutionen. Näst högst

⁹ Persson (1981), s. 11

¹⁰ SOU 1995:15; Persson 1981, s. 11; Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 16

¹¹ Med sexklubbar avsåg Persson de klubbar som tidigare erhöill tillstånd till pornografiska föreställningar dit allmänheten hade tillträde. I ordningslagen (1993:1617) 2 kap. 14 § finns idag ett förbud mot anordnande av offentlig tillställning som utgör pornografisk föreställning. Idag består verksamheten på sexklubbarna istället av serveringar och nakenframträdande på scen, såsom striptease. I många fall finns det också möjlighet till s.k. enskild posering. I SOU 2001:14 föreslogs en ny lydelse av nämnda paragraf. I den nya lydelsen sägs att en föreställning är pornografisk om den med hänsyn till inslag av dans, posering eller liknande uppträdanden av sexuell karaktär vid en samlad bedömning kan anses ha till huvudsakligt syfte att påverka åskådaren sexuellt. (Persson (1981), s. 39 och Prop. 2004/05:45, s. 156ff)

¹² Persson (1981), s. 37

¹³ Man menar numer att det arbetar fler prostituerade i inomhusprostitutionen än i gatuprostitutionen. (Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 21)

upp i pyramiden finns hotell- och restaurangprostitutionen och högst upp kommer call-girl-prostitutionen. Pyramiden ger naturligtvis en förenklad bild av verkligheten, men undantagen är, enligt Persson, inte alltför många.¹⁴

Persson framhåller att de prostituerade kvinnorna utgör en heterogen grupp. Det finns stora skillnader i deras bakgrund och sociala situation, i deras tillvaro som prostituerade, beträffande de tjänster som de utför åt sina kunder och hur de får betalt. Samtidigt finns det dock ett markant inslag av kvinnor som har det svårt. Även bland de kvinnor som inte är utslagna föreligger i varierande grad, som Persson uttrycker det, en ”överrepresentation av indikatorer på social ofärd”.¹⁵

I enlighet med prostitutionspyramiden har gatuprostituerade lägst social status. Här finns majoriteten av de utslagna prostituerade, d.v.s. de prostituerade som har alkohol- och narkotikaproblem samt har andra personliga svårigheter, såsom dålig ekonomi, arbetslöshet, bostadslöshet och avsaknad av normala emotionella och sociala relationer till omvärlden. Enligt Persson är så gott som samtliga kvinnor som arbetar regelbundet på gatan missbrukare. Det rör sig vanligen om narkotikamissbruk, men i vissa fall även alkoholmissbruk.¹⁶ Brottsligheten är generellt hög bland de gatuprostituerade kvinnorna. Persson refererar till en undersökning genomförd i Stockholm som visade att drygt hälften (53 procent) av de gatuprostituerade kvinnorna var registrerade i Person- och belastningsregistret (PBR) för olika brott. Av den kvinnliga normalbefolkningen var ca. 2-3 procent införda i registret.¹⁷ Gatuprostitutionen är den prostitutionsform som är mest åtkomlig, eftersom den gatuprostituerade kvinnan är tvungen att uppträda öppet. Genom denna öppenhet blir hon ett lovligt byte för svåra väderförhållanden, polisen, sina kunder (som har möjlighet att ingående granska henne) samt även för den välanpassade omgivningens blickar. Gatuprostitutionen är således öppen för i stort sett varje (manlig) kund som har de nödvändiga kontanta medlen och inte uppträder alltför stökigt samt för varje kvinna som kommer över de sociala och psykologiska hindren mot att sälja sex för pengar.¹⁸

På nästkommande nivå, massageinstitut och poseringsateljéer, finns ett stort inslag av ”egna företagare”. Det rör sig om kvinnor som ofta varit i prostitutionen länge¹⁹ och vid åtminstone en ytlig betraktelse ser i många fall dessa kvinnors tillvaro ”normal” och vardaglig ut. I likhet med de sexklubsprostituerade är alltså det *synliga* inslaget av psykiska och sociala problem i denna grupp inte påfallande. Gruppen har samtidigt en hög

¹⁴ Persson (1981), s. 38ff

¹⁵ Persson (1981), s. 20

¹⁶ Persson (1981), s. 63

¹⁷ Persson (1981), s. 88

¹⁸ Persson (1981), s. 48ff

¹⁹ Det kan tilläggas att det i övrigt är sällsynt att en kvinna prostituerar sig under ett flertal år. I normalfallet upphör man att prostituera sig, enligt Persson, sannolikt av skälet att man inte kunde förlika sig med en tillvaro som prostituerad. (Persson (1981), s. 96)

brottsbelastning i jämförelse med den kvinnliga normalbefolkningen, även om den är väsentligt lägre än för de gatuprostituerade kvinnorna.²⁰

Hotell- och restaurangprostituerade samt call-girls är kvinnor som utåt sett är välanpassade. De är många gånger tillfällesprostituerade som även har ett ”vanligt” yrke. Dessa kvinnors prostitutionsverksamhet bedrivs mer sporadiskt och det är i regel inte fråga om att ordna mer än en kund per prostitutionstillfälle. Det är dock svårt att dra några klara slutsatser rörande dessa kvinnor och deras verksamhet med tanke på en bristande kunskap rörande den mer dolda prostitutionen. De kvinnor som endast har prostitutionen som extraknäck och som endast prostituerar sig vid enstaka tillfällen löper ju naturligtvis små risker att identifieras som prostituerade och kommer därför inte heller att ingå i studier.²¹

Call-girl-verksamheten har en mycket sluten karaktär, där kontakten tas per telefon. Dessa kontaktvägar är förbehållna vissa slutna kategorier av ”finare” kunder och det krävs alltså att kunderna har speciella kontakter och avsevärt större ekonomiska resurserna än längre ned i pyramiden. Möjligheterna till skydd, anonymitet, att styra sin situation och att sätta högre priser ökar för kvinnorna högre upp i pyramiden. Det sätt på vilket kontakterna genomförs blir även allt mer lika vanliga emotionella och sexuella kontakter och det skymms undan att den sexuella samvaron beror av att den är betald.²² Det är ofta denna prostitutionsform (eller hotell- och restaurangprostitution) som avses då man talar om lyxprostitution. De lyxprostituerade kan i sin tur delas in i två grupper. Det är en mindre andel av de lyxprostituerade som har prostitutionen som sin huvudsakliga sysselsättning. Dessa har ofta arbetat länge som prostituerade inom olika prostitutionsformer och växlar mellan dessa. Andelen straffade, liksom andelen missbrukare, inom denna kategori torde vara ungefär jämförbar med den andel som man finner inom gatuprostitutionen och prostitutionen på poseringsateljéerna. Även deras bakgrund i övrigt stämmer väl överens med den tidigare bilden av de prostituerade kvinnorna i pyramidens bas. Den andra gruppen utgör majoriteten av de lyxprostituerade kvinnorna. Dessa kvinnor har ett ”vanligt” yrke i botten och har prostitutionen som ett extraknäck. Det kan röra sig om yrken och utbildningar som övriga grupper av prostituerade kvinnor socialt sett inte kommer i närheten av. Dessa kvinnor lever ett utåt sett välanpassat liv och de är kända i rollen som prostituerade för en mycket begränsad krets.²³

Kundernas sociala status följer även den prostitutionspyramiden relativt väl. Kunderna har högre social status än de prostituerade kvinnor de går till (de är ju inte prostituerade), men de relativa skillnaderna gäller även för kunderna. Det är naturligt med tanke på att prostitutionsstrukturen är grundad på, uppbyggd och sammanhållen av pengar. Kundernas status är

²⁰ Persson (1981), s. 48 och 106

²¹ Persson (1981), s. 48ff och 87

²² Persson (1981), s. 39 och 49f

²³ Persson (1981), s. 110

dock mer varierande än de prostituerade, vilket de gatuprostituerades kunder visar. Dessa kan komma från de mest olika sociala förhållanden.²⁴

Det skall nämnas att det finns prostituerade kvinnor som växlar mellan de olika prostitutionsformerna, men denna överlappning är totalt sett ringa och i regel byter kvinnorna då till nivån under.²⁵

Prostitution kategoriseras ofta i öppen och dold prostitution. Å ena sidan kan detta sägas vara missvisande då prostitutionen (i Sverige) i sig i väsentliga delar är ett dolt fenomen. Å andra sidan kan hävdas att det egentligen inte finns någon helt igenom dold prostitution som existerar helt ”under jord”, eftersom verksamheten kräver kunder och då kan man inte gömma sig.²⁶ Även RKP hävdar att det faktum att viss prostitution är osynlig inte innebär att polisen inte får information, genom Internetspaning, fysisk spaning, tips från allmänheten osv., om var den pågår.²⁷ Kan kunderna hitta verksamheten torde även polisen kunna göra det. Ovanstående invändningar till trots avses med den synliga och öppna prostitutionen gatuprostitutionen. Den öppna gatuprostitutionen kallas ibland även nödprostitution, eftersom dessa kvinnor hamnar i prostitutionen p.g.a. en nödsituation, t.ex. för att finansiera sitt narkotikaberoende.²⁸ När man talar om den dolda prostitutionen avses s.k. inomhusprostitution såsom prostitution på massageinstitut, lägenhetsprostitution, prostitution i call-girl-verksamhet osv. Prostitutionen (i Sverige) är således till karaktären mer dold i övre delen av prostitutionspyramiden, vilket naturligtvis försvårar studier av denna prostitutionsform.²⁹ I Sverige är kunskapen om de prostituerade kvinnorna också i stort begränsad till kvinnorna i den synliga gatuprostitutionen.³⁰ Det är ett återkommande påstående inom prostitutionsforskningen att det på varje känd/registrerad/identifierad prostituerad kvinna går ett väsentligt större antal prostituerade som ej är kända och det finns därför starka skäl att tro att den synliga prostitutionen skiljer sig från den dolda på många sätt.³¹

2.1.3 Prostitutionens föränderlighet

Prostitution beskrivs ofta som ett fenomen som funnits ”i alla tider”, men formerna för den förändras i takt med att samhället förändras. T.ex. kan nämnas att ett ökat antal privatbilar innebar att prostitutionen ändrade karaktär och att platsen för den sexuella tjänsten ofta blev köparens bil.³²

²⁴ Persson (1981), s. 49

²⁵ Persson (1981), s. 52f

²⁶ Uttalande av Louise Eek i Engström (2004).

²⁷ RKP, Lägesrapport 5, s. 27

²⁸ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 20

²⁹ Persson (1981), s. 109

³⁰ SOU 1995:15, s. 11

³¹ Persson (1981), s. 93

³² SOU 1995:15, s. 9 och 43

Prostitutionen genomgick också stora förändringar under 1970-talet, vilket jag återkommer till i stycke 5.1.

Det har även skett förändringar, särskilt under senare år, inom prostitutionens struktur sedan Leif GW Perssons forskning genomfördes. Hans indelning kan trots detta vara av värde för att illustrera heterogeniteten inom prostitutionen. Tillkomsten av sexköpslagen har åtminstone haft en viss påverkan på förändringen av prostitutionen, även om denna kan antas vara störst på den öppna prostitutionen. Den öppna prostitutionen är väldigt beroende av de yttre omständigheterna och små förändringar i dessa kan få stort genomslag på verksamhetens omfattning.³³ Detta innebär naturligtvis att denna är mer känslig för förändringar, t.ex. i form av sociala och polisiära åtgärder, än de slutna formerna. Vidare har modern informationsteknologi under det senaste decenniet inneburit nya kontaktvägar mellan parterna i prostitutionen.³⁴ Även internationaliseringen och de globala rörelserna i dagens samhälle påverkar mönstren för prostitutionen. Sexturism och människohandel kan sägas utgöra delar av internationaliseringen av prostitutionen och enligt Månsson har utvecklingen av dessa fenomen lett till att man, trots att varje land har sina egna mönster, inte längre kan diskutera prostitution ur ett begränsat nationellt perspektiv. Månsson framhåller det faktum att Sverige är ett transitland för trafik med latinamerikanska kvinnor till bordeller i Danmark, Tyskland och Nederländerna som ett exempel på detta.³⁵

2.2 Människohandel

2.2.1 Definition av människohandel

Uttrycket ”trafficking in persons”³⁶ har sina rötter i de olika fördrag som slutits under 1900-talet i FN:s regi rörande bekämpandet av handeln med vuxna och barn i prostitutionssyfte.³⁷ Uttrycket användes första gången i slutet av förra århundradet av abolitioniströrelsen, som bedrev antislavkampanjer.³⁸ Trots att människohandel alltså har behandlats i ett flertal internationella instrument, saknades länge en entydig definition för staterna att utgå ifrån i arbetet mot människohandeln. Det beror bl.a. på att det finns en klar skillnad på hur man ser på prostitution och vilka åtgärder man anser bäst motarbetar den. Motsättningen finns mellan de stater och organisationer som vill legalisera prostitutionen (och som vill ha en reglerad bordellverksamhet) samt de som menar att prostitutionen ska motarbetas, eftersom även den anses utgöra ett sexuellt utnyttjande.³⁹ Genom ett

³³ Persson (1981), s. 50 och 93

³⁴ Månsson (1996), s. 57. Denna fråga behandlas utförligare i stycke 5.1.

³⁵ SOU 1995:15, s. 46 och Månsson (1996), s. 60f

³⁶ Det engelska uttrycket ”trafficking” används även i den svenska debatten. Jag kommer dock nedan att använda det motsvarande svenska uttrycket, människohandel.

³⁷ Månsson (1996), s. 58

³⁸ SOU 1995:15, s. 45

³⁹ SOU 2001:14, s. 424f

tilläggsprotokoll till FN:s konvention om gränsöverskridande organiserad brottslighet, från år 2000, enades dock staterna för första gången på global nivå i ett rättsligt bindande instrument om en definition av människohandel.⁴⁰ I artikel 3 i detta tilläggsprotokoll definieras människohandel som rekrytering, transport, överföring, hysande eller mottagande av personer genom hot om eller bruk av våld eller andra former av tvång, bortförande, bedrägeri, vilseledande, maktmissbruk eller missbruk av en persons utsatta belägenhet eller givande eller mottagande av betalning eller förmåner för att erhålla samtycke från en person som har kontroll över en annan person i syfte att utnyttja denna person. Utnyttjandet skall innebära åtminstone utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor, trældom eller avlägsnande av organ.⁴¹ Av denna definition framgår alltså att människohandel, med personer över arton års ålder, innefattar tre olika moment.⁴² Det första momentet är *åtgärder* för genomförandet av handeln, såsom rekrytering, transporter, hysande och mottagande etc. Det andra momentet utgörs av *de medel* med vilka de som är föremål för handeln hanteras. Rekryteringen i ursprungslandet går i princip till på tre olika sätt. För det första kidnappas offren eller tvingas på annat sätt bort mot sin vilja. Offren kan, för det andra, vilseledas angående vilken typ av tjänster de skall utföra i destinationslandet, d.v.s. de tror att de skall få ett ”normalt” arbete. De kan, för det tredje, vara införstådda med att de skall börja/fortsätta prostituera sig, men de blir sedan lurade beträffande ”villkoren” för prostitutionen. Det är handel som genomförs på det senast beskrivna tillvägagångssättet som tycks vara den vanligaste formen av människohandel för sexuella ändamål som nått Sverige. Det rör sig således om tvång, bedrägeri, vilseledande, missbruk av makt eller av någons sårbara situation etc. Handelsåtgärder med barn, d.v.s. personer under arton år, skall betraktas som människohandel även om inte något av dessa otillbörliga medel har använts. Det tredje momentet utgörs av det s.k. utnyttjandesyftet. Syftet med handeln skall t.ex. vara att föremålet för den, d.v.s. kvinnan, skall prostituera sig.⁴³ Definitionen av människohandel i artikel 3 i FN:s tilläggsprotokoll avser även människohandel för andra ändamål än prostitution. Då jag nedan använder begreppet människohandel åsyftar jag dock, om inte annat framgår, endast människohandel som syftar till att offret för denna skall prostituera sig.

Det är främst kvinnor och barn som blir offer för människohandel med syfte att utnyttjas i prostitutionen.⁴⁴ Det förekommer dock att även män blir offer för denna människohandel. Exempelvis har homosexuella transvestiter från Brasilien på senare tid kommit att utgöra ett allt vanligare inslag i den

⁴⁰ Prop. 2003/04:111, s. 25f

⁴¹ Prop. 34/2004, s. 11. FN-konventionen och dess tilläggsprotokoll behandlas vidare i stycke 4.2.1.2.1.

⁴² Vid människohandel med personer under arton år krävs det endast att två moment skall föreligga.

⁴³ SOU 2001:14, s. 444

⁴⁴ Prop. 2003/04:111, s. 8f

italienska, franska och spanska prostitutionen.⁴⁵ Såsom tidigare nämnt utgår denna framställning dock från handeln med vuxna kvinnor och handeln med män berörs inte närmare.

2.2.2 Omfattning och utveckling av människohandeln

Människohandel för sexuella ändamål är ingalunda någon ny företeelse. Vid förra sekelskiftet skedde en massiv migration av kvinnor från europeiska länder, såsom Ryssland, Polen och Österrike-Ungern, till bordellerna i Sydamerika, Mellanöstern, Asien och Sydafrika. Det hade skett omvälvande samhällsekonomiska och politiska förändringar med åtföljande nöd och svält bland de fattiga. Det förekom även religiösa förföljelser av t.ex. judiska kvinnor i Ryssland som orsakade migration. Till skillnad från dåtidens handel med kvinnor går handeln idag åt motsatt håll. Migration av kvinnor från tredje världen och Östeuropa till prostitutionen i Västeuropa, Nordamerika och Japan är t.ex. nya företeelser. Man kan således säga att den "vita" slavhandeln delvis har ersatts av en "svart" slavhandel.⁴⁶

Man kan tala om fyra olika migrationsvågor till prostitutionen i Europa. Den första bestod av asiatiska kvinnor, den andra av sydamerikanska kvinnor, den tredje av afrikanska kvinnor och den fjärde av kvinnor från Central- och Östeuropa. Sexturismen, d.v.s. västeuropéers resande till länder i tredje världen i syfte att köpa sexuella tjänster, kan hävdas vara ett uttryck för handel i motsatt riktning.⁴⁷

Problemet med människohandel har dock fått förnyad uppmärksamhet på senare år. Omfattningen av människohandeln förefaller nämligen ha växt på flera håll i världen och fått en alltmer global karaktär.⁴⁸

I stort sett alla länder torde vara berörda av problemet med människohandel, antingen som ursprungs-, transit- eller destinationsland. Vinsterna är så stora att verksamheten jämförs med den internationella drog- och vapensmugglingen. En kvinna har ju även den stora fördelen att hon kan säljas flera gånger. FN har uppskattat att de kriminella grupperna tjänar ca. 7 miljarder dollar varje år på handeln med kvinnor.⁴⁹

Det är väldigt svårt att bedöma omfattningen av människohandeln. Siffrorna är osäkra och beror delvis på vilken källa som används. Tidigare innebar avsaknaden av en för staterna gemensam definition problem vid uppskattningen. Svårigheterna idag beror på att människohandel är ett dolt fenomen och att det rör sig om organiserad brottslighet.⁵⁰ Enligt uppskattningar från International Organisation for Migration (IOM)

⁴⁵ Månsson (1996), s. 71

⁴⁶ SOU 1995:15, s. 9 och Månsson (1996), s. 57

⁴⁷ Månsson (1996), s. 58

⁴⁸ SOU 2001:14, s. 424 och Prop. 2003/04:111, s. 8f

⁴⁹ Prop. 2003/04:111, s. 8f

⁵⁰ SOU 2001:14, s. 426f

kommer varje år ca. 500 000 kvinnor till någon av EU:s medlemsstater såsom offer för människohandel.⁵¹ Enligt FN blir mellan 700 000 och 2 miljoner människor offer för människohandel varje år.⁵² Andra uppskattningar talar om att 4 miljoner kvinnor utsätts för människohandel varje år världen över och att det kommer ungefär 500 000 kvinnor till Västeuropa.⁵³ Trots olika uppskattningar är det en vanlig uppfattning att handeln ökar.⁵⁴ Informationen om antalet offer för människohandel kommer främst av uppskattningar av hur många kvinnor som till följd av handeln finns inom prostitutionen i andra länder än deras hemländer eller de länder som de normalt vistas i. Av Nederländernas 20 000 prostituerade tros 60 procent vara utlänningar. I Tyskland anges i olika beräkningar det totala antalet prostituerade vara mellan 60 000 och 200 000. Av dessa anses drygt hälften vara utländska kvinnor.⁵⁵

Inte heller Sverige är förskonat från människohandel, även om människohandel inte har ansetts vara ett stort problem här. Sverige fungerar troligen främst som ett transitland på vägen till det slutliga destinationslandet. Men då människohandeln anses öka internationellt finns det risk att den kommer att öka även i Sverige.⁵⁶ Även i de resterande skandinaviska länderna är det beräknade antalet utländska prostituerade kvinnor lågt jämfört med i övriga Europa. De två skandinaviska länder som mest berörs av den internationella trafiken med kvinnor är Danmark och Finland.⁵⁷

2.2.3 Förutsättningar för människohandeln⁵⁸

Förutsättningarna för en lukrativ handel med människor är stora. Orsakerna till detta står att finna bland såväl ekonomiska, sociala, politiska som rättsliga faktorer. Ojämligheten och den olika levnadsstandarden mellan länder i tredje världen och Västeuropa, Nordamerika och Japan är en viktig förklaring.⁵⁹ I de s.k. ursprungsländerna, d.v.s. de länder kvinnorna ”rekryteras” från, råder fattigdom, särskilt en feminisering av fattigdomen, och stor arbetslöshet. I den rikare delen av världen finns en efterfrågan på sexuella tjänster.⁶⁰

Även inom Europa har det förekommit stora omvälvningar samt råder det bristande ekonomisk jämlikhet. Bidragande är naturligtvis även den friare

⁵¹ Prop. 2003/04:111, s. 8f

⁵² Prop. 2003/04:111, s. 8f

⁵³ SOU 2001:14, s. 426f

⁵⁴ SOU 2001:14, s. 426

⁵⁵ Månsson (1996), s. 59f

⁵⁶ SOU 2001:14, s. 427. Frågan behandlas utförligare i stycke 5.2.

⁵⁷ Månsson (1996), s. 60

⁵⁸ För en utförligare beskrivning av bakomliggande orsaker till människohandeln hänvisas till Hofvander, Caroline (2004). *Kvinnohandel - offer och gärningsmän*. Examensarbete vid Lunds universitet, s. 11ff

⁵⁹ Månsson (1996), s. 58

⁶⁰ SOU 2001:14, s. 421

rörligheten inom Europeiska unionen. Det forna Östeuropa har nämligen sedan början av 1990-talet genomgått stora politiska förändringar. Rättsväsendet ger inte människor skydd och bostads- och arbetsbristen är stor på sina håll. Arbetslösheten är dessutom högre bland kvinnor än bland män. I Ryssland uppges så många som mellan 70 och 95 procent av kvinnorna vara arbetslösa. Har kvinnorna jobb är de ofta lågavlönade. Dessa dåliga försörjningsmöjligheter kombineras med att försörjningsansvaret för barnen ofta ligger på kvinnorna. Neddragningar av pensionerna har lett till att kvinnorna ofta även får ansvaret för de gamla. Att bege sig utomlands kan således för många kvinnor framstå som ett ekonomiskt lockande alternativ, även om det i vissa fall uppställs krav på att de skall prostituera sig. Då det inte alltid är möjligt att på ett lagligt sätt erhålla uppehållstillstånd eller arbetstillstånd för att få bo och arbeta i Västeuropa, riskerar dessa kvinnor att hamna under kontroll av människohandlare.⁶¹ Före 1992 fanns knappast några kvinnor från Central- och Östeuropa i den västerländska prostitutionen. Idag utgör dessa kvinnor den största gruppen utländska prostituerade i länder som Tyskland, Belgien och Nederländerna och det finns anledning att tro att detsamma gäller i Sverige.⁶² Flertalet av offren för människohandel som finns inom prostitutionen i Europa antas också komma från det forna Östeuropa. Även det faktum att antalet barn som lever på institutioner har ökat dramatiskt kan ha betydelse för den ökade människohandeln. När de tvingas lämna institutionen, vilket sker vid 16 års ålder i många östeuropeiska länder, är deras chanser att få ett arbete eller en bostad inte särskilt goda. UNICEF uppskattar att mellan 20 och 30 procent av alla kvinnliga prostituerade är underåriga och i många östeuropeiska länder är den siffran betydligt högre.⁶³

I tredje världen är migration från landsbygden till städerna en av de få möjligheter som flickor och kvinnor har för att förbättra sin situation eller bidra till familjens försörjning. Många försöker marknadsföra sin sexualitet för att lyckas med detta. Även sociala värderingar, t.ex. när det gäller ensamstående mödrar eller ogifta flickor som inte är oskulder, kan göra att en kvinna hamnar i prostitutionen eller inte accepteras i det samhälle hon lever i. Det kan innebära att migration till ett annat land kan förefalla som ett bra alternativ.⁶⁴ För många kvinnor i tredje världen utgör sexturismen i hemlandet också det första ledet i en process, som senare slutar i prostitutionen i Europa. Sexturisternas närvaro befrämjar myten om ”möjligheternas Europa” hos den lokala befolkningen, t.ex. drömmen om ett äktenskap med en europé och på så sätt kunna gifta sig ur fattigdomen. Drömmar som dessa utgör en kommersiell grogrund för människohandlare.⁶⁵

⁶¹ Prop. 34/2004, s. 6 och SOU 2001:14, s. 421f

⁶² Månsson (1996), s. 58

⁶³ SOU 2001:14, s. 421f

⁶⁴ SOU 1995:15, s. 46

⁶⁵ Månsson (1996), s. 58

2.2.4 Organisering av människohandeln⁶⁶

Handeln med kvinnor är en professionell verksamhet som bedrivs av välorganiserade nätverk. Den italienska sociologen Lucia Brussa (1991) har studerat det sätt varpå nätverken opererar och hon skiljer mellan storskaliga och småskaliga nätverk. Det storskaliga nätverket består av internationellt organiserade, hierarkiska strukturer med politiska och ekonomiska kontakter på såväl ursprungs- som destinationslandets alla nivåer. Man har i regel en legal fasad för att få in kvinnorna i Västeuropa och man har en omfattande kunskap om och tillgång till adekvata kanaler i destinationslandet inom turism, artistförmedling, hushållsarbete, partnerförmedling m.m. Vägen för kvinnorna till destinationslandet går via ett komplicerat nät av agenter, transportörer och mellanstationer. Ofta transporteras kvinnorna i grupper, på tio till tjugo kvinnor, från agent till agent upp till fem gånger innan resan är över. Ett land kan här samtidigt vara både destinationsland och transitland. Kvinnorna genomgår tester för HIV och andra sexuellt överförbara sjukdomar. Kvinnor som testas positiva skickas hem eller överges. Kvinnorna hålls ovetande om var de är och de vanligen legala dokument i form av turistvisum de erhållit tas ifrån dem vid resans slut. Transportörerna säljer kvinnorna till andra grupper i destinationslandet, som sedan för ut kvinnorna i den lokala prostitutionen.

De småskaliga nätverken fungerar vanligen så att t.ex. en klubbägare i Västeuropa vill ha kvinnor (av ”den exotiska sorten”) till sin klubb. Genom kontakter i prostitutionsbranschen i Östeuropa eller i något utvecklingsland ”beställer” han helt enkelt en eller två kvinnor. Dessa kontakter rekryterar kvinnorna, exempelvis genom arrangemang av ett skenäktenskap med en västerländsk sexturist, och levererar kvinnorna till destinationsorten.⁶⁷

Processen varpå kvinnorna rekryteras är likartad oberoende av om det rör sig om stor- eller småskaliga nätverk som opererar. Kvinnorna utlovas höga inkomster i det nya landet. I vissa fall är det bestämt från början att de ska arbeta som barservitriser, go-go-flickor, ”underhållare” eller prostituerade. I andra fall luras kvinnorna till att tro att de ska få ”vanliga” jobb, utan någon inblandning av prostitutionsarbete. Det förekommer också att kvinnor helt enkelt kidnappas för att tvingas till prostitution. Kvinnorna har vanligen i skriftliga avtal förbundit sig att genom avdrag på lönen återbetala människohandlaren för dennes ”utgifter”. Många gånger förstår kvinnorna inte innebörden av de avtal de skriver under, eftersom många av dem är analfabeter.⁶⁸

Det ska nämnas att alla utländska prostituerade kvinnor inte är offer för människohandel. De kan ha tagit sig till det nya landet utan att resa med ovan nämnda nätverk, även om de kan ha fått bistånd av personer som

⁶⁶ En utförlig redogörelse av organiseringen av handeln finns i Hofvander, Caroline (2004). *Kvinnohandel – offer och gärningsmän*. Examensarbete vid Lunds universitet.

⁶⁷ Månsson (1996), s. 61f

⁶⁸ Månsson (1996), s. 62 och SOU 2001:14, s. 423

utnyttjar deras belägenhet. Trots detta är risken stor att de hamnar i samma prostitutionstruktur, där de tvingas förlita sig på ”tjänster” som de erbjuds av tvivelaktiga organisationer och agenter.⁶⁹

Människohandel är inte per definition gränsöverskridande, men människohandlarna använder ofta möjligheten att föra offren över landgränser för att försätta offren i en beroendeställning och för att själva undgå lagföring.⁷⁰

2.2.5 Offrens situation

Människohandel kan beskrivas som en komplex och cynisk företeelse där offrens utsatthet är stor.⁷¹ Kvinnornas hallickar konfiskerar ofta deras pass och andra resedokument. I regel förväntas de genom prostitution betala den skuld till transportören som hon dragit på sig för resan samt hyra för det rum hon arbetar i. Hyrorna de tvingas betala för rum och sängar är vanligen så höga att kvinnorna svårligen kan betala av sina skulder för dem. Om de inte kan betala blir de många gånger skyldiga mellanskillnaden, vilket leder till att skulderna ökar. Skulder som naturligtvis försvårar för kvinnan att sluta med prostitutionen. Kvinnorna luras, genom okunskap om förhållandena i det nya landet, ofta också till att betala överpriser för produkter nödvändiga för sitt uppehälle.⁷² Det är inte ovanligt att kvinnorna endast får behålla en mindre summa av det de tjänar. Samarbetar inte kvinnorna framförs ofta hot bl.a. om att berätta för deras familjer om deras sysselsättning i det nya landet. Hot kan även framföras mot familjen i deras hemland. Kvinnan är nämligen medveten om att de organiserade nätverken har kontakter i hemlandet som känner till hennes bakgrund. Kvinnorna utsätts ofta för misshandel, sexuella övergrepp och hot i syfte att bryta ned deras självkänsla och att möjliggöra ett fortsatt utnyttjande av dem i prostitutionen. Härigenom försätts kvinnorna i ett underläge som hallickarna och sexköpare kan utnyttja. Utsattheten blir även större av att dessa kvinnor sällan behärskar det inhemska språket och härigenom saknar kunskap och möjlighet om hur de ska förhandla med kunderna för att undvika våld och sjukdomar.⁷³ Arbetsförhållandena kan vara mycket hårda. En del kvinnor blir inlåsta och tvingas arbeta tolv till femton timmar per dygn sex till sju dagar i veckan. Antalet män de skall tjäna sexuellt kan alltså vara mycket stort. De sexuella tjänsterna kan även avvika från vad kvinnorna utgått från. Det är inte ovanligt att kvinnorna tvingas till avancerade och farliga sexuella tjänster. Det kan t.ex. röra sig om att de förutsätts ställa upp på samlag utan kondom. Det förekommer även att de tvingas ta emot opålitliga och våldsamma kunder. Kvinnorna har sällan någon att vända sig till. En del kvinnor är på grund av erfarenheter från hemlandet rädda för polisen och vågar inte kontakta dem. De är rädda att avvisas från det nya landet och

⁶⁹ Månsson (1996), s. 62f

⁷⁰ Prop. 2003/04:111, s. 8f

⁷¹ SOU 2001:14, s. 424

⁷² Schmidt (2002)

⁷³ SOU 2001:14, s. 423f och Månsson (1996), s. 63f

beroende på var kvinnorna kommer ifrån och vad de tvingats utstå i det nya landet har många av dem svårt att återvända. De kan känna skam och skuld och skulle i vissa fall utestängas från gemenskapen i det gamla hemlandet p.g.a. vad de varit med om i det nya landet. Det förekommer också att kvinnor har lurats att tro att de kommer att ses som brottslingar om de avslöjar sig själva. Oavsett om kvinnorna är medvetna om att de förväntas prostituera sig hamnar de i slutändan i en situation där de blir tvingade, utnyttjade eller lurade samt isolerade och manipulerade. Att jämföra människohandel med slavhandel kan således inte sägas vara en överdrift.⁷⁴ Den holländska forskaren Nelleke van der Vleuten menar att kvinnor som blir offer för människohandel utgör en extremt isolerad och manipulerad grupp. Som ovan beskrivits är kränkningar av deras mänskliga rättigheter vanliga och inom prostitutionshierarkin tvingas de ta de lägsta betalda uppdragen. De tvingas ofta utföra sina tjänster under usla sanitära förhållanden och deras arbetstid är längre än för de lokala prostituerade. Det är heller inte ovanligt att deras hallickar utnyttjar dem till att städa lokalerna, arbeta i baren eller som husor.⁷⁵

Att människohandeln och antalet utländska prostituerade kvinnor har ökat har påverkat prostitutionsmarknaden i destinationsländerna. I vissa västeuropeiska länder har en ökning på tillgångssidan skett som överstiger efterfrågan. Det innebär att det finns en växande konkurrens mellan dels lokala och utländska prostituerade och dels mellan olika kopplare och transportörer. Konsekvenserna av denna utveckling är våldsammare villkor på prostitutionsmarknaden med våld och öppet krig mellan rivaliserande grupper av hallickar och andra kopplare. Även efterfrågans uttrycksformer påverkas av detta. Det tycks finnas en växande efterfrågan på mer extrema sexuella tjänster, av vilka en del innebär betydande hälsorisker (sexuellt överförbara sjukdomar, fysisk och mental misshandel, sexuellt våld etc.).⁷⁶

2.2.6 Skillnaden mellan människohandel och människosmuggling

För tydlighetens skull bör påpekas att människohandel inte skall sammanblandas med människosmuggling. Enligt artikel 3 i tilläggsprotokollet mot människosmuggling⁷⁷ till FN-konventionen mot gränsöverskridande organiserad brottslighet avses med människosmuggling främjande, i syfte att direkt eller indirekt uppnå en ekonomisk eller annan materiell vinning, av en persons olagliga inresa i en stat i vilken han eller hon inte är medborgare eller stadigvarande bosatt. Olaglig inresa avser

⁷⁴ SOU 2001:114, s. 423f

⁷⁵ Månsson (1996), s. 64

⁷⁶ Månsson hävdar att dessa förändringar i efterfrågestrukturen även måste sättas i samband med förändrade relationer mellan män och kvinnor i samhället, med en obehaglig reduktion av mäns makt över kvinnor och med förändringar i den sociala konstruktionen av manlig och kvinnlig sexualitet. (Månsson (1996), s. 63)

⁷⁷ Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime

gränspassering utan att uppfylla de erforderliga villkoren för laglig inresa i den mottagande staten.⁷⁸ Med människosmuggling avses alltså organiserade former av olovlig invandring. Människosmuggling kan i och för sig vara ett led i människohandeln, men vid människohandel kan inresan även ske med lagliga dokument.⁷⁹ Människosmuggling är vidare redan per definition en gränsöverskridande verksamhet, medan människohandel inte med nödvändighet är det. En väsentlig del av människohandeln utgörs av vilseledandet eller utnyttjandet av offrets utsatta ställning samt det efterföljande utnyttjandet, t.ex. i tvångsarbete eller i prostitution. Vid människosmuggling sker den olagliga inresan frivilligt och den insmugglade personen är fri efter inresans fullbordande. Brottstypen människosmuggling riktar sig företrädesvis mot staten och dess intresse att kontrollera inresa i landet. Typiskt sett sammanfaller även smugglarnas och de smugglades intressen när det gäller brottets fullbordande, även om smugglarna ofta utnyttjar dessa människors utsatta situation. I de internationella överenskommelserna mot människohandel är det istället den enskilda människan som skyddas.⁸⁰

⁷⁸ Prop. 34/2004, s. 37

⁷⁹ Prop. 2003/04:111, s. 8f

⁸⁰ Prop. 34/2004, s. 9

3 Olika perspektiv på prostitution och arbetet mot människohandel

Vilka utgångspunkter man har i sin syn på prostitution får konsekvenser för hur man anser att fenomenet skall behandlas och om kriminalisering av köp av sexuella tjänster är ett rimligt angreppssätt. Nedan kommer därför en utförlig presentation av möjliga perspektiv på prostitution och människohandel att ske.

3.1 Förklaringsmodeller till prostitution

Historiskt sett har prostitutionen funnits ”i alla tider”, men synen på prostitution förändras i takt med att samhället förändras.⁸¹ Vid olika tidsperioder har man också haft olika förklaringsmodeller till fenomenet prostitution. Man förklarade länge prostitution med utgångspunkt från brister av individuell karaktär hos den prostituerade kvinnan. Den typen av teorier dominerade forskningen långt in på 50-talet (se funktionalismen enligt Järvinens indelning). Senare söktes orsakerna i den prostituerade kvinnans närmaste sociala omgivning; i hennes relationer till kunder, kopplare och andra (prostituerade) kvinnor samt i hennes sociala och sexuella historik. Prostitutionen sågs som ett exempel på avvikande sexuell beteende. Detta synsätt var dominerande inom prostitutionsforskningen i USA och Västeuropa under 1960-talet. Under de närmast kommande åren vidgas förklaringarna ännu mer. Intresset för individerna tonas ner och fokus ligger istället på det omgivande samhället i stort och dess sociala, ekonomiska och politiska realiteter. Förskjutningen från individplanet till själva fenomenet prostitution märks genom att ”nya” vetenskapliga discipliner såsom sociologi, socialpsykologi och socialhistoria blivit dominerande på bekostnad av de individriktade vetenskaperna såsom medicin, psykiatri, genetik osv. Prostitutionsforskningen är ett område där ett ”kvinnligt perspektiv”, vanligtvis framförda av kvinnliga forskare, fått ett ovanligt stort genomslag. Detta kvinnoperspektiv har inom det feministiska perspektivet lett till en kritik av kundens frånvaro i prostitutionsforskningen. Man har mer och mer försökt att se kundens roll för att förstå prostitutionen som samhällsföreteelse.⁸²

Dessa modeller fungerar dock även parallellt. Nedan kommer en utförlig presentation av dessa modeller att ske, genom en beskrivning av Järvinens kategorisering av förklaringsmodeller till prostitution.

⁸¹ SOU 1995:15, s. 9

⁸² Persson (1981), s. 30f

3.1.1 Perspektiv på prostitution enligt Järvinen

Enligt Järvinen kan man inom prostitutionsforskningen skilja mellan tre olika teoretiska perspektiv; ett funktionalistiskt perspektiv, ett feministiskt perspektiv och ett socialt interaktions-/kontrollperspektiv. De två senare perspektiven kan ses som en reaktion på det funktionalistiska.⁸³

3.1.1.1 Ett funktionalistiskt perspektiv

Det funktionalistiska perspektivet var länge det centrala i prostitutionsforskningen. Med tiden har dess betydelse minskat, men det kan tydligt spåras ännu på 1960- och 70-talen.⁸⁴

Enligt den funktionalistiska prostitutionssynen är prostitutionen ett normalt och universellt fenomen i samhället, eftersom den i en eller annan form, har existerat i alla tider. Med detta perspektiv ses prostitutionen som ett ofrånkomligt samhällsfenomen, som är tidlöst och relativt oberoende av samhällets struktur och utvecklingsnivå. Att prostitution existerar beror, enligt detta perspektiv, på att de manliga sexualbehoven inte kan tillfredsställas inom ramen för de icke-kommersiella arrangemang som finns i samhället. Järvinen nämner den amerikanska sociologen Kingsley Davis som ett exempel på en representant för den funktionalistiska prostitutionssynen. Davis menar att prostitutionen är ett nödvändigt komplement till äktenskapet, eftersom familjelivet både kvantitativt och kvalitativt begränsar de sexuella handlingsmönstren. Davis hävdar att män har ett naturligt behov av ”sexuell variation, pervers tillfredsställelse, mystiska och provocerande miljöer, ett sexualliv befriat från omsorg och andra förevändningar”. Full sexuell frihet i samhället blir därmed alternativet till prostitution, vilket dock är oförenligt med äktenskap och familjeliv. I de samhällen där familjeinstitutionen är stark finns det, enligt detta synsätt, ett väldefinierat prostitutionssystem. Omvänt innebär det att i samhällen där familjeinstitutionen är svag så är prostitutionen vag och flytande. Följden av detta resonemang blir att om man vill bevara äktenskapet och familjelivet måste man också acceptera prostitutionen.⁸⁵

De funktionalistiska förklaringsmodellerna till varför vissa kvinnor prostituerar sig är mycket skiftande. Gemensamt för en stor del av den funktionalistiska litteraturen är att de prostituerade kvinnorna ses som avvikande och onormala i psykiskt, sexuellt eller socialt avseende. De psykiska avvikelserna har beskrivits som att prostituerade kvinnor är dåligt begåvade, mentalt störda, psykopater etc. De sexuella avvikelserna innebär att kvinnorna har beskrivits som ”hypersexuella” och alternativt har lesbiska kvinnor och ”frigida” kvinnor antagits vara överrepresenterade bland

⁸³ Järvinen (1990), s. 10

⁸⁴ Järvinen (1990), s. 11

⁸⁵ Järvinen (1990), s. 11f

prostituerade. Enligt de sociala förklaringarna antas kvinnor prostituera sig p.g.a. traumatiska barndomsupplevelser, dåliga föräldrarelationer, sjukdom, alkoholmissbruk och brottslighet i hemmet. Vidare finns det ekonomiska förklaringar som innebär att kvinnor antas prostituera sig för att prostitutionen innebär "lättförtjänta pengar". Kvinnorna ses här som personer med höga socioekonomiska ambitioner men med begränsade möjligheter att förverkliga dem.⁸⁶

Det finns inom det funktionalistiska perspektivet en antal olika förklaringar till att män köper sex. Den viktigaste är "sexuell frustration" inom äktenskapet. Det antas här att en gift sexköpare har ett större sexualbehov än sin hustru eller alternativt att han antas ha specifika önskemål som hans hustru inte kan/vill tillfredsställa. "Sexuell isolering" anges som ytterligare en förklaring. Denna isolering kan vara kortvarig eller långvarig. Vid kortvarig isolering kan det röra sig om män som p.g.a. sitt yrke som, t.ex. affärsman eller sjöman, befinner sig på långt avstånd från sin fasta partner. Långvarigt isolerade män, såsom unga män, fränskilda män, änklingar som saknar en sexualpartner, antas vara överrepresenterade bland sexköparna. Man menar vidare att frustrationen och isoleringen kan ha ett samband med att dessa män har svårt att klara sig på den icke-kommersiella sexuella marknaden. Prostitutionen anses vidare ha en viktig social funktion i samhället, eftersom den behövs för att tillfredsställa sexualbehoven bland fysiskt, psykiskt eller socialt handikappade män.⁸⁷

Den funktionalistiska prostitutionssynen får naturligtvis konsekvenser även för synen på prostitutionskontroll. Som tidigare nämnt ser man prostitutionen som ett normalt och universellt fenomen som behövs i samhället och således blir utrotandet av prostitutionen ett orealistiskt mål. Man anser inte att stränga myndighetsåtgärder reducerar prostitutionen, utan följden blir istället att den offentliga prostitutionen ersätts av mer diskreta former. Vidare framhålls att prostitutionskontrollen kan ha negativa konsekvenser. Prostitutionen har framställts som en "säkerhetsventil" och om denna inte fanns skulle den sexuella isoleringen och ensamheten bli total hos vissa män. Man menar att den sexuella frustration, som skulle bli följden av om prostituerade inte tillfredsställde männens sexualbehov (såväl normala som perverterade), skulle resultera i ett ökat antal våldtäkter och andra former av sexuella övergrepp. Följden av att gifta män inte skulle kunna gå till prostituerade antas vara att dessa män skulle söka sig till utomäktenskapliga förbindelser med de behov de inte anser sig få tillfredsställda inom äktenskapet. Utomäktenskapliga förbindelser anses kunna innebära ett större hot mot familjelivet än kortvariga och ytliga prostitutionsförbindelser. Slutligen bör prostitutionskontrollen inte inriktas på prostitutionen i sig, utan dess sociala störningar. Med sociala störningar menas bl.a. könssjukdomar, kriminalitet, ordnings-, alkohol- och narkotikaproblem. Att bekämpa dessa sociala störningar ses som mer realistiskt än att bekämpa ett odödligt fenomen. Enligt det funktionalistiska

⁸⁶ Järvinen (1990), s. 13

⁸⁷ Järvinen (1990), s. 12

perspektivet tillhör diskreta prostitutionskontakter, som sker frivilligt mellan två vuxna personer, privatlivet. Härmed angår inte heller sexköp någon annan än de involverade parterna, d.v.s. den prostituerade och kunden, såvida den sociala ordningen inte störs.⁸⁸

3.1.1.2 Ett feministiskt perspektiv

Det feministiska perspektivet utvecklades främst under 1970- och 80-talen, men det har rötter i sekelskiftets prostitutionsdebatt. Under de senaste två decennierna har prostitutionen utforskats intensivt i många västländer, bl.a. i de nordiska länderna. En betydande del av den nya prostitutionsforskningen har varit feministiskt präglad. Den feministiska prostitutionsforskningen har varit oerhört viktig då det gäller att ifrågasätta traditionella föreställningar och avliva myter på prostitutionsområdet.⁸⁹

Inom det feministiska perspektivet anses prostitutionen ha ett samband med ojämlikheten mellan män och kvinnor i samhället. Att den heterosexuella prostitutionen är den vanligaste anses vara ett uttryck för könsrollsmönster och sexualitetsmönster i detta ojämlika samhälle.⁹⁰ Under alla tider är det männen som har stått för efterfrågan och kvinnorna för utbudet (eller manliga prostituerade i homosexuell prostitution). Detta anses spegla den könsskeva fördelningen av sociala, ekonomiska och politiska resurser i samhället. Mäns relativa socioekonomiska makt innefattar rätten att kräva sexuell tillfredsställelse, även om så sker på kvinnors bekostnad. Att kvinnor har en underordnad position i samhället leder till att de i vissa situationer använder sin kropp för att få socioekonomiska fördelar, som annars skulle vara ouppnåeliga. Maktfördelningen mellan män och kvinnor tar sig i samhället uttryck i en sexualisering av det socioekonomiskt svagare könet; kvinnorna. Således ses prostitution som ett fenomen som definieras av och förändras med maktförhållandena i samhället och inte, som inom det funktionalistiska perspektivet, som ett naturgivet och tidlöst fenomen.⁹¹ Vidare anses prostitutionen, enligt den feministiska prostitutionssynen, spegla en patriarkal sexualsyn, där män ses som sexuella och kvinnor som asexuella. I denna patriarkala sexualsyn, som anses genomsyra det funktionalistiska perspektivet, görs en grundläggande och opåverkbar skillnad mellan mäns och kvinnors sexuella behov. Här beskrivs ”normala” manliga sexualbehov som en naturkraft, vilken inte kan underordnas äktenskap och familjeliv och som inte kan anpassas till samhällets övriga intressen. Enligt den patriarkala sexualsynen ses kvinnors sexualbehov som motsatsen till mäns. Den ”normala” kvinnans sexualbehov ses som obefintligt eller åtminstone monogamt och sekundära i förhållande till kvinnors reproduktiva funktioner. Enligt den patriarkala sexualsynen finns således en oöverensstämmelse mellan manligt och kvinnligt och följderna av detta blir att en grupp ”allmänna” kvinnor måste stå till männens

⁸⁸ Järvinen (1990), s. 13f

⁸⁹ Järvinen (1990), s. 14 och Järvinen (1991), s. 81

⁹⁰ Månsson (1984), s. 15

⁹¹ Järvinen (1990), s. 15

förfogande. Till skillnad från ”normala” kvinnor ses de ”allmänna” kvinnorna som sexuella varelser. De representerar den mörka, erotiskt spännande delen av kvinnokönet i manssamhället, men därmed även den mest degraderade och föraktade delen.⁹² Kännetecknande för dubbelmoralen i det patriarkala samhället är att det är kvinnan som moraliskt bestraffas för en sexualitet, som inte är hennes egen. Kring mannen finns inte samma känsloladdade bilder som kring kvinnan. Mannen i prostitutionen har istället varit anonym och osynlig.⁹³ Vidare utgår det feministiska perspektivet från att prostitutionen speglar en tendens i samhället att se kvinnokroppen som en handelsvara. Kvinnokroppen är starkt kommersialiserad och används i högre utsträckning än manskroppen i marknadsföring. Kvinnors samhälleliga värde är, på ett annat sätt än för män, kopplat till ungdom och specifika skönhetsideal. Således ses kvinnokroppens status som handelsvara, d.v.s. att kvinnokroppen kan köpas, användas och utbytas, som den naturliga bakgrunden till prostitution.⁹⁴

Det finns en rad olika förklaringsmodeller inom den feministiska prostitutionsforskningen till varför vissa kvinnor blir prostituerade och vissa män sexköpare. Ofta förklaras kvinnors prostitution utifrån ekonomiska motiv. Det finns en rad undersökningar som visar att prostituerade kvinnor vanligen rekryteras från familjer med ekonomiska problem, arbetarklassfamiljer och fattiga invandrarfamiljer. Ofta har de prostituerade kvinnorna dålig utbildning, begränsade arbetslivserfarenheter och har som en följd av detta svårt att skaffa sig ett socialt och ekonomiskt tillfredsställande yrke. Prostitutionen framstår då för vissa socioekonomiskt depriverade kvinnor som ett naturligt och rationellt alternativ. Dessa kvinnor föredrar då prostitutionen framför dåligt betalda, slitsamma kvinnoyrken med låg status. Vidare förklaras kvinnors prostitution ofta med social rotlöshet, ensamhet och social utslagning. Under en längre tid innan debuten i prostitutionen befinner sig dessa kvinnor ofta på drift utanför familjen, skolsystemet och arbetsmarknaden. Prostitutionsmiljön kan vara en av de få ”avvikande miljöer” som står till unga kvinnors förfogande och dess sociala nätverk och väldefinierade normsystem kan således framstå som ett lockande alternativ. En individuell förklaring kopplas till olika former av sexuellt utnyttjande. Forskningen på detta område är dock inte entydig. Enligt en del undersökningar är incest- och våldtäktsupplevelser i barndomen/ungdomen mycket vanliga bland prostituerade. Enligt andra undersökningar är sexuella övergrepp lika vanliga bland icke-prostituerade som prostituerade kvinnor.⁹⁵

Sambandet mellan ovan nämnda faktorer anses inte direkt, utan går via den sexualsyn och de könsroller som dikterar att män har rätt att köpa sex av kvinnor, att kvinnor kan använda sin sexualitet för att skaffa sig socioekonomiska förmåner, samt att kvinnokroppen är en handelsvara. Det

⁹² Järvinen (1990), s. 15f

⁹³ Månsson (1984), s. 16

⁹⁴ Järvinen (1990), s. 16

⁹⁵ Järvinen (1990), s. 16ff

feministiska perspektivet ser inte de prostituerade kvinnorna som psykiska eller sociala avvikare i funktionalistisk mening. Det rör sig istället om kvinnor, som ur en underordnad social position med få attraktiva alternativ, hamnar i eller väljer prostitutionen. Ett flertal undersökningar visar att prostitutionen för dessa kvinnor innebär stora omkostnader, t.ex. ytterligare social och ekonomisk utslagning, psykiska problem och drogproblem.⁹⁶

Man kan urskilja två olika synsätt inom det feministiska perspektivet. Sexköpet ses här antingen som ett uttryck för makt eller som ett uttryck för maktlöshet. Inom det första synsättet definieras sexköpet som systematiserat och kommersialiserat våld mot kvinnor. Parterna i en konkret prostitutionsrelation ses här som en socioekonomiskt förfördelad kvinna, psykiskt och fysiskt präglad av prostitutionen, och en ”vanlig” man, typiskt välfungerande och integrerad i samhället. Med detta perspektiv blir sexköpet en maktrelation – en relation mellan ”maktutövare” och ”offer”. Man menar att de funktionalistiska förklaringarna om ”sexuell isolering” och ”sexuell frustration” är mycket förenklade. Man framhåller att forskningen visar att sexuellt isolerade män inte är välrepresenterade bland sexköpare. Sexköparna är snarare spridda över gruppen män och det finns forskning som visar att sexköpare i genomsnitt har mer skiftande sexuella erfarenheter än icke-sexköpare. Här ses sexköparna, lika lite som de prostituerade kvinnorna, som avvikare. Det rör sig istället om normala män som kämpar med en uråldrig mansroll som kräver att de skall bemästra den ekonomiska, sociala och sexuella sfären, samtidigt som den effektivt begränsar mäns möjligheter att visa beroende, intimitet och svaghet. Sexköpet kan även för en kort stund förvissa sexköparna om att de fortfarande lever i en värld där de traditionella könsrollerna fungerar. Att män väljer att bli sexköpare beror på manssamhällets beskrivning av prostitutionen som en säkerhetsventil. Prostitutionen innebär dock inte någon lösning för dessa mäns problem. Endast för en kort stund får de koppla bort mansrollens krav om aktivitet, bemästrande och behärskning. Det andra synsättet är delvis kompletterande och delvis oförenligt. Här menar man att undersökningarnas resultat rörande kundernas självuppgivna motiv lika väl kan tolkas som ett uttryck för maktlöshet, som för makt. Maktlösheten innefattar dålig självkänsla, ensamhet, isolering och en del sexköpare har svårt att komma i kontakt med andra kvinnor än prostituerade. Maktlösheten innefattar även myter och förvrängda föreställningar om kvinnors sexualitet, om prostitutionen och dess möjligheter, samt en oförmåga eller ovilja att erkänna könshandelns kommersialitet. I dessa undersökningar uppger sexköparna själva att deras motiv inte är renodlat sexuella och att den sexuella utlösningen endast är en del av sexköpet. Andra motiv kan vara att uppleva spänning, det förbjudna i prostitutionsmiljön, att få sympati och intimitet, att få uppleva en ensidig, oförpliktande relation, eller för att få vara passiva och underdåniga i en relation, d.v.s. för en begränsad tid köpa sig vissa män rätten att vara ”svag”. Den upplevda isoleringen kan vara såväl sexuell som social. Den sociala isoleringen innebär att de har svårt att skapa och upprätthålla

⁹⁶ Järvinen (1990), s. 17f

meningsfulla relationer till kvinnor, att de är osäkra på sin förmåga att tillfredsställa kvinnor, att de lider av allmän osäkerhet, dåligt självförtroende eller självförakt. Dessa synsätt kan ses som kompletterande bl.a. genom att det inte behöver finnas någon motsättning mellan ett maktperspektiv på prostitutionen och den nämnda forskningens resultat. Sexköparnas makt kan uppfattas symboliskt istället för konkret. På en samhällsnivå är prostitutionen ett av de klaraste uttrycken för könsojämlikhet och kvinnoförakt. Sexköparna kan anses reproducera denna maktinstitution oberoende av hur de själva ser på situationen och oberoende av hur deras livssituation ser ut. Vidare är rollen som "hora" en av de mest föraktade kvinnorollerna i samhället oberoende av om vissa prostituerade menar att de inte är maktlösa.⁹⁷

I ett feministiskt perspektiv är prostitutionen en icke önskvärd reproduktion av samhällets ojämlikhet och kommersialism. Målet inom den feministiska prostitutionskontrollen är därför att avskaffa prostitutionen och de patriarkala strukturer som underbygger den. Det råder dock inte alltid enighet hur detta mål skall uppnås. Det framhålls dels att de socialt integrerade kunderna har för mycket att förlora på ett eventuellt avslöjande och således skulle en kriminalisering sexköp vara avskräckande och en effektiv form av prostitutionskontroll. Dels framhålls att en kriminalisering kan driva prostitutionen under jorden och därmed försvåra hjälpen till de prostituerade och öka beroendet av hallickar. I ett feministiskt perspektiv är prostitutionen dock oacceptabel oavsett om den definieras som en social avvikelse, en social konstruktion samt oavsett om den betraktas som "synd" eller "arbete".⁹⁸

3.1.1.3 Ett socialt interaktionsperspektiv

Det sociala interaktionsperspektivet på prostitution var, precis som det feministiska perspektivet, speciellt framträdande under 1970- och 80-talen. Denna prostitutionslitteratur tar sin utgångspunkt i de klassiska sociala interaktions-/kontrollteorierna. Järvinen framhåller att det sociala interaktionsperspektivet och det feministiska perspektivet inte ska ses som uteslutande varandra. Tvärtom har många feministiska studier genomförts ur ett socialt interaktionsperspektiv.⁹⁹ Som exempel kan nämnas de delar av den feministiska forskningen som menar att prostitutionen inte kan analyseras som en social avvikelse, eftersom den återspeglar samhällets centrala könsstruktur och sexualideologi. Prostitutionen ses, inom denna forskning, inte som ett brott mot manssamhällets centrala värderingar och normer, utan som en social konstruktion som samvarierar med samhällets kvinno- och mansroller.¹⁰⁰

⁹⁷ Järvinen (1990), s. 18f och Järvinen (1991), s. 87ff

⁹⁸ Järvinen (1991), s. 90 och 93f

⁹⁹ Järvinen (1990), s. 23

¹⁰⁰ Järvinen (1991), s. 86

Tyngdpunkten inom det sociala interaktionsperspektivet ligger på den sociala kontrollens betydelse för prostitutionen, de inom olika prostitutionsmiljöer varierande prostitutionsdefinitionerna och analysen av prostitutionen som en karriär. Man fokuserar på interaktionen mellan kontrollens subjekt – de sociala myndigheter som utövar kontrollen – och objekt – de prostituerade och i vissa fall prostitutionsförmedlarna samt klassificeringen av de prostituerade. Tyngdpunkten ligger således inte på orsakerna till prostitutionen eller på konsekvenserna av densamma.¹⁰¹ Av denna anledning kommer inte en heltäckande beskrivning av perspektivet att göras. En aspekt av perspektivet, d.v.s. dess betoning av prostitutionsbegreppets relativitet, skall dock presenteras för att visa på definitionsproblematiken.

3.1.1.3.1 Prostitutionsbegreppets relativitet

Inom det sociala interaktionsperspektivet ser man på prostitutionen som ett relativt och socialt konstruerat fenomen. Om man ser på prostitutionen som en social konstruktion blir följden att det inte kan finnas en klar och under alla omständigheter gällande gräns mellan förbindelser inom respektive utom prostitutionen. Enligt detta perspektiv, bör relationen mellan prostitutionen och andra sexuella förbindelser ses som en variabel, som sträcker sig från en hypotetisk punkt med förbindelser som alla i ett givet samhälle betraktar som prostitution till en punkt med förbindelser som ingen betraktar som prostitution. Övergången från det ”normala” till det ”avvikande” blir därmed glidande och beroende av vilka kriterier som används i den sociala definitionsprocessen. De viktigaste kriterierna som använts i prostitutionslitteraturen för att definiera prostitution är; kommersialitet, promiskuitet, icke-selektivitet, tillfällighet/kortvarighet och emotionell likgiltighet.¹⁰²

Kommersialiteten är ett nödvändigt kriterium i alla prostitutionsdefinitioner. För att en sexuell förbindelse skall kunna kallas prostitution måste den således vara knuten till en ersättning av något slag. Vissa prostituerade hävdar att alla eller de flesta sexuella relationer mellan kvinnor och män utgör en form av prostitution. Kvinnor som är ekonomiskt beroende av män deltar, enligt denna syn, även i en form av prostitution. Vidare menar förespråkare av detta argument att alla kvinnor manipulerar män sexuellt bl.a. för att tilldra sig ekonomiska fördelar och prostitutionen blir med detta synsätt endast en ärligare form av manipulation.¹⁰³

Promiskuiteten avser begreppet prostituerad snarare än begreppet prostitution. Att karakterisera den prostituerade kvinnan som ”promiskuös” bygger i grunden på en traditionell föreställning om kvinnlig monogami. Enligt vissa funktionalistiska forskare anses en kvinna som säljer sexuella tjänster till en enda man inte vara prostituerad. Är relationen långvarig, ses

¹⁰¹ Järvinen (1990), s. 23

¹⁰² Järvinen (1990), s. 24

¹⁰³ Järvinen (1990), s. 24f och 47

hon snarare som en ”hållen” kvinna. Är transaktionen en engångsföreteelse ses hon istället som en amatör. Detta kriterium är därmed ur ett socialt interaktionsperspektiv problematiskt. Det tycks nämligen vara ett rent subjektivt ställningstagande om man kallar en kvinnas enda betalda sexuella förhållande för prostitution, även om skälen, att tjäna pengar, är desamma.¹⁰⁴

Även kriteriet, *icke-selektiviteten*, är svårtillämpat. Den avgörande selektionsfaktorn i prostitutionen har, inom den funktionalistiska forskningen, ansetts vara kundens vilja och förmåga att betala. Senare forskning har dock visat att de flesta prostituerade, i mån av möjlighet, är selektiva i sina förbindelser. Det kan ske genom att de kunder som anses farliga, har alltför speciella krav, kommer från en lägre socialgrupp, har en viss etnisk härstamning, eller har ett visst utseende eller personligt framträdande, gallras bort av en del prostituerade. Även kunderna är i vissa fall selektiva när de söker prostituerade kvinnor. Man kan vidare fråga sig om inte utbudet av kvinnor och mannens möjlighet att utifrån detta välja partner är en av prostitutionens viktigaste egenskaper. Kravet på icke-selektivitet i prostitutionen kan därmed tyckas meningslöst, eftersom de flesta prostitutionsförbindelser förefaller innehålla någon form av selektivitet.¹⁰⁵

Det finns även problem med det fjärde kriteriet, *tillfällighet/kortvarighet*. Det finns nämligen prostituerade som har stamkunder, d.v.s. kunder som under en längre tid återkommer till samma kvinna. Trots tidsaspekten torde dessa förbindelser ses som prostitution. Ett enskilt sexköp behöver vidare inte vara kortvarigt, även om de flesta säkerligen är det. Det kan t.ex. förekomma män som köper sig en sexpartner för en resa eller liknande. Med detta kriterium har man velat göra en avgränsning mot mera långvariga äktenskapsförhållanden eller äktenskapsliknande förhållanden. Då sociala relationer ofta ger upphov till förväntningar och krav är parterna i ett långvarigt förhållande inte längre fria och obundna av varandra. Denna utveckling kan dock ske även i en prostitutionsförbindelse. Således finns det inget definitivt likhetstecken mellan frihet/obundenhet och prostitutionsförhållanden.¹⁰⁶

Enligt det femte kriteriet sammanhänger prostitutionen med *emotionell likgiltighet*. Härmed menas att de prostituerade och kunderna är likgiltiga inför varandra. Prostitutionen är dock ofta förknippad med negativa känslor, såsom förakt, rädsla, äckel och förödmjukelse, från både de prostituerades och kundernas sida. Undantagsvis kan prostitutionen i vissa fall förknippas med positiva känslor, såsom vänskap, förälskelse, ömhet och omsorg. Detta torde innebära att inte alla prostitutionsförbindelser passar in på kriteriet emotionell likgiltighet. Vidare kan negativa och positiva känslor vara frånvarande i såväl vanliga relationer som prostitutionsrelationer. Således

¹⁰⁴ Järvinen (1990), s. 25f och Träskman (1998), s. 359

¹⁰⁵ Järvinen (1990), s. 26

¹⁰⁶ Järvinen (1990), s. 27

kan sexuella handlingar utföras, med tankarna någon annanstans, både i vanliga relationer och i prostitutionsrelationer.¹⁰⁷

Dessa fem kriterier kan alltså inte användas för att definitivt avgränsa fenomenet prostitution från andra sexuella förbindelser. Ur ett socialt interaktionsperspektiv är endast det ekonomiska kriteriet hållbart, men det resulterar i en vag definition. Trots det menar man att de övriga fyra kriterierna är viktiga för förståelsen av prostitutionen, men de bör alltså snarare ses som variabler än som definitiva kategorier. Detta innebär att ju högre grad av kommersialitet, ju större antal relationer osv. desto mer sannolikt att personerna ifråga definieras som prostituerad respektive prostitutionskund.¹⁰⁸ Järvinen hänvisar till vissa forskare som visar på denna problematik. Den amerikanska sociologen Karen Rosenblum menar att den normala kvinnorollen innehåller många element av kommersialiserad sexualitet, såsom t.ex. utnyttjandet av sexualiteten för att uppnå fördelar och signaler om tillgänglighet/otillgänglighet i det heterosexuella könsspelet. Därmed blir distinktionen mellan den prostituerades roll och den kvinnliga könsrollen relativt oklar. Den västtyska kvinnoforskaren Frigga Haug m.fl. menar att prostitutionen endast är en kommersialiserad återspeglning av det normala heterosexuella relationerna i samhället. Enligt dessa förväntas kvinnor ställa sin sexualitet till mäns förfogande och kvinnor antas ”bjuda ut sig” och stimulera den manliga sexualiteten. Många kvinnor försöker också leva upp till dessa förväntningar. Även den amerikanska socialpsykologen Judith Long Laws talar om prostitutionsliknande aspekter i den traditionella kvinnorollen. Enligt de normer som reglerar de heterosexuella relationerna bör kvinnor kunna attrahera (så många) män (som möjligt) och deras fysiska företrädaren ses som en mycket viktig social tillgång för kvinnor. Unga kvinnor bör även stå till sexuellt förfogande för de män som kan tänkas höja hennes socioekonomiska status. Vidare bör unga kvinnor vara medvetna om sitt eget värde på den sexuella marknaden. De bör, utgående från sina fysiska, psykiska och sociala tillgångar ”sälja sig” till den man som bjuder mest. Enligt Long Laws går samtliga dessa regler ut på att passivt locka och invitera, att överlämna initiativet och kontrollen till mannen.¹⁰⁹

Enligt det sociala interaktionsperspektivet ses alltså prostitutionen som en relativ, social konstruktion vars innehåll är beroende av hur den normala kvinnorollen (och den normala mansrollen) har sett ut under olika tidsperioder. Gränsen mellan det normala och det onormala är oklar, men den sociala definitions- och kontrollprocessen strävar efter en klarare avgränsning mellan prostitution och andra sexuella förbindelser och mellan prostituerade kvinnor och andra kvinnor.¹¹⁰

3.2 Andra perspektiv på prostitution och

¹⁰⁷ Järvinen (1990), s. 27 och Träskman (1998), s. 360

¹⁰⁸ Järvinen (1990), s. 27

¹⁰⁹ Järvinen (1990), s. 29

¹¹⁰ Järvinen (1990), s. 29f

människohandel

Prostitution och människohandel är sammansatta problem som kan betraktas ur fler perspektiv än de tidigare nämnda. Även dessa perspektiv kan vara i klar motsättning till varandra, men de kan även fungera parallellt.¹¹¹

Människohandel och prostitution kan betraktas som *ett moraliskt problem*. Med detta perspektiv ses människohandel och prostitution som något ont, oavsett om prostitution är ett ofrånkomligt fenomen eller inte. Åtgärder mot prostitutionen syftar därför till att kontrollera och straffa alla inblandade, d.v.s. även de prostituerade kvinnorna.¹¹²

Fenomenen kan även ses som *ett kriminellt problem*. Människohandel och prostitution är, eller åtminstone bör vara, ett kriminellt beteende. Lämpliga åtgärder blir med detta synsätt strängare straff, förbättrat polissamarbete och andra åtgärder för att underlätta möjligheten att ställa de ansvariga inför rätta. Det ingår ofta häri att kvinnorna ifråga straffas för prostitution och eventuell illegal invandring.¹¹³

Människohandel kan vidare ses som *ett migrationsproblem*. Detta avser fall av människohandel där det rör sig om illegal invandring. Lämpliga åtgärder, utifrån detta synsätt, syftar till att hålla kvinnorna utanför landet, bl.a. genom att införa strängare gränskontroller och en ökad tillsyn över äktenskap mellan medborgare i det egna landet och medborgare i ett annat land.¹¹⁴

Prostitution och människohandel kan även ses som *ett problem rörande mänskliga rättigheter*. Detta problem kan betraktas ur två olika synvinklar. För det första kan man anse att prostitution i sig är en form av sexuell utnyttjande och är således en kränkning av de mänskliga rättigheterna för de prostituerade kvinnorna. Man menar att det är en mänsklig rättighet att vara fri från sexuell exploatering, att varje människa har rätt till fysisk och psykisk frihet och integritet. Åtgärderna inriktas då på att avskaffa prostitutionen, bl.a. åtgärder mot efterfrågan/köparna. För det andra kan man anse att prostitution i sig inte är en kränkning av de prostituerade kvinnornas mänskliga rättigheter. De villkor som de prostituerade kvinnorna lever under utgör dock en kränkning av deras mänskliga rättigheter. Enligt detta synsätt bör åtgärderna syfta till att förbättra villkoren för de prostituerade kvinnorna, och att hjälpa prostituerade kvinnor, som vill upphöra med prostitutionen, ur denna. De som arbetar för att prostitution skall legitimeras som ett yrke menar att det är en mänsklig rättighet att själv få bestämma över sin kropp. Prostituerade skulle få bättre villkor om de

¹¹¹ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 24

¹¹² SOU 2001:14, s. 425

¹¹³ SOU 2001:14, s. 425

¹¹⁴ SOU 2001:14, s. 425

slapp stigmatiseringen och om social- och arbetsrättslig lagstiftning gällde även dem.¹¹⁵

Prostitution kan vidare betraktas som *ett problem för den allmänna ordningen* och som *ett allmänt hälsoproblem*. Åtgärder kan syfta till att bl.a. införa obligatoriska hälsokontroller för de prostituerade kvinnorna och andra former av ordningsföreskrifter.¹¹⁶

Prostitution och människohandel kan även anses utgöra *ett arbetsrättsligt problem*. Prostitution och människohandel anses vara ett resultat av den låga rättsliga och sociala status som kvinnan har generellt, men även som arbetare och invandrare. Lämpliga åtgärder, enligt detta synsätt, kan vara att tillse att kvinnor har möjlighet att få arbete och erbjuds ett fullgott arbetsrättsligt skydd. Det kan även röra sig om åtgärder för att kvinnor i prostitutionen skall ha samma rätt till sociala förmåner och pension som de på den reguljära arbetsmarknaden.¹¹⁷

Man kan även se på prostitutionen utifrån antingen *ett frivillighetsperspektiv* eller *ett tvångsperspektiv*. (Dessa perspektiv har likheter med synen på prostitutionen som ett problem rörande mänskliga rättigheter). Båda perspektiven tar sin utgångspunkt i att kvinnor som hamnar i prostitution har dåliga alternativa sätt att skaffa sig pengar. Inom tvångsperspektivet ses prostitution som en påtvingad verksamhet och den prostituerade kvinnan som ett offer för samhällsstrukturer. Kvinnan i prostitutionen är tvungen att genomföra handlingar som är utnyttjande, omoraliska och kvinnoförnedrande. Prostitutionen ses som våld mot kvinnor och bör därför elimineras. Inom frivillighetsperspektivet skiljer man mellan påtvingad och frivillig prostitution och menar att prostitutionsförbindelser kan vara frivilliga och legitima kommersiella transaktioner. I en sådan avtalsrättslig syn på prostitutionen anses säljaren vara likställd med köparen. Kvinnorna ses här som subjekt som gör sina val av egen fri vilja.¹¹⁸ Det skall tilläggas att finns en splittring inom det feministiska perspektivet motsvarande dessa båda synsätt. Vissa feminister vill komma bort från synen på kvinnorna som offer genom att hävda att de prostituerade kvinnorna inte alltid tvingas in i prostitutionen, utan att det kan vara ett frivilligt och i vissa fall rationellt val utifrån sina livsbetingelser, sina psykiska och sociala resurser och sina önskemål.¹¹⁹ Under de senaste åren har begreppet sexarbetare, särskilt på kontinenten, alltmer kommit att användas som en synonym för prostituerad. Användandet av begreppet går direkt tillbaka till förståelsen av att det finns frivillig prostitution. Begreppet började användas som ett samlande begrepp för alla som arbetar inom olika områden i sexindustrin och som förtjänar sin inkomst på sexuella tjänster, oavsett om fysisk kontakt är en del av deras arbete och vilken typ av arbete som utförs. Begreppet har blivit en symbol

¹¹⁵ SOU 1995:15, s. 47 och SOU 2001:14, s. 425ff

¹¹⁶ SOU 2001:14, s. 425f

¹¹⁷ SOU 2001:14, s. 426

¹¹⁸ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 24f

¹¹⁹ Järvinen (1991), s. 82f

för frigörelse från negativa stereotyper för många som arbetar med sexuella tjänster. Användandet av begreppet uttrycker även en önskan om respekt från samhället, bl.a. genom att betrakta säljandet av sexuella tjänster som ett arbete. P.g.a. marginaliseringen av prostituerade exkluderas de från det rättsliga och sociala skyddet andra arbeten har. Man menar att dessa kvinnors frigörelse bör ske genom att de ges dem samma rättigheter och förpliktelser som andra arbetstagare och näringsidkare har. Samtidigt hävdas att dessa kvinnors situation bör lagregleras i förhållande till de särskilda behov branschen har. Genom att betrakta prostitution som likställt med andra yrken blir det inte längre möjligt att se dessa kvinnor som offer för utnyttjande.¹²⁰ Användandet av begreppet sexarbetare visar således på vilken betydelse språket kan ha för förståelsen av ett fenomen och att betydelser härigenom kan ändras.

3.3 Perspektiv på reglering

De ovan nämnda perspektiven innebär att man har olika syn på fenomenet prostitution och olika grundantaganden rörande dess existens. Vilken syn på problemet som är dominerade i den nationella prostitutionsdebatten påverkar, såsom tidigare framgått, även valet av åtgärder. Även valet av åtgärder kan för tydlighetens skull kategoriseras. Det finns tre huvudvarianter på staters sätt att förhålla sig till prostitution; det prohibitionistiska, det abolitionistiska och regleringsperspektivet.¹²¹

3.3.1 Prohibitionism

De system som vill kriminalisera prostitution kallas prohibitionistiska. Alla handlingar som har med prostitution att göra – både köp och försäljning - är kriminaliserade. Prostitution ses som omoralisk och kvinnorna ses som omoraliska då de anses locka männen till omoraliska handlingar. Straffen kan variera i de aktuella länderna från böter till dödsstraff (Iran och Afghanistan). Prohibitionistiska system finns även i Kina, Ryssland, Filippinerna, Thailand och i några stater i USA.¹²²

3.3.2 Abolitionism

Abolitionistiska stater har som mål att avskaffa prostitutionen. De medel som används är kriminalisering av hallickverksamhet och annat som främjar prostitution, men inte en kriminalisering av prostitutionen i sig. Anledningen till att man inte kriminaliserar de prostituerade kvinnorna är, antingen att de ses som offer eller att man inte vill att de ska skrämmas att gå under jord. Olika abolitionistiska system finns i England, Frankrike,

¹²⁰ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 23ff

¹²¹ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 28

¹²² Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 28 och Brottsförebyggande rådet, BRÅ-rapport 2000:4, s. 11

Belgien, Finland, Italien och Norge. Det svenska systemet anses också tillhöra de abolitionistiska, men det är unikt genom den ensidiga kriminaliseringen av köparen.¹²³ Ett abolitionistiskt system behöver dock inte innebära att det inte sker någon reglering rörande den prostituerade kvinnan. I Frankrike skall bordellägare och prostituerade betala skatt och i England är det inte tillåtet för en prostituerad att bjuda ut sina tjänster på gatan.¹²⁴

3.3.3 Reglering

Det reglerande systemet tillåter prostitution inom vissa ramar. Exempelvis får prostitution förekomma på vissa platser vid vissa tider, eller så ska kvinnorna registrera sig eller genomgå vissa regelbundna hälsokontroller.¹²⁵ Det är många gånger straffbart att inte följa denna reglering. Länder med ett reglerande system är Tyskland, Nederländerna och Grekland.¹²⁶

3.4 Olika syn på prostitution och människohandel i Europa

Det finns, som ovan framgått, en rad olika sätt varpå man kan betrakta prostitution och människohandel. Dessa olika teoretiska perspektiv får konsekvenser i praktiken genom olika utgångspunkter i prostitutionspolitiken. De olika perspektiven och de olika sätten att hantera fenomenen finns representerade i olika länder i Europa och resten av världen. Det går således i Europa en skiljelinje mellan de länder som anser att prostitution skall legaliseras (och tillåtas i öppna och reglerade former) och de som anser att prostitution är en form av sexuellt utnyttjande och således bör bekämpas.¹²⁷ Dessa skillnader kommer nedan att ytterligare framträda då en beskrivning av det svenska och det nederländska förhållningssättet till prostitution kommer att ske. Paralleller kommer att dras till ovan nämnda perspektiv.

¹²³ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 28 och Brottsförebyggande rådet, BRÅ-rapport 2000:4, s. 11

¹²⁴ SOU 1995:15, s. 45

¹²⁵ De manliga sexköparna tycks inte ses som smittspridande. Männerna tvingas inte heller genomgå några medicinska kontroller.

¹²⁶ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 28

¹²⁷ SOU 2002:69, s. 144

4 Presentation av lagstiftningen

4.1 Sexköpslagen

Lagen (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster trädde ikraft den 1 januari 1999¹²⁸ och har följande lydelse:

*Den som mot ersättning skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse, döms - om inte gärningen är belagd med straff enligt brottsbalken - för **köp av sexuella tjänster** till böter eller fängelse i högst sex månader.*

För försök döms till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken.

Enligt lagen döms, om inte gärningen är straffbelagd enligt brottsbalken, den som mot ersättning skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse, för köp av sexuella tjänster. Köp av sexuella tjänster förutsätter i regel någon form av medverkan från den som erbjuder den tillfälliga sexuella förbindelsen. Förbudet omfattar dock endast den som mot ersättning skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse, d.v.s. den som köper prostitutionstjänster. Ansvar för medverkan, enligt 23 kap. 4 § BrB, kan inte heller bli aktuellt för den säljande parten.¹²⁹ Lagens kriminalisering av enbart köparen i prostitutionsrelationen är unik i världen, vilket har gjort att lagen har väckt stor uppmärksamhet såväl i Sverige som i andra länder.¹³⁰

Uttrycket "mot ersättning skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse" anknyter till bestämmelsen i 6 kap. 8 § BrB om koppleri och är avsett att ha samma innebörd som i koppleribestämmelsen. För straffansvar för koppleri krävs i regel att det rör sig om mer än en sexuell förbindelse. För straffansvar enligt sexköpslagen räcker det emellertid att någon vid ett enskilt tillfälle skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse.¹³¹

Med ersättning avses inte bara ekonomisk ersättning utan även ersättning av annat slag, t.ex. i form av alkohol, narkotika, smycken eller pälsar. Även den som har erbjudit ersättning, men som sedan inte erlägger den utlovade ersättningen, skall anses ha skaffat sig den tillfälliga sexuella förbindelsen mot ersättning, om den utlovade ersättningen var en förutsättning för förbindelsen.¹³²

¹²⁸ Prop. 1997/98:55, bet. 1997/98:JuU13, rskr. 1997/98:250

¹²⁹ SOU 2001:14, s. 68

¹³⁰ Brottsförebyggande rådet, BRÅ-rapport 2000:4, s. 5. T.ex. har Norge följt utvecklingen av lagens tillämpning för att ta ställning till om en kriminalisering likt den svenska är lämplig där. (Justis- och Politidepartementet, Rapport 2004, s. 18)

¹³¹ SOU 2001:14, s. 67

¹³² SOU 2001:14, s. 67

Begreppet "sexuell förbindelse" tar främst sikte på samlag, men även annat sexuellt umgänge¹³³ omfattas av uttrycket. Nakenposering torde dock inte omfattas av uttrycket.¹³⁴

Det framgår av lydelsen att förbudet i sexköpslagen är sekundärt i förhållande till brottsbalken, närmare bestämt till brottet förförelse av ungdom i 6 kap. 10 § BrB. Detta innebär att den som genom att utlova eller ge ersättning skaffar sig eller söker skaffa sig tillfälligt sexuellt umgänge med någon som är under arton år straffas enligt nämnda paragraf, och inte enligt sexköpslagen.

Påföljden kan bestämmas till böter eller fängelse i högst sex månader. Frågan om straffmättning prövades i NJA 2001 s. 527. Det rörde sig här om ett "typisk fall" av brottet köp av sexuella tjänster och påföljden sattes till 50 dagsböter.

För försök döms till ansvar enligt 23 kap. BrB. Försökspunkten är i regel uppfylld i vart fall när erbjudande om ersättning har lämnats.¹³⁵

4.1.1 Bakgrund till lagstiftningen

Nedan kommer bakgrunden till dagens lagstiftning att presenteras utförligt för att härigenom få en klar bild över vilken syn man från officiellt håll har haft på prostitution och i vilken mån ett eventuellt förbud mot sexköp har kopplats samman med bekämpandet av människohandel.

Prostitutionsfrågan har varit uppe till debatt vid ett flertal tillfällen tidigare och ända sedan 1970-talet har prostitutionen varit föremål för statliga utredningar, vari frågan om lämpligheten av en kriminalisering av köp av sexuella tjänster berörts. Oenigheten är och har varit stor på detta område.¹³⁶

¹³³ Med begreppet sexuellt umgänge avses samlag och andra sexualhandlingar av både heterosexuell och homosexuell natur, som typiskt sett avser att uppväcka eller tillfredsställa bådars eller enderas sexuella drift. Huruvida handlingen medfört en direkt tillfredsställelse av könsdriften är i och för sig inte avgörande. För att en sexualhandling skall bedömas som sexuellt umgänge krävs inte heller nödvändigtvis att gärningsmannens och offrets könsdelar har berört varandra. I de fall där gärningen förövas av en man mot en kvinna är det t.ex. tillräckligt att en man med sitt könsorgan berör en annan del av kvinnans kropp än hennes könsorgan. I regel krävs att det föreligger en direkt kroppslig beröring, som dessutom skall vara av en viss varaktighet. Det finns dock tillfällen när en handling har bedömts som sexuellt umgänge trots att det inte har förekommit någon direkt kroppslig beröring mellan den enes könsorgan och den andres kropp. Att onanera åt en annan person är ett typexempel på sexuellt umgänge. Utanför det område som avses med begreppet sexuellt umgänge faller däremot i regel att gärningsmannen fingrar på eller på annat sätt flyktigt berör den andres yttre könsorgan. (Prop. 2004/05:45, s. 30)

¹³⁴ SOU 2001:14, s. 68 och prop. 1997/98:55, s. 137

¹³⁵ SOU 2001:14, s. 68

¹³⁶ Lernestedt och Hamdorf (1999), s. 846 och Persson (1981), s. 28

4.1.1.1 SOU 1981:71 Prostitution i Sverige – Bakgrund och åtgärder¹³⁷

Den senaste prostitutionsdebatten pågick under 70-talet och 1977 tillsattes en prostitutionsutredning, som ledde till betänkandet Prostitution i Sverige – Bakgrund och åtgärder (SOU 1981:71). Frågan om en kriminalisering av prostitutionen togs upp i 1977 års Prostitutionsutredning. Som ett argument för en kriminalisering framhölls att den skulle kunna utgöra en stark återhållande faktor för en stor del av köparna och att den även skulle verka avskräckande på de prostituerades verksamhet. Utredningen föreslog dock att varken köp eller försäljning av sexuella tjänster generellt skulle kriminaliseras. Man menade att en kriminalisering skulle innebära en risk för att verksamheten skulle gå under jorden, risker för båda parter och svårigheter med bevis och definitionsfrågor. Möjligheterna att tillämpa en eventuell kriminalisering ansågs vara begränsade, eftersom eventuella ingrepp skulle ske mot gatumarknaden, medan den mer dolda (lyx)prostitutionen skulle gå fri. Utredningen framhöll att en sådan kriminalisering är en klasslagstiftning. Utredningen menade att risken för upptäckt skulle bli liten och att ett förbud därför skulle bli ineffektivt. I betänkandet framhålls vidare att ett förbud som inte kan övervakas och där överträdelse regelmässigt inte medför någon påföljd är en fara för rättssamhället. Det urholkar rättsmedvetandet och minskar respekten för andra regler och lagar. Att motviljan på senare år hos allt fler människor mot nya förbud, särskilt på områden som hör till privatlivet, hade ökat, framhålls också. Man menar vidare att det finns en risk att, sedan ett förbud införts, samhället anser att frågan fått sin lösning och att ytterligare samhällsengagemang är överflödigt.¹³⁸ Man tog alltså avstånd från en generell kriminalisering av parterna. Man föreslog dock en begränsad kriminalisering, som innebar att köp av sexuella tjänster av en prostituerad, som köparen vet är påverkad eller beroende av narkotika, skulle straffas för sexuellt utnyttjande. Förslaget ledde inte till någon lagstiftning.¹³⁹

¹³⁷ Det kan tilläggas att alla experter utom en lämnade utredningen efter oenigheter. (Svanström (2004), s. 227)

¹³⁸ SOU 1981:71, s. 144ff

¹³⁹ Justis- och Politidepartementet, Rapport 2004, s. 44. Utredningen föreslog bl.a. även ett förbud mot de sexklubbar som visade offentliga pornografiska föreställningar, eftersom dessa klubbar ansågs vara en grogrund för brottslighet och även en inkörsport till prostitutionen för unga kvinnor. Detta förbud finns intaget i 2 kap. 14 § ordningslagen (1993:1617). Det föreslogs vidare att straffansvar skulle införas för hyresvärdar som fått veta att deras lägenheter används för koppleriverksamhet och som trots detta underlåter att säga upp hyresavtalet. Sistnämnda förslag föranledde inte direkt något ställningstagande, eftersom regeringen ansåg att man inte borde föregripa 1977 års Sexualbrottskommittés arbete. Straffansvar stadgas idag i 6 kap. 8 § 2 st. BrB. (Brottsförebyggande rådet, BRÅ-rapport 2000:4, s. 14; SOU 1982:61, s. 112; prop. 1981/82:187, s. 66)

4.1.1.2 SOU 1982:61 Våldtäkt och andra sexuella övergrepp

I 1977 års Sexualbrottskommittés betänkande, Våldtäkt och andra sexuella övergrepp (SOU 1982:61), framhålls att det inte kan anses förenligt vare sig med en fri och öppen sexualsyn eller med jämställdhet mellan män och kvinnor att vissa kvinnor säljer sexuella tjänster mot betalning. Man menar att de kvinnor som rekryteras till prostitutionen i allmänhet tillhör grupper med sociala svårigheter och i vissa fall missbruksproblem. Prostitutionen bidrar sedan till att förvärra dessa kvinnors tidigare ofta svåra situation. Prostitutionen har vidare sådana negativa verkningar i samhället att den bör bekämpas. En kriminalisering skulle försvåra för kvinnorna att göra sin verksamhet känd, vilket skulle kunna minska prostitutionen. En kriminalisering skulle även verka preventivt på de väletablerade sexköparna, som utgör en stor del av sexköparna. Kommittén ansåg dock att varken sexköparen eller den prostituerade skulle omfattas av någon straffbestämmelse. Skälet härtill var främst att kommittén inte ville riskera att prostitutionen drivs under jorden, varvid man skulle försvåra för de sociala myndigheterna att hjälpa prostituerade. Ett motargument var även att de prostituerade kvinnornas svårigheter att finna kunder skulle kunna driva dem i famnen på olika mellanhänder.¹⁴⁰ Frågan om en kriminalisering av enbart köparen avvisades med att det skulle te sig egendomligt och ibland direkt stötande att lämna den prostituerades handling, som ofta utgör en direkt inbjudan gentemot kunden, straffri samtidigt som ett accepterande av inviten bestraffas. Man menar vidare att det för en sådan haltande kriminalisering måste finnas starka skäl, men alla prostituerade kvinnor kan inte sägas handla under sådant inflytande av någon form av starkt tvång att de inte kan sägas handla utifrån sin egen fria vilja. Man ansåg inte heller att det bör finnas någon straffrättslig specialreglering för vissa prostitutionskontakter som 1977 års Prostitutionsutredning föreslog.¹⁴¹

4.1.1.3 SOU 1995:15 Könshandeln

Med bakgrund i ett flertal motioner, framställande krav på en kriminalisering av köpare och säljare alternativt enbart köparen i prostitutionen, beslutade regeringen 1993 att tillsätta en utredning med uppdrag att göra en översyn av samhällets åtgärder mot prostitution samt utarbeta förslag till förbättringar av samhällets insatser mot prostitution.¹⁴² Utredningen antog namnet 1993 års Prostitutionsutredning och resulterade i betänkandet "Könshandeln" (SOU 1995:15). Utredningen föreslår att köp av sexuella tjänster ska kriminaliseras, att straffansvaret bör omfatta både köparen och säljaren, att brottet skulle rubriceras könshandel respektive

¹⁴⁰ SOU 1982:61, s. 111 och 120f. Man lade dock fram förslag rörande koppleriverksamhet, som syftade till att i mesta möjliga mån begränsa omfattningen av prostitutionen. (SOU 1982:61, s. 111)

¹⁴¹ SOU 1982:61, s. 122ff

¹⁴² SOU 1995:15, s. 3 och 220

grov könshandel och att bestämmelsen skulle placeras i en ny paragraf i 6 kap. BrB.¹⁴³

Förslaget om en kriminalisering har sin bakgrund i att säljarna i gatuprostitutionen mestadels rekryteras bland kvinnor som på olika sätt fått en dålig start i livet.¹⁴⁴ Prostitutionen ses i viss mån som en konsekvens av skador som åsamkats dessa kvinnor under barndom och uppväxt. Samtidigt visar forskning att prostitution befäster och fördjupar den prostituerades låga värdering av sig själv och i sig leder till svåra känslomässiga och sociala skador, genom att den skapar och förstärker social utslagenhet. Vidare lider säljarna i könshandeln i stor utsträckning av ohälsa och drabbas också ofta av skador genom misshandel och andra övergrepp. De får nästan undantagslöst psykiska besvär.¹⁴⁵ Det uppges även vara vanligt med olika former av underlivsbesvär, såsom skadade slemhinnor och cellförändringar, och diverse allergier samt ryggont och magsår. Man framhöll med bakgrund i bl.a. ovanstående att säljaren ofta drabbas av psykiska och sociala skador samt fysiska och psykosomatiska besvär. Förutom dessa skador för den prostituerade kvinnan innebär verksamheten skador för familjemedlemmar till de inblandade parterna och för de sexköpande männen.¹⁴⁶

Förutom skador för de direkt berörda parterna medför könshandel även skador för samhället i stort. De boende i anslutning könshandelsområden blir störda på olika sätt, bl.a. genom att bli förväxlade med könshandelns aktörer och av nedsmutsningen. Det får konsekvenser för synen på förhållandet mellan könen att det finns en marknad där män kan köpa tillgång till kvinnors - eller andra mäns - kroppar att utnyttjas för sina egna sexuella syften. Det är vidare inte förenligt med den människosyn som bör råda i ett modernt samhälle, där kvinnor och män ska vara jämställda ifråga om människovärde och rätt till integritet och respekt, att kvinnor betraktas som en vara som kan köpas och säljas. Att människor kan köpa tillträde till andra personers kön för att tillfredsställa sina egna sexuella behov strider alltså mot uppfattningen om alla människors lika värde och deras rätt till respekt och integritet. Prostitution förmedlar således en negativ sexualsyn och påverkar därför synen på sexualitet i allmänhet i samhället. Att kvinnor i prostitution, pornografi och reklam framställs och behandlas enbart som objekt, som kroppar, medför att sexualiteten ses som frikopplad från känslor. Allt detta motverkar en sexualsyn där sexualitet och känslor hör ihop och där parterna tar ansvar för varandra.¹⁴⁷ Det förekommer även brottslig verksamhet i samband med prostitutionen och i dess spår följer ofta även missbruk. De negativa effekter detta har för samhällets sägs vara omöjliga att överblicka.¹⁴⁸

¹⁴³ SOU 1995:15, s. 224f och 237f

¹⁴⁴ SOU 1995:15, s.11

¹⁴⁵ SOU 1995:15, s. 137, 149 och 212

¹⁴⁶ SOU 1995 :15, s. 139f och 147ff

¹⁴⁷ SOU 1995 :15, s. 148 och 235

¹⁴⁸ SOU 1995:15, s. 149

Man framhöll vidare att ingen prostitution kan sägas vara frivillig och att prostitution är oförenlig med individens rätt att fritt bestämma över sig själv samt hindrar hennes utveckling som människa.¹⁴⁹

Ovanstående beskrivning innebär att könshandel inte hör hemma i ett modernt samhälle och att den måste motverkas på alla sätt.¹⁵⁰ Precis som i 1977 års Prostitutionsutredning uppställs i det aktuella betänkandet argument för respektive mot en kriminalisering. Det framställs en rad olika argument för en kriminalisering. En kriminalisering skulle ha en normbildande funktion genom att det markeras att prostitution inte betraktas som en socialt acceptabel företeelse och genom att det härigenom tydligt klargörs att statsmakten finner verksamheten så förkastlig och skadlig för de inblandade att den skall stämpas som olaglig. Med hänvisning till erfarenheter inom polis och socialvård förväntar utredningen sig att en kriminalisering kommer att bidra till att prostitutionen minskar påtagligt och att många av dess skadeverkningar därmed uteblir. Utredningen är övertygad om att en kriminalisering skulle innebära att många sexköpare skulle sluta köpa sex. Risker för upptäckt och risken för att vänner och familj skulle få vetskap om sexköpen kan förväntas ha en starkt avhållande effekt på dessa mäns beteende och på sikt kan en kriminalisering även sannolikt ändra inställningen hos män. Även på de prostituerades verksamhet skulle en kriminalisering verka avhållande, genom att en del kvinnor väntas upphöra med prostitutionen om det blev olagligt. Ett minskat kundunderlag skulle även minska antalet säljare när det blir svårare att förtjäna pengar på verksamheten. Det viktigaste argumentet är dock att en kriminalisering förväntas hindra en nyrekrytering till prostitutionen. Enligt polisen skulle en ökad spaning innebära större insyn i könshandelsområdet och ökade möjligheter att ingripa mot koppleri och andra brott med anknytning till könshandeln. Indirekt kan en kriminalisering även förväntas bidra till att förhållandena mellan kvinnor och män blir mer jämlika i samhället i stort. Man ansåg vidare att man med den dåvarande lagstiftningen huvudsakligen endast kommer åt de yttre förutsättningarna för könshandeln, d.v.s. främjarna och profitörerna, men inte könshandeln i sig. Utredningen menar därmed att det finns allanledning att på nytt allvarligt överväga om en kriminalisering i någon form av prostitution skulle vara ett verksamt medel.¹⁵¹

Argument mot en kriminalisering är att det finns risker att könshandeln kan komma att drivas under jorden, vilket kan försvåra polisens och socialarbetarens arbete. Det kan nämligen tänkas att en del prostituerade inte skulle våga söka hjälp om det medförde risk för lagföring. Risker för såväl prostituerade som kunder att bli utsatta för fysiska övergrepp, utpressning och annan brottslighet kan befaras öka. De prostituerades behov av beskyddare/hallick skulle troligen därigenom bli större. En kriminalisering skulle innebära att det skulle bli svårare att komma åt

¹⁴⁹ SOU 1995:15, s. 52 och 149

¹⁵⁰ SOU 1995:15, s. 213

¹⁵¹ SOU 1995:15, s. 219-222

hallickarna, eftersom prostituerade redan är obenägna att vittna, och övergrepp kanske inte kommer att anmälas i samma utsträckning som utan en kriminalisering. Det kan vidare bli svårt att finna spaningsmetoder, som inte framstår som stötande, för att komma åt den dolda prostitutionen. Det skulle även innebära stora svårigheter att kontrollera efterlevnaden av en kriminalisering. Effekten av en kriminalisering kan inte heller förväntas ha någon stor effekt på de mer kriminellt belastade köparna eller för de narkotikaberoende kvinnorna. Annan småbrottslighet, såsom snatteri, stöld m.m., kan befaras öka som en kompensation för utebliven inkomst från prostitutionen. Det talar även mot en kriminalisering att det i de länder som har kriminaliserat prostitution, t.ex. Kanada, inte har haft någon större effekt på tillgången på prostituerade eller efterfrågan på deras tjänster. Det framhålls även att det finns svårigheter med att avskilja prostitution från andra förbindelser med en klar och entydig definition och att det i praktiken kan bli svårt för polis och åklagare att erhålla ”hållbar” bevisning.¹⁵²

Utredningen finner att argumenten för en kriminalisering överväger och menar att en kriminalisering är ett nödvändigt steg för att markera vår inställning i frågan och klart ta ställning mot en normalisering av prostitution. Prostitution ses som ett hinder både när det gäller rätten till ett värdigt liv för de inblandade och för jämställdheten i samhället och detta har inte kunnat elimineras eller minskas i nämnvärd omfattning genom de åtgärder som vidtagits. Tiden anses därmed vara inne för en kriminalisering av könshandeln. Samtidigt poängteras att förändring av attityder och beteendemönster tar lång tid och att ett effektivt arbete för att motverka könshandel kräver åtgärder på flera plan, såsom t.ex. nya polisiära spaningsmetoder och ett ökat samarbete med socialtjänsten. Man menar dock att om regeringen inte är beredd att tillföra ökade resurser till polis samt förstärka de sociala insatserna så bör en kriminalisering inte genomföras och sociala insatser istället genomföras. Att Sverige genom en kriminalisering gör klart att vi inte finner prostitutionen acceptabel skulle kunna utgöra ett stöd för de grupper i olika länder som motarbetar prostitution i alla dess former och kanske få andra länder att inse att det inte är meningslöst att reagera kraftfullt mot prostitutionen.¹⁵³ Den ökade internationaliseringen och den ökade rörligheten innebär att det finns risk för att den allmänna inställningen till könshandel kommer att ändras i Sverige och bli mer lik den i andra europeiska länder. Om män upplever bordellbesök som ett naturligt inslag vid internationella affärsförbindelser kan könsköp bli normaliserat även här. Om könsköp kriminaliseras i Sverige skulle svenska män ges ett argument för att tacka nej till deltagande i könshandel utomlands och svenska företag skulle inte heller förväntas erbjuda eskortservice vid besök från andra länder. Det hävdas att Sverige står vid en skiljeväg när det gäller förhållningssättet till prostitution – att släppa de destruktiva krafterna lösa eller att markera att det är oacceptabelt och oförenligt med vårt lands kultur.¹⁵⁴ Utredningen föreslår därför att

¹⁵² SOU 1995:15, s. 222f

¹⁵³ SOU 1995:15, s. 213, 224 och 226

¹⁵⁴ SOU 1995:15, s. 226f

könshandeln skall kriminaliseras och att straffansvaret skall omfatta både köpare och säljare. Den dubbelsidiga kriminaliseringen motiveras med att det för könshandel krävs medverkan av minst två parter, köpare och säljare och att det därför skulle förefalla juridiskt egendomligt att enbart kriminalisera köparen. För juridisk ansvarsbefrielse i liknande avtalssituationer krävs det av säljaren att hon befunnit sig i vanmakt, hjälplöst tillstånd eller lidit av psykisk störning, och det faktum att säljaren är prostituerad kan inte jämföras med sådana tillstånd. Man ifrågasätter vidare om inte också många sexköpande män, som regelbundet köper sexuella tjänster, i något avseende kan betraktas som "offer". Att kvinnan i högre grad än mannen skadas kan därför inte vara avgörande för att endast bestraffa mannens handlande. En kriminalisering får även störst effekt om den riktar sig även mot säljaren, eftersom den avskräckande effekten för dessa kvinnor annars inte skulle uppnås.¹⁵⁵

Som ovan nämnts föreslås således en kriminalisering av både köparen och säljaren i könshandeln och brottet föreslås rubriceras könshandel respektive grov könshandel och införs i 6 kap. BrB.¹⁵⁶

Flertalet, av de totalt 70-talet, remissinstanser avstyrkte utredningens förslag helt och ett antal delvis genom att förespråka en kriminalisering av endast köparen.¹⁵⁷

4.1.1.4 Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid

Frågan om en kriminalisering av prostitution togs upp i samband med att regeringen behandlade Kvinnovåldskommissionens betänkande "Kvinnofrid" (SOU 1995:60).¹⁵⁸ Regeringen instämmer i flera avseenden i Prostitutionsutredningens förslag. Regeringen kommer dock till den slutsatsen att det inte är rimligt att kriminalisera säljaren, som i de flesta fall måste betraktas som den "svagare parten i könshandeln" och som utnyttjas av andra som vill tillfredsställa sin egen sexualdrift. Man menade även att det var viktigt att motivera de prostituerade att söka hjälp för att komma bort från prostitutionen och att de inte känner att de riskerar någon form av påföljd för att de varit verksamma som prostituerade.¹⁵⁹

I propositionen framhålls att det inte råder någon tvekan om att prostitutionen medför allvarliga skador både för de enskilda och för samhället. Omkring de prostituerade förekommer i regel en omfattande kriminalitet av olika slag, t.ex. narkotikahandel, koppleriverksamhet och misshandel. De prostituerade har också i allmänhet en mycket svår social situation. Spridningen av HIV och AIDS är ytterligare ett problem som får

¹⁵⁵ SOU 1995:15, s. 225-227

¹⁵⁶ SOU 1995:15, s. 229

¹⁵⁷ Prop. 1997/98:55, s. 104

¹⁵⁸ I betänkandet föreslås ett flertal åtgärder för att förhindra våld mot kvinnor och att öka jämställdheten mellan kvinnor och män. (SOU 1995:60, s. 1)

¹⁵⁹ Prop. 1997/98:55, s. 104f

prostitutionen att framstå i ett nytt och oroande perspektiv.¹⁶⁰ Regeringen ansåg således att det är en viktig samhällsangelägenhet att prostitutionen bekämpas och genom ett förbud mot köp av tillfälliga sexuella förbindelser markeras samhällets inställning i denna fråga. Det framhålls att genom ett förbud kan prostitutionen och dess skadeverkningar bekämpas på ett effektivare sätt än vad det hittillsvarande arbetet mot prostitutionen har åstadkommit.¹⁶¹ Syftet med sexköpslagen är således att reducera prostitutionen och dess skadeverkningar. Regeringen framhäver vidare att det inte är acceptabelt i ett jämställt samhälle att män kan köpa tillfälliga sexuella förbindelser av kvinnor och att det är statsmaktens uppgift att med alla medel förhindra företeelser som strider mot själva grunden för ett jämställt samhälle.¹⁶²

Ett annat syfte med en kriminalisering av sexköp var att minska intresset för olika grupper eller enskilda i utlandet att etablera en mer omfattande organiserad prostitutionsverksamhet i Sverige. Härigenom skulle den ökade kriminalitet som nästan undantagslöst följer i den organiserade prostitutionsverksamhetens spår kunna motverkas. I propositionen framhålls nämligen att handeln med sexuella tjänster under de senaste årtiondena har utvecklats mot en internationell storindustri och att det fanns tecken på att denna internationella sexindustri ökar även i Sverige. En kriminalisering av köp av sexuella tjänster skulle därvid ses som en viktig markering gentemot andra länder för att visa den svenska inställningen i denna fråga. En kriminalisering ansågs också kunna utgöra ett stöd för de grupper i olika länder som försöker motarbeta prostitution.¹⁶³

Regeringen framhåller att sociala insatser även fortsättningsvis skall vara viktiga och kriminaliseringens syfte inte är att ersätta sociala insatser, utan snarare att komplettera dessa.¹⁶⁴

Man föreslog således en kriminalisering av enbart köp av sexuella tjänster, trots att det möttes av motstånd från en del av remissinstanserna. Som propositionens titel visar var kriminaliseringen av köp av sexuella tjänster en del av kvinnofridsreformen. Man föreslog därvid en rad andra lagändringar för att förhindra våld mot kvinnor och för att öka jämställdheten mellan kvinnor och män. I avvaktan på en översyn av 6 kap. BrB ansågs det lämpligare att placera förbudet i en särskild lag än i nämnda kapitel.¹⁶⁵ Riksdagen biföll lagförslaget och sexköpslagen trädde som bekant ikraft den 1:e januari 1999.¹⁶⁶

¹⁶⁰ Prop. 1997/98:55, s. 176

¹⁶¹ Prop. 1997/98:55, s. 104f

¹⁶² Prop. 1997/98:55, s. 21f

¹⁶³ Prop. 1997/98:55, s. 104f och SOU 2001:14, s. 470f

¹⁶⁴ Prop. 1997/98:55, s. 106

¹⁶⁵ Prop. 1997/98:55, s. 104 och 106

¹⁶⁶ Sexköpslagen röstades igenom med 13 rösters marginal av Socialdemokraterna (133), med stöd av Centerpartiet (19), Vänsterpartiet (15), Miljöpartiet (12) och Folkpartiet (2). (Riksdagen, Protokoll 1997/98:115)

4.1.2 Lagändring rörande förbudet av sexköp

4.1.2.1 SOU 2001:14 Sexualbrotten. Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor¹⁶⁷

Att placera förbudet mot köp av sexuella tjänster i en särskild lag var, som ovan nämnts, endast avsett att vara en tillfällig lösning i avvaktan på en översyn av bestämmelserna om sexualbrott. Det förutsattes att man i samband med översynen av 6 kap. BrB skulle överväga var olika förbud rörande köp av sexuella tjänster lämpligen skulle vara placerade samt hur brottet skulle förhålla sig till brotten koppleri och förförelse av ungdom. 1998 års Sexualbrottskommitté har genomfört en sådan översyn av bestämmelserna om sexualbrott, avseende såväl det materiella innehållet som systematik, lagteknik och språk.¹⁶⁸ I betänkandet, SOU 2001:14, föreslås en ny reglering av sexualbrotten samt förslag i angränsande frågor. Det föreslås bl.a. att sexköpslagen skall upphävas och att förbudet mot köp av sexuella tjänster av systematiska skäl istället skall placeras i 6 kap. 11 § BrB.¹⁶⁹

Förbudet mot köp av sexuella tjänster skall, enligt förslaget, omfatta den som i annat fall än som sägs förut i kapitlet *skaffar eller låter skaffa sig en sexuell tjänst under förhållanden som utgör prostitution*. Med uttrycket sexuell tjänst avses sådana sexuella aktiviteter som enligt gällande rätt utgör sexuellt umgänge.¹⁷⁰ Att man föreslår att uttrycket tillfällig sexuell förbindelse med ersättning skall tas bort och ersättas med prostitution beror på att man föreslår samma förändringar i koppleriparagrafen. Samma språkliga förändringar bör då även föreslås i förbudet mot köp av sexuella tjänster, utan att det innebär någon saklig skillnad.¹⁷¹

Bestämmelsen omfattar i allt väsentligt straffansvar för de gärningar som omfattades av tillämpningsområdet för sexköpslagen. Förbudet mot köp av sexuella tjänster omfattar dock enligt förslaget uttryckligen också den som *låter skaffa sig en sexuell tjänst*, d.v.s. den som nyttjar en sexuell tjänst men låter någon annan betala den. Således innebär förslaget att man inte kan undgå straffansvar genom ett påstående att det är någon annan som har betalat för eller på annat sätt har köpt den sexuella tjänsten. Rättsläget var tidigare osäkert på denna punkt.¹⁷²

Det har bl.a. från främst polis- och åklagarhåll uppkommit fråga om tolkningen av uttrycket ”tillfällig sexuell förbindelse” och huruvida stamkunder till prostituerade omfattades av sexköpslagen.¹⁷³ Enligt

¹⁶⁷ De förslag som rör människohandel för sexuella ändamål behandlas nedan.

¹⁶⁸ SOU 2001:14, s. 304 och prop. 2004/05:45, s. 18 och 103ff

¹⁶⁹ SOU 2001:14, s. 34 och prop. 2004/05:45, s. 18

¹⁷⁰ SOU 2001:14, s. 21

¹⁷¹ SOU 2001:14, s. 317

¹⁷² SOU 2001:14, s. 21 och 316 samt Brottsförebyggande rådet, BRÅ-rapport 2000:4, s. 39

¹⁷³ Se t.ex. Brottsförebyggande rådet, BRÅ-rapport 2000:4, s. 8f och 39

kommittén omfattas stamkunder i och för sig av sexköpslagen, men genom den föreslagna lydelsen skall klargöras att så är fallet. I kommitténs förslag finns inte ordet tillfällig med, eftersom man valt en annan konstruktion; ”sexuell tjänst under förhållanden som utgör prostitution”.¹⁷⁴

4.1.2.2 Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning¹⁷⁵

Regeringen behandlar 1998 års Sexualbrottskommittés förslag i proposition 2004/05:45, med undantag för de förslag som redan lett till lagstiftning.¹⁷⁶ I propositionen föreslås, som titeln En ny sexualbrottslagstiftning antyder, en rad förändringar inom sexualbrottsområdet. Förslagen innebär bl.a. att det införs ett nytt 6 kap. i BrB. Våldtäktsbestämmelsen utvidgas genom att kravet på tvång ställs lägre och fler gärningar kommer i framtiden att bedömas som våldtäkt. Det föreslås att brottet förförelse av ungdom ersätts och ändras till köp av sexuell handling av barn. Förbudet mot köp av sexuella handlingar av barn skärps bl.a. genom att tillämpningsområdet utvidgas till att omfatta köp av sexuella handlingar av barn som sker under andra förhållanden än sådana som utgör rena prostitutionsförhållanden. Vidare skall begreppet ”sexuellt umgänge” genomgående i 6 kap. BrB ersättas med ”sexuell handling”, som har en något vidare innebörd än sexuellt umgänge.¹⁷⁷ Förslagen har sin bakgrund i att ändringar som gjorts sedan 1984 års reform av sexualbrottslagstiftningen har inneburit att systematiken och sambanden mellan olika bestämmelser i 6 kap. delvis gått förlorad. Synen på sexualbrotten har dessutom skärpts. Man vill genom förslagen öka skyddet mot sexuella kränkningar och ytterligare förstärka den sexuella integriteten och självbestämmanderätten. Att lagstiftningen syftar till att påverka människors värderingar skall inte förstås så att det finns en samhällelig önskan att påverka människors sexualliv. Utgångspunkten för regeringens överväganden är istället att alla oavsett ålder har rätt till en oinskränkt kroppslig integritet och att leva fria från alla sexuella kränkningar. Lagstiftningen om sexualbrott är en lagstiftning till skydd mot sexuella kränkningar och skall inte bygga på förlegade föreställningar om vuxna människors frivilliga sexualliv.¹⁷⁸

Den för den här uppsatsen viktigaste förändringen utgörs av förslaget att sexköpslagen skall upphöra att gälla. Det skall istället införas en ny bestämmelse i 6 kap. BrB som behandlar köp av sexuella tjänster. 6 kap. 11 § BrB föreslås lyda som följer:

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning, döms för köp av sexuell tjänst till böter eller fängelse i högst sex månader.

¹⁷⁴ SOU 2001:14, s. 21

¹⁷⁵ Propositionen bygger på en överenskommelse mellan den socialdemokratiska regeringen, Vänsterpartiet och Miljöpartiet. (Prop. 2004/05:45, s. 18f)

¹⁷⁶ Prop. 2004/05:45, s. 18f

¹⁷⁷ Prop. 2004/05:45, s. 1 och 31 och 103. För övriga förslag hänvisas till propositionen.

¹⁷⁸ Prop. 2004/05:45, s. 1 och 19f

*Vad som sägs i första stycket gäller även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.*¹⁷⁹

1998 års Sexualbrottskommitté föreslog en annan utformning av lagtexten. Kommittén föreslog att uttrycket ”tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning” ersätts med uttrycket ”sexuell tjänst under förhållanden som utgör prostitution”. Några av remissinstanserna hade invändningar mot användningen av ordet prostitution, som anses alltför vagt och otydligt. Regeringen instämmer i denna kritik och menar att kommitténs föreslagna lydelse inte bör införas med hänsyn till den vaghet som utmärker begreppet prostitution.¹⁸⁰

Bestämmelsen överensstämmer i huvudsak med den nuvarande sexköpslagen, men vissa förändringar föreslås. Enligt regeringen är det tveksamt om den tidigare regleringen omfattade den som nyttjar en sexuell tjänst som någon annan betalar. Tillämpningsområdet utvidgas därmed, genom andra stycket, till att omfatta även den som nyttjar en sexuell tjänst som någon annan betalar för. Det straffbara området omfattar alltså exempelvis fall då någon affärskontakt tillhandahåller och betalar för prostituerade. Enligt regeringen är det ett tungt vägande skäl att låta förbudet omfatta dessa förfaranden, eftersom förbudet annars enkelt kan kringgå genom att den som nyttjar den sexuella tjänsten låter någon annan betala för den. Förbudet mot sexköp är avsett att användas för att bekämpa prostitutionen som samhällsföreteelse och det riktar sig mot den som nyttjar personer i prostitutionen. Vanligtvis är det köparen som nyttjar den sexuella tjänsten, men även den som låter någon annan betala nyttjar en person i prostitution och hans/(hennes) handlande är därför lika klandervärt. Den person som i en sådan situation betalar för den sexuella tjänsten döms inte som gärningsman för köp av sexuell tjänst, men torde kunna dömas för medhjälp till brottet.¹⁸¹

I Sexualbrottskommitténs förslag finns inte ordet ”tillfällig” med, eftersom man som ovan nämnts valt en annan konstruktion av förbudets lydelse. Trots att lagstiftningen skulle bli tydligare om ordet ”tillfällig” togs bort, menar regeringen att det finns skäl som talar mot detta. Det blir t.ex. inte lika tydligt att mer stadigvarande förbindelser – såsom ett äktenskap eller ett samboförhållande – inte omfattas av lagen. Enligt regeringens mening bör varje köp av en sexuell förbindelse av en prostituerad anses som en tillfällig sexuell förbindelse, även om en köpare vid flera tillfällen eller regelmässigt köper sexuella tjänster av samma prostituerad. Uttrycket ”mot ersättning skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse” bör således inte bytas ut.

¹⁷⁹ Prop. 2004/05:45, s. 132ff

¹⁸⁰ Prop. 2004/05:45, s. 103ff

¹⁸¹ Prop. 2004/05:45, s. 103ff. Den som vid ett flertal tillfällen främjar att en person prostituerar sig kan göra sig skyldig till koppleri. (Prop. 2004/05:45, s. 132ff)

Enligt sexköpslagen räcker det för straffansvar att vid enstaka tillfällen skaffa sig en tillfällig sexuell förbindelse. Brottbenämningen ”köp av sexuella tjänster” som används i sexköpslagen kan dock vara missvisande och antyda att det för straffansvar krävs att någon skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning vid mer än ett tillfälle. Regeringen föreslår därför, för att tydliggöra att det för straffansvar räcker att vid enstaka tillfälle skaffa sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning, att brottbenämningen ändras till köp av sexuell tjänst. Den ändrade brottbenämningen innebär inte någon ändring i sak.¹⁸²

Med sexuell förbindelse skall avses detsamma som tidigare, d.v.s. samlag och annat sexuellt umgänge.¹⁸³

Regleringen genom sexköpslagen innebär att ansvar enligt lagen var aktuellt endast om någon bestämmelse i BrB inte var tillämplig. Detsamma bör gälla även fortsättningsvis och bestämmelsen bör därför göras subsidiär i förhållande till 1-10 §§ i samma kapitel.¹⁸⁴

Enligt den föreslagna 15 § skall försök till köp av sexuell tjänst dömas till ansvar enligt vad som föreskrivs i 23 kap. BrB.¹⁸⁵

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 april 2005 och samtidigt föreslås sexköpslagen upphöra att gälla.¹⁸⁶ Propositionen behandlades i justitieutskottet (2004/05:JuU16) och riksdagen biföll utskottets förslag till riksdagsbeslut den 2 mars 2005.¹⁸⁷ Förbudet mot sexköp regleras därmed numera i 6 kap. 11 § BrB (SFS 2005:90).

Det ska nämnas att de ovan nämnda förslagen även leder till en rad följdändringar rörande bestämmelsen om människohandel. Dessa behandlas i stycke 4.2.3.

4.2 4 kap. 1 a § BrB

Straffbestämmelsen mot människohandel är placerad i 4 kap. 1 a § BrB. Paragrafen lyder som följer:

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, med användande av olaga tvång eller vilseledande, med utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med något annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person, och därigenom tar kontroll över personen, i syfte att personen skall

¹⁸² Prop. 2004/05:45, s. 103ff och 132ff

¹⁸³ Prop. 2004/05:45, s. 132ff och prop. 1997/98:55, s. 137

¹⁸⁴ Prop. 2004/05:45, s. 103ff

¹⁸⁵ Prop. 2004/05:45, s. 132ff

¹⁸⁶ Prop. 2004/05:45, s. 131

¹⁸⁷ Rskr. 2004/05:164

1. utsätts för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3 eller 4 §, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål,
 2. utnyttjas i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd,
 3. utnyttjas för avlägsnande av organ, eller
 4. på annat sätt utnyttjas i en situation som innebär nödläge för den utsatte,
- döms för **människohandel** till fängelse i lägst två och högst tio år.

Detsamma gäller den som i sådant syfte som anges i första stycket,

1. till annan för över kontrollen över en person, eller
2. från annan tar emot kontrollen över en person.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte fyllt arton år skall dömas för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts.

Är ett brott som avses i första-tredje styckena mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år. (SFS 2004:406).

Betydande ändringar i denna paragraf trädde i kraft den 1 juli 2004. Tidigare rörde bestämmelsen endast människohandel för sexuella ändamål (SFS 2002:436). Jag kommer nedan endast att närmare beröra de delar av paragrafen som rör människohandel i syfte att utnyttja offret för tillfälliga sexuella förbindelser. Vidare utvidgades bestämmelsen samtidigt till att omfatta människohandel som inte är gränsöverskridande.

Till människohandel döms alltså den som, (i annat fall än som avses i 4 kap. 1 § BrB), genom användandet av ett otillbörligt medel vidtar en åtgärd, varigenom de tar kontroll över personen, i något sådant utnyttjandesyfte som anges i paragrafen. Bestämmelsen omfattar handelsåtgärder i såväl ursprungs-, transit- och destinationsland, oavsett var utnyttjandet av offret är avsett att äga rum. Åtgärderna skall ha vidtagits, (såvida inte offret var under arton år), med användande av något otillbörligt medel; olaga tvång, vilseledande eller utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med något annat sådant otillbörligt medel. Med olaga tvång avses att genom misshandel eller annars med våld eller hot om brottslig gärning tvinga annan att underkasta sig de beskrivna åtgärderna. Med vilseledande avses förmedlande av oriktig uppfattning till någon. Rekvisitet, utsatt belägenhet, fanns inte med i paragrafen innan den ändrades år 2004. Exempel på personer som befinner sig i en utsatt belägenhet är narkomaner som är beroende av den som tillhandahåller narkotika, personer som befinner sig i vanmakt, personer som lever under svåra ekonomiska förhållanden, i flyktingkap eller som lider av förståndshandikapp eller någon sjukdom.¹⁸⁸

De handelsåtgärder som omfattas av bestämmelsen är att rekrytera, transportera, inhysa, ta emot eller att vidta någon annan sådan åtgärd med en

¹⁸⁸ Prop. 2001/02:124, s. 34 och prop. 2003/04:111, s. 64ff

person och därigenom ta kontrollen över personen. Rekrytering, transport, inhysning och mottagande är typexempel på handelsåtgärder och anges därför i den exemplifierande uppräkningslistan. Rekvisitetet ”annan sådan åtgärd” avser sådana åtgärder som kan ingå som ett led i en förflyttning eller ett överförande av en person mellan länkarna i handelskedjan. Exempelvis rör det sig här om att förmå offret att själv bege sig till ett annat land eller en annan ort, även i sådana fall där åtgärden inte kan betecknas som rekrytering eller transport, samt när en person bjuder ut en person i ett relevant utnyttjandesyfte, när utbudandet utgör ett led i en överföring av personen till en annan.¹⁸⁹ Att i lagtext räkna upp alla åtgärder i människohandelskedja som kan omfattas ansågs inte möjligt. Riskens ansågs dessutom vara stor att en uttömmande exemplifiering skulle leda till att straffvärda förfaranden skulle hamna utanför det straffbara området. Ett visst tolkningsutrymme överlämnades därmed till rättstillämpningen.¹⁹⁰

Åtgärderna skall, för att straffansvar skall vara aktuellt, motiveras av utnyttjandesyftet. Av uttrycket ”i syfte att” framgår att det krävs ett direkt uppsåt i förhållande till utnyttjandet. Detta utesluter dock inte ansvar för medhjälp till människohandel, eftersom en medverkande inte behöver ha direkt uppsåt i förhållande till det åsyftade utnyttjandet. Utnyttjandesyftet kan vara att offret skall bli utsatt för sexualbrott enligt de i paragrafen uppräknade brotten i BrB. Med begreppet ”utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser” avses främst prostitution, men även utnyttjanden utan att ersättning lämnas. Genom rekvisitetet ”på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål” omfattas andra utnyttjanden än de ovan nämnda, exempelvis utnyttjanden av en person för medverkan vid framställning av pornografi eller för medverkan i pornografisk föreställning. Beskrivningarna av utnyttjandesyftena överlappar i viss mån varandra. Det beror på att gränsen mellan de olika utnyttjandesyftena kan vara svår att dra och att det kan vara så att offret är tänkt att utnyttjas för flera ändamål.¹⁹¹

Det skall vidare föreligga ett orsakssamband mellan det otillbörliga medlet och människohandelsåtgärden. Om offret även utan det otillbörliga medlet skulle ha vidtagit åtgärden föreligger inte något orsakssamband. Orsakssambandet skall täckas av gärningsmannens uppsåt.¹⁹²

Brottet fullbordas när en människohandelsåtgärd, som genomförts med ett otillbörligt medel och i ett relevant utnyttjandesyfte, har resulterat i den åsyftade kontrollen över offret. För att kontrollrekvisitetet skall anses vara uppnått krävs att offret skall vara i en trångmålsliknande situation eller faktisk beroendeställning i förhållande till gärningsmannen. Dessa kontrollsituationer kan vara av subtil art, men det krävs dock att offret står under ett tryck som är av allvarlig betydelse för honom eller henne, och för hans eller hennes förmåga att förändra sin situation. Det skall röra sig om

¹⁸⁹ Prop. 2003/04:111, s. 64ff

¹⁹⁰ Prop. 2003/04:111, s. 49ff

¹⁹¹ Prop. 2003/04:111, s. 43ff och prop. 2001/02:124, s. 33-35

¹⁹² Prop. 2003/04:111, s. 64ff

sådana situationer av påtagligt underläge som krävs för ett förverkligande av brottsplanen. Gärningsmannen ska ha ett påtagligt inflytande över offrets agerande. Kontrollen kan bestå i att offret hålls inlåst eller står under ett kontinuerligt hot. Kontrollen kan vidare grundas i att offret står i skuld till gärningsmannen, ett anställningsförhållande, en myndighetsutövande funktion eller att gärningsmannen har ansvar för offrets vård eller tillsyn.¹⁹³ Det ansågs inte möjligt att i lagtext eller i motiv precisera alla sådana tänkbara situationer och förfaranden. Regeringen överlämnade därför till rättstillämpningen att i varje enskilt fall avgöra när kontrollrekvisitet skall anses vara uppfyllt. Genom införandet av kontrollrekvisitet framgår att brottet är perdurerande, d.v.s. att det kan fortgå även sedan det fullbordats. Detta innebär att preskriptionstiden inte börjar löpa så länge det genom handlingen uppkomna tillståndet varar och det subjektiva rekvisitet alltså är uppfyllt.¹⁹⁴

Den utnyttjades eventuella samtycke till utnyttjandesyftet saknar betydelse i den straffrättsliga bedömningen, under förutsättning att något otillbörligt medel har använts.¹⁹⁵

I andra stycket föreskrivs straffansvar för människohandel även för den som, i utnyttjandesyfte som anges i första stycket, till annan för över eller från annan tar emot kontrollen över en person. Innebörden av detta är att det inte är något krav på användning av ett otillbörligt medel i fall där kontroll över offret redan föreligger. I dessa fall behöver inte kontrollen ha uppnåtts genom en handelsåtgärd som avses i första stycket. Fullbordanspunkten är uppnådd när kontrollöverföringen är genomförd.¹⁹⁶

Som framgår av tredje stycket krävs, i fall där offret är under arton år, inte att gärningsmannen har genomfört handelsåtgärden med användande av något otillbörligt medel. För straffansvar krävs emellertid alltid någon form av påverkan från gärningsmannens sida.¹⁹⁷

Mindre grova fall av människohandel kan t.ex. vara fall då risken för att utnyttjandet faktiskt skulle ske var liten. Dessutom måste arten av det tänkta utnyttjandet och dess omfattning beaktas samt i vilken utsträckning intrånget i annans frihet har inneburit fysiskt eller psykiskt lidande eller kränkning.¹⁹⁸

Av paragrafens lydelse framgår att människohandelsbrottet är subsidiärt i förhållande till brottet människorov i 4 kap. 1 § BrB. Olaga frihetsberövande, i 4 kap. 2 § BrB, är i sin tur subsidiärt i förhållande till människohandelsbrottet.

¹⁹³ Prop. 2003/04:111, s. 64ff

¹⁹⁴ Prop. 2003/04:111, s. 49ff

¹⁹⁵ Prop. 2003/04:111, s. 64ff och bet. 2001/02:JuU27, s. 8

¹⁹⁶ Prop. 2003/04:111, s. 64ff

¹⁹⁷ Prop. 2001/02:124, s. 36

¹⁹⁸ Prop. 2001/02:124, s. 37

Av 4 kap. 10 § BrB framgår att människohandel är kriminaliserat även på försöks- och förberedelsestadiet. Kriminaliserat är även stämpling till och underlåtenhet att avslöja människohandel.

Tilläggas kan att bestämmelsen om människohandel har utformats i nära anslutning till FN:s tilläggsprotokoll mot människohandel till konventionen om gränsöverskridande organiserad brottslighet och EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel.¹⁹⁹ Dessa internationella instrument behandlas nedan.

4.2.1 Bakgrund till lagstiftningen

4.2.1.1 Internationellt arbete mot människohandel och prostitution

Människohandel strider mot flera av de centrala mänskliga rättigheterna, som erkänns i en rad allmänna konventioner och andra instrument rörande mänskliga rättigheter. Människohandel strider mot rättigheter i Allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna antagen av FN:s generalförsamling 1948, särskilt förbudet mot slaveri i artikel 4 och artikel 5 om underkastelse till omänsklig eller förnedrande behandling. Handeln strider vidare mot FN-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, särskilt artikel 8 som förbjuder slaveri. Viktig i sammanhanget är även FN-konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Artikel 7 i nämnda konvention slår fast rätten till rättvisa och gynnsamma arbetsvillkor och artikel 11 rätten till en tillfredsställande levnadsstandard. Även artikel 4 i den Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna innehåller ett förbud mot slaveri och tvångsarbete. Artikel 3 förbjuder omänsklig och förnedrande behandling. Vidare förbjuds människohandel i artikel 5.3 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna.²⁰⁰

Förbud mot slaveri ingår alltså i flera allmänna konventioner rörande mänskliga rättigheter. Då avskaffandet av slaveriet tidigt var ett mål för länders gemensamma strävanden finns även konventioner som specifikt rör detta område.²⁰¹ Det har även kommit konventioner som specifikt rör människohandel, prostitution och diskriminering.

År 1926 undertecknades en konvention om slaveri i Genève, som kompletterades 1956 med ett protokoll och en särskild tilläggskonvention. Överenskommelserna mot slaveri gäller i tillämpliga delar också människohandel. Särskilda konventioner förbjöd handel med kvinnor och barn, bl.a. 1904 års överenskommelse om åtgärder mot den s.k. vita slavhandeln, 1910 års konvention angående bekämpande av den vita

¹⁹⁹ Prop. 2003/04:111, s. 49ff

²⁰⁰ Prop. 34/2004, s. 9f

²⁰¹ SOU 2001:14, s. 430

slavhandeln, 1921 års konvention för undertryckande av handeln med myndiga kvinnor samt 1993 års överenskommelse om handel med kvinnor.

Nämnavärt är att Europarådet under hösten 2003 började behandla ett utkast till en konvention om människohandel. Enligt förslaget skall konventionens definition av människohandel motsvara definitionen i FN:s tilläggsprotokoll till konventionen om gränsöverskridande organiserad brottslighet. Det har föreslagits att konventionen skall få en artikel enligt vilken konventionsparterna skall kriminalisera utnyttjandet av en persons tjänster då förövaren vet att denna person är ett offer för människohandel.²⁰² Utkastet presenterades på en presskonferens den 24 januari 2005. Utkastet har mötts av kritik och det återstår att se vad som händer i frågan.²⁰³

4.2.1.1.1 Vidare om internationella instrument upprättade inom FN

I 1949 års konvention om förhindrande av handel med människor och utnyttjande av annans prostitution samlades de tidigare överenskommelserna mot människohandel från åren 1904-1933. 1949 års konvention ålägger parterna att straffa den som ordnar, förleder, eller lurar någon in i prostitution för att tillfredsställa någon annans lustar, även om detta sker med dennes samtycke, eller som utnyttjar någon annans prostitution, även om det sker med dennes samtycke.²⁰⁴ Genom artikel 2 förbinds parterna att straffa personer som håller, sköter eller medvetet finansierar en bordell eller deltar i finansieringen av en sådan eller medvetet hyr ut eller hyr ett hus eller annat ställe eller del därav för andras prostitution. Straffkravet enligt konventionen anses enligt praxis inte gälla vare sig kunderna eller t.ex. beskattaren som eventuell mottagare av skatteinkomster.²⁰⁵ Konventionen innebär även att alla lagar och förordningar innebärande att prostituerade skall registreras skall avskaffas. Det föreskrivs vidare att staterna skall vidta eller uppmuntra till åtgärder inom olika samhällssektorer för att förebygga prostitution och för att rehabilitera och återanpassa prostitutionsoffer socialt. Ett 60-tal länder tillträdde konventionen, men endast ett fåtal har kunnat leva upp till den. Sverige har inte tillträtt konventionen beroende på att den ansetts vara gammalmodig och inte i överensstämmelse med en människosyn som Sverige kan ansluta sig till. Genom att ratificera FN-konventionen från 1979 om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor har Sverige ansett sig ha gjort ett modernt internationellt åtagande rörande kampen mot prostitution, trots att åtagandet endast avser prostitution av kvinnor till skillnad från 1949 års konvention, som avser båda könen.²⁰⁶

²⁰² Prop. 34/2004, s. 14 och 29

²⁰³ Europarådet (2005), sökning på nyheter på hemsidan.

²⁰⁴ Prop. 34/2004, s. 10

²⁰⁵ Prop. 34/2004, s. 20

²⁰⁶ SOU 1995:15, s. 50f

1979 års konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor, även kallad CEDAW-konventionen, trädde ikraft 1981. Artikel 6 föreskriver att konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder, inklusive lagstiftning, för att bekämpa alla former av handel med kvinnor och utnyttjande av kvinnoprostitution. 163 stater har ratificerat konventionen. Det stora antalet reservationer, ca. 150 stycken, anses dock ha försvagat dess genomslagskraft. Sverige har inte lämnat någon reservation till konventionen. I konventionen saknas en definition av vad som menas med handel med kvinnor.²⁰⁷

FN antog år 1993 en *deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor*. Man avsåg med deklarationen bl.a. att stärka 1979 års konvention. I 1993 års deklaration uppmanas staterna att tillträda konventionen och att dra tillbaka eventuella reservationer. I deklarationens definition av våld mot kvinnor (artikel 2 b) framgår att med uttrycket avses bl.a. handel med kvinnor och påtvingad prostitution. Deklarationen anger dock inte något specifikt sätt att motarbeta våldet mot kvinnor. Deklarationen är inte ett bindande instrument, utan är endast moraliskt förpliktande.²⁰⁸

4.2.1.1.1 2000 års FN-konvention om gränsöverskridande organiserad brottslighet och dess tilläggsprotokoll

FN antog i slutet av år 2000 en konvention om gränsöverskridande organiserad brottslighet (den s.k. Palermokonventionen).²⁰⁹ Man ville härigenom främja ett internationellt samarbete för att förebygga och bekämpa gränsöverskridande organiserad brottslighet mer effektivt. Två tilläggsprotokoll antogs samtidigt, varav det ena var ett tilläggsprotokoll om människohandel (FN:s protokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn), även kallat Palermoprotokollen.²¹⁰ Alla tre dokument undertecknades samtidigt av medlemsstaterna i EU, liksom av kommissionen för EU:s räkning. Samtliga FN:s medlemsstater undertecknade konventionen och i betydande utsträckning också de två tilläggsprotokollen. Sverige undertecknade konventionen och protokollen i december 2000. Konventionen och protokollet trädde ikraft under år 2003.²¹¹

I artikel 2 anges att syftet med protokollet om människohandel är att förebygga och bekämpa handel med människor, varvid kvinnor och barn särskilt skall uppmärksammas, att skydda och bistå offren för handeln med full respekt för deras mänskliga rättigheter samt att främja samarbete mellan konventionsstaterna för att nå de angivna syftena.²¹²

²⁰⁷ SOU 2001:14, s. 430f

²⁰⁸ SOU 2001:14, s. 431

²⁰⁹ The UN Convention against Transnational Organized Crime

²¹⁰ Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children

²¹¹ SOU 2001:14, s. 419 och 434 samt prop. 2003/04:111, s. 12ff

²¹² Prop. 2003/04:111, s. 16

Genom protokollet om människohandel enades staterna för första gången på global nivå i ett rättsligt bindande instrument om en definition av människohandel.²¹³ I artikel 3 a-punkten i tilläggsprotokollet definieras ”handel med människor” som rekrytering, transport, överföring, hysande eller mottagande av personer genom hot om eller bruk av våld eller andra former av tvång, bortförande, bedrägeri, vilseledande, maktmissbruk eller missbruk av en persons utsatta belägenhet²¹⁴ eller givande eller mottagande av betalning eller förmåner för att erhålla samtycke från en person som har kontroll över en annan person i syfte att utnyttja denna person. Utnyttjandet skall innebära åtminstone utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor, trældom eller avlägsnande av organ.²¹⁵ Definitionen i artikel 3 a-punkten avser alltså även människohandel för andra ändamål än sexuella. Handel med människor definieras således genom en uppräknning av olika handelsåtgärder (rekrytering, transport, hysande, mottagande etc.) som begås med vissa otillbörliga medel (tvång, bedrägeri, vilseledande, missbruk av makt eller av någons sårbara situation etc.) i ett utnyttjandesyfte. I artikel 3 b-punkten slås fast att samtycke som ges av någon som är offer för människohandel till sådant åsyftat utnyttjande, som anges i a-punkten, skall sakna betydelse när något av de medel som anges där har använts. Enligt artikel 3 c-punkten skall rekrytering, transport, överföring, hysande och mottagande av barn för utnyttjandeändamål betraktas som handel med människor, även om inget av de medel som anges ovan i artikel 3 a-punkten har använts. Slutligen slås i artikel 3 d-punkten fast att med barn avses en person under 18 år. Det kan tilläggas att definitionen i artikel 3 a-punkten är vidare än den som ges i EU:s gemensamma åtgärd av år 1997.²¹⁶

I artikel 4 anges protokollets tillämpningsområde. Protokollet är, om inte annat anges, tillämpligt på förebyggande, utredning och lagföring av brott, liksom för skydd av offren för sådana brott.

Ett tillträde till dessa FN-instrument innebär att en stat åtar sig bl.a. att införa en särskild ansvarsbestämmelse som omfattar de beskrivna handlingarna. (Någon sådan uttrycklig föreskrift finns inte i EU:s års gemensamma åtgärd av år 1997.) I artikel 5 punkt 1 sägs nämligen att varje konventionsstat skall anta sådana rättsliga och andra åtgärder som är nödvändiga för att kriminalisera som ett brott sådana handlingar som beskrivs i artikel 3 när de begåtts uppsåtligen. Varje stat skall dessutom,

²¹³ En gemensam definition kan leda till bättre verktyg för polis och åklagare i det internationella arbetet samt till att bättre synliggöra handeln med människor. (Prop. 2003/04:111, s. 25f)

²¹⁴ Enligt tolkningskommentaren, punkt 63, till tilläggsprotokollet rör det sig om utnyttjande av en persons utsatta belägenhet endast i sådana fall då personen inte har något annat faktiskt och godtagbart alternativ än att underkasta sig exploateringen. (Prop. 34/2004, s. 90)

²¹⁵ Prop. 34/2004, s. 11

²¹⁶ Prop. 2003/04:111, s. 16ff och SOU 2001:14, s. 433

enligt artikel 5 punkt 2 anta sådana rättsliga och andra åtgärder som är nödvändiga för att kriminalisera försök till eller medverkan i sådana handlingar. Det finns inget hinder mot att tillämpa striktare eller strängare villkor än de som avses i protokollet för att förebygga och bekämpa människohandel.²¹⁷

Artikel 9 i tilläggsprotokollet rör förebyggande av människohandel. Här anges att staterna ska vidta åtgärder för att förebygga och bekämpa människohandel. Staterna ska även sträva efter att vidta sociala och ekonomiska initiativ för att förebygga och bekämpa människohandel. Enligt artikel 9 punkt 5 skall staterna vidare vidta eller förstärka lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder, såsom utbildnings-, sociala eller kulturella åtgärder, däribland genom bilateralt och multilateralt samarbete, för att motverka sådan efterfrågan som främjar alla former av utnyttjande av människor, särskilt kvinnor och barn, som leder till människohandel.²¹⁸ Punkt 5 är inte formulerad på så vis att den är straffrättsligt förpliktande. Artikel 5 om kriminaliseringsskyldighet hänvisar inte till artikel 9 punkt 5 och därmed förpliktar inte sistnämnda artikel till en kriminalisering av prostitutionskunder. Utgångspunkten blir densamma i beaktande av att artikel 9 punkt 5 skall tolkas i förhållande till artikel 3, där man undvikit att definiera utnyttjande av andras prostitution och härigenom överlåtit regleringen av prostitution till den nationella lagstiftningen. Man underlät med avsikt att definiera begreppet, eftersom enighet inte kunde nås rörande definitionerna. I tolkningskommentaren, punkt 64, till tilläggsprotokollet stadgas vidare att protokollet gäller utnyttjande i prostitutionssyfte och annat sexuellt utnyttjande endast i samband med regleringen av människohandeln. Tilläggsprotokollet påverkar alltså inte de nationella lagarna rörande prostitution och koppleri. Det skall dock tilläggas att tilläggsprotokollet är det första internationella instrumentet som uppmärksammar frågan om minskning av sådan efterfrågan på kvinnor och barn som ger upphov till människohandel. Det är också det första internationella instrumentet som tar upp lagstiftningsåtgärder som ett sätt att minska denna efterfrågan.²¹⁹

Tilläggsprotokollet innehåller också bestämmelser om bistånd till och skydd av offer för människohandel, om offrens rättsliga ställning i mottagande stater och brottsoffrens återvändande osv.

4.2.1.1.2 Vidare om arbetet inom Europeiska unionen

4.2.1.1.2.1 1997 års gemensamma åtgärd mot människohandel och sexuellt utnyttjande av barn

²¹⁷ SOU 2001:14, s. 420 och 433 samt prop. 2003/04:111, s. 16ff

²¹⁸ Prop. 2003/04:111, s. 18f

²¹⁹ Prop. 34/2004, s. 20 och 29

Europeiska unionen har sedan 1996 arbetat aktivt för att utveckla ett sektorsövergripande angreppssätt för att bekämpa människohandel. I februari 1997 beslutade EU om en gemensam åtgärd mot människohandel och sexuellt utnyttjande av barn. Åtgärden beslutades inom EU:s tredje pelare är därmed inte direkt tillämplig i medlemsstaterna. Medlemsstaterna åtog sig dock att före utgången av 1999 uppfylla de skyldigheter som åtgärden för med sig. Skyldigheterna enligt åtgärden innebär att lagstiftning och praxis ska ses över för att tillse att de förfaranden som beskrivs i åtgärden är belagda med straff och att stimulera till rättsligt samarbete. Den gemensamma åtgärden är allmänt hållen och omfattar en lång rad frågor, såsom definitioner, jurisdiktion, rättsförfarande, stöd till offren samt polissamarbete och rättsligt samarbete.²²⁰ Definitionen av människohandel i åtgärden är snävare än definitionen i FN:s tilläggsprotokoll. Definitionen i FN-protokollet omfattar nämligen fler ändamål och gäller således inte endast människohandel för sexuella ändamål. Dessutom behöver syftet med handeln inte har förverkligats för att åtgärderna skall bedömas som människohandel enligt definitionen i FN-protokollet.²²¹ I april 1997 antogs av justitie- och jämställdhetsministrarna en deklaration med riktlinjer för att förebygga och bekämpa handel med kvinnor för sexuella ändamål, den s.k. Haag-deklarationen²²². Haag-deklarationens syfte är i viss mån att konkretisera den gemensamma åtgärden. I deklarationen uppmanas staterna vidare att utse en nationell rapportör, som skall rapportera till regeringen om uppfattningen av handeln med kvinnor och om förebyggandet och bekämpningen av sådan handel.²²³

4.2.1.1.2 Europaparlamentets resolution rörande vidare åtgärder i kampen mot människohandel

År 2000 antog Europaparlamentet en resolution rörande vidare åtgärder i kampen mot människohandel²²⁴. Man menade bl.a. att medlemsstaternas åtaganden och uttalanden inte omvandlats till straffrättsliga bestämmelser på tillbörligt vis och att avsaknaden av särskilda bestämmelser, de olika rättssystemen samt bristen på samarbete öppnade vägen för människohandlare. Häri (punkt I) uttrycks bl.a. att system med direkt eller indirekt förbud mot prostitution, som tillämpas i de flesta medlemsstater,

²²⁰ SOU 2001:14, s. 436 och prop. 2003/04:111, s. 12ff

²²¹ SOU 2001:14, s. 437

²²² The Hague Ministerial Declaration on European Guidelines for Effective Measures to Prevent and Combat Trafficking in Women for the purpose of Sexual Exploitation.

²²³ Det ledde till att regeringen i december 1997 gav Rikspolisstyrelsen (RPS) i uppdrag att vara nationell rapportör. Rikspolisstyrelsen uppdrog i sin tur åt Rikskriminalpolisen (RKP) att utföra uppdraget. (SOU 2001:14, s. 437f)

²²⁴ Europaparlamentets resolution om kommissionens meddelande till rådet och Europaparlamentet om vidare åtgärder i kampen mot kvinnohandel.

skapar en svart marknad som monopoliseras av kriminella organisationer och där de berörda, i synnerhet invandrare, utsätts för våld och utslagning. Vidare görs i resolutionen en skillnad mellan påtvingad prostitution och annan prostitution.²²⁵ Resolutionen är intressant p.g.a. att den ger uttryck för den syn på prostitution som finns i Europa. Som nedan framgår skiljer sig denna syn från den svenska.

4.2.1.1.2.3 Rambeslut om bekämpande av människohandel

Människohandel var en av de högst prioriterade frågorna under Sveriges ordförandeskap i EU under första halvåret 2001 och det var också under denna tid som det huvudsakliga innehållet i rambeslutet om bekämpande av människohandel förhandlades fram.²²⁶ Riksdagen godkände den 24 april 2002 EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel.²²⁷ EU:s ministerråd antog rambeslutet den 19 juli 2002. Rambeslutet trädde i kraft i augusti 2002 och det kompletterar de instrument som tidigare antagits på området, främst rådets gemensamma åtgärd från 1997 om åtgärder mot människohandel och sexuellt utnyttjande av barn.²²⁸

Rambeslutet syftar till att skapa nya gemensamma minimiregler i medlemsstaterna rörande straffrättsliga påföljder och andra former av straffrättsliga åtgärder mot människohandel. Rambeslutets tillämpningsområde är snävare än FN:s tilläggsprotokolls. Rambeslutet behandlar endast straffrätt och rör endast sådan människohandel som syftar till sexuell exploatering och arbetskraftexploatering. I övrigt utgör FN-protokollet en gemensam plattform.²²⁹

I rambeslutet behandlas vidare definitioner av straffbar människohandel, kriminalisering av anstiftan, medhjälp, främjande, försök, gemensamma lägsta maximisstraff samt även frågor om bl.a. ansvar och påföljder för juridiska personer, jurisdiktion och brottsoffer.²³⁰

4.2.1.1.3 Internationella rekommendationer

Det finns vidare ett antal internationella rekommendationer på området som rör efterfrågan på sexuella tjänster.

Vid FN:s fjärde kvinnokonferens i Peking år 1995 antog de 189 representerade länderna enhälligt dels en deklARATION, den s.k. PekingdeklARATIONEN, dels en *handlingsplan* för att främja kvinnans

²²⁵ SOU 2001:14, s. 442

²²⁶ Prop. 2003/04:111, s. 12ff

²²⁷ Prop. 2001/02:99, bet. 2001/02:JuU28, rskr. 2001/02:219

²²⁸ Prop. 2003/04:111, s. 12ff och prop. 34/2004, s. 13

²²⁹ SOU 2001:14, s. 443 och prop. 2003/04:111, s. 21ff

²³⁰ Prop. 2003/04:111, s. 21ff

ställning. Handlingsplanen rekommenderade staterna att upprätta nationellt och internationellt samarbete för att komma till rätta med kriminella organisationer som bedriver kvinnohandel. Del D i handlingsprogrammet rör våld mot kvinnor. Enligt definitionen av våld mot kvinnor omfattas bl.a. handel med kvinnor och tvingande till prostitution av begreppet. Enligt punkt 130 i handlingsprogrammet skall regeringarna bl.a. överväga ratifikation och genomförande av internationella konventioner mot människohandel samt med lämpliga medel ingripa i de grundläggande orsaker, också yttre, som uppmuntrar till att kvinnor och barn säljs till prostitution och till annan sexhandel, tvångsäktenskap och tvångsarbete, för att få ett slut på handeln med kvinnor. Regeringarna bör vidare överväga stiftande av lagar som syftar till att förhindra sexturism och människohandel.²³¹

År 2002 utfärdade FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter en rekommendation om principer och riktlinjer som gäller mänskliga rättigheter och människohandel. I de rekommenderade principerna, punkt 4, anges att strategierna för bekämpning av människohandel skall fokusera på efterfrågan på sexuella tjänster, som pekas ut som den grundläggande orsaken till människohandeln. Rörande förebyggande verksamhet anges i punkt 7.1 att man skall analysera de faktorer som ger upphov till en efterfrågan på kommersiella sexuella tjänster och utnyttjande av arbetskraft. Man skall vidare vidta kraftiga lagstiftningsmässiga, politiska och andra åtgärder som gäller dessa omständigheter.²³²

Europarådets ministerkommitté antog i maj 2000 en rekommendation mot människohandel som syftar till sexuellt utnyttjande. I punkt 4 anges att åtgärder skall vidtas för att gripa, lagföra och straffa alla som är ansvariga för människohandel och för att förhindra åtgärder som eventuellt leder till sexturism och människohandel. I punkt 8 anges att nationell och internationell forskning skall uppmuntras i synnerhet rörande bl.a. sexhandelns kunder, variationerna i efterfrågan och variationernas betydelse för den människohandel som avser sexuellt utnyttjande. I punkt 12, rörande förebyggande åtgärder, uppmanas staterna att ordna informationskampanjer som kritiserar sexturism och som försöker få eventuella deltagare att avstå från sådan verksamhet.²³³

Internationella organisationen för migration (IOM) ordnade i september 2002, i samråd med Europaparlamentet och kommissionen, ett stort möte om kampen mot människohandeln. Avsnitt 7 i den s.k. *Brysseldeklarationen* rör förebyggande åtgärder. Här anges att det bör vara ett väsentligt och gemensamt mål för kampen mot människohandel att minska efterfrågan på sexuella tjänster och billig arbetskraft. I detta ingår fostran till jämställdhet och respekt mellan könen och sådana kampanjer för ökad medvetenhet som främst riktar sig till kunderna. I avsnitt 8 pekas forskning och analys ut som

²³¹ SOU 2001:14, s. 431f och prop. 34/2004, s.29

²³² Prop. 34/2004, s. 30

²³³ Prop. 34/2004, s. 30

en viktig del i arbetet mot människohandeln, liksom också det arbete som avser att utreda vilka medel som effektivt kan minska efterfrågan. I avsnitt 16 rörande lagstiftning uppmanas staterna att föreskriva tillräckliga straff för människohandel och för brott som hör samman med den. Här inkluderas brott som hör samman med att man lever på inkomster av prostitution.²³⁴

4.2.1.2 Den svenska bakgrunden till lagstiftningen mot människohandel

4.2.1.2.1 SOU 2001:14 Sexualbrotten. Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor

1998 fick Sexualbrottskommittén i uppdrag att göra en översyn av bestämmelserna om sexualbrott. Bl.a. fick kommittén i uppdrag att göra en analys av om svensk lagstiftning uppfyllde de krav som uppställdes i den gemensamma åtgärden och i 1979 års FN-konvention samt om det fanns något behov av ett särskilt brott som tar sikte på handel med människor för sexuella ändamål. Arbetet ledde fram till betänkandet Sexualbrotten. Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor (SOU 2001:14).²³⁵

Kommittén kom fram till att de enskilda leden av människohandeln för sexuella ändamål i väsentliga avseenden redan var kriminaliserade i svensk rätt. Några av de brottsbestämmelser som kan bli aktuella är koppleri, grovt koppleri, brotten mot frihet och frid i 4 kap. BrB, såsom människorov, olaga frihetsberövande och olaga tvång. Det kan även röra sig om brott mot utlänningslagen, såsom människosmuggling. De fall rörande människohandel som på senare år kommit till domstolarna har behandlats som koppleri eller grovt koppleri. Man ansåg därför att den svenska lagstiftningen i den aktuella frågan i och för sig uppfyllde kraven i 1997 års gemensamma åtgärd och i 1979 års FN-konvention. Något krav på en särskild brottsbestämmelse om människohandel finns inte heller i dessa internationella instrument.²³⁶ Man ansåg dock inte den då gällande lagstiftningen vara tillräcklig. Som skäl framfördes att den internationella utvecklingen varit sådan att det var påkallat att införa särskilda bestämmelser. Det framfördes också att de handlingar som tillsammans utgör människohandel är särskilt avskyvärda och att de därför bör motverkas straffrättsligt genom brottsbestämmelser med en särskilt sträng straffskala.²³⁷

Vidare anfördes som skäl för en särskild bestämmelse att en del handlingar aktörer i människohandeln vidtar inte var straffbara. Det kan här röra sig om någon som endast befattar sig med en mindre del av verksamheten, t.ex.

²³⁴ Prop. 34/2004, s. 30

²³⁵ SOU 2001:14, s. 419

²³⁶ SOU 2001:14, s. 443, 445 och 453

²³⁷ SOU 2001:14, s. 23

transportera kvinnor en sträcka i ett land, men som är en förutsättning för handeln. Det finns även fall där en kvinna är medveten om att hon ska prostituera sig i mottagarlandet, men där villkoren ändras på vägen. De inledande vilseledande åtgärderna var i ett fall som detta inte ensamt straffbara.²³⁸ Bestämmelsen om försättande i nödläge i 4 kap. 3 § BrB framstod av olika skäl inte som tillämplig²³⁹ och flera av de bestämmelser som ovan nämndes kräver dessutom att det inträtt en viss effekt. För att bestämmelsen om t.ex. olaga hot skall vara tillämplig krävs att tvånget har lett till ett resultat och att detta omfattas av gärningsmannens uppsåt. Jämför man med definitionen av människohandel i FN:s tilläggsprotokoll så framgår här att ett förfarande ses som människohandel redan om det skett för ett visst syfte och det krävs alltså inte att syftet har förverkligats. Även detta talade för införandet av en särskild bestämmelse. Man menade vidare att den särskilda karaktären av människohandel (dess allvarliga kränkning av mänskliga rättigheter och dess regelmässiga utnyttjande av redan sårbara personer) inte framträdde när det inte fanns någon enskild bestämmelse som täckte samtliga led. En sådan bestämmelse skulle synliggöra handeln.

Ytterligare argument för en särskild bestämmelse ansågs harmoniseringen av rättssystemen inom EU vara. En majoritet av medlemsstaterna i EU har i sin lagstiftning en särskild bestämmelse med straffansvar för människohandel för sexuella ändamål. Genom en harmonisering ansågs arbetet mot människohandel lättare kunna organiseras och följas.²⁴⁰

Man ansåg således att en särskild bestämmelse om straffansvar för människohandel för sexuella ändamål borde införas, som omfattade alla leden i handeln. Man föreslog att den som med olaga tvång, vilseledande eller på något annat otillbörligt sätt rekryterar eller transporterar en person från det land som han eller hon vistas i till ett annat med uppsåt att han eller hon där skall bli utsatt för sexuell exploatering, eller som i ett sådant syfte inhyser eller tar emot en sådan person, skall dömas för människohandel för sexuella ändamål. Det förslag som lades fram var utformade i nära anslutning till definitionerna i FN-protokollet, men riktades endast mot sådan människohandel som syftar till sexuellt utnyttjande, d.v.s. genom brott enligt 6 kap. 1, 2, 3, eller 4 § BrB, utnyttjande för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål (såsom i pornografisk framställning). Förslaget gällde endast gränsöverskridande människohandel.²⁴¹

Kommittén föreslog även att det inte bör finnas något krav på dubbel straffbarhet för tillämpningen av de nya bestämmelserna om straffansvar för människohandel för sexuella ändamål. Kommittén föreslog vidare att det

²³⁸ SOU 2001:14, s. 456

²³⁹ Bestämmelsen upphävdes genom SFS 2004:406.

²⁴⁰ SOU 2001:14, s. 457f

²⁴¹ Prop. 2003/04:111, s. 10ff

skulle införas en särskild bestämmelse om straffansvar för handel med barn för sexuella ändamål, vilket dock inte genomfördes.²⁴²

Kommittén påpekade att människohandel för sexuella ändamål är en komplex och cynisk företeelse som innefattar ett hänsynslöst utnyttjande av andra människor. Man framhöll därför att det är självklart att handeln måste angripas med en rad olika åtgärder, varvid straffrättsliga ingripanden mot dem som handlar med människor och mot dem som köper sexuella tjänster endast är en åtgärd bland flera. Man ansåg att människohandel för sexuella ändamål måste angripas även med andra insatser som kan motverka prostitutionen och som kan bidra till att män avstår från att köpa sexuella tjänster. Sociala insatser för både kvinnor i prostitutionen och för de män som köper olika sexuella tjänster sågs således som ett nödvändigt komplement till straffrättsliga åtgärder. Handeln bör vidare angripas utifrån det förhållandet att den är gränsöverskridande och således utgör ett internationellt problem.²⁴³

4.2.1.2.2 Proposition 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel

I propositionen Straffansvaret för människohandel (Prop. 2001/02:124) lade regeringen, med Sexualbrottskommitténs förslag som underlag, fram förslag på åtgärder för att förstärka det straffrättsliga skyddet mot människohandel för sexuella ändamål. Det stora flertalet av remissinstanserna tillstyrkte införandet av en ny straffbestämmelse om människohandel. Med bakgrund i detta ansåg regeringen att ett särskilt människohandelsbrott, som grundas på kommitténs förslag, skulle införas snarast. Kommitténs föreslog ett införande av två särskilda straffbestämmelser rubricerade människohandel för sexuella ändamål respektive handel med barn för sexuella ändamål. Här avvek regeringens förslag från kommitténs, eftersom man ansåg det språkligt mindre lyckat att i brottsrubriceringarna hänvisa till människor när det gäller personer som fyllt 18 år och till barn när det gäller personer som inte fyllt 18 år.²⁴⁴

Lagförslagen godkändes av riksdagen den 29 maj 2002.²⁴⁵ Det nya brottet människohandel för sexuella ändamål, infördes därmed i 4 kap. 1 a § BrB. Bestämmelsen trädde ikraft den 1 juli 2002 (SFS 2002:436).²⁴⁶

Regeringen uttalade att denna reglering skulle ses som ett första steg mot att genomföra en kriminalisering av alla former av människohandel och att man skulle återkomma med ytterligare förslag för att genomföra en sådan

²⁴² SOU 2001:14, s. 24. Frågan om dubbel straffbarhet behandlas nedan i stycke 4.2.2.

²⁴³ SOU 2001:14, s. 426 och 471

²⁴⁴ Prop. 2001/02:124, s. 18, 20 och 28

²⁴⁵ Bet. 2001/02:JuU27, rskr. 2001/02:270

²⁴⁶ Prop. 2003/04:111, s. 10ff

kriminalisering.²⁴⁷ Så skedde även genom propositionen Ett utvidgat ansvar för människohandel (2003/04:111).

4.2.1.2.3 Prop. 2003/04:111 Ett utvidgat ansvar för människohandel

I Ett utvidgat ansvar för människohandel (Prop. 2003/04:111) föreslås att 4 kap. 1 a § BrB skall utvidgas till att omfatta människohandel som inte är gränsöverskridande samt människohandel som har ett annat utnyttjandesyfte än sexuella ändamål. Straffansvaret föreslås alltså utvidgas till att omfatta ytterligare människohandelsförfaranden och som en följd härav föreslås att brottet skall benämnas människohandel, istället för människohandel för sexuella ändamål.²⁴⁸ Det föreslås vidare att riksdagen skall godkänna FN:s tilläggsprotokoll om människohandel. Det föreslås även lagändringar som bedöms vara nödvändiga för att tillträda det nämnda FN-protokollet samt för att genomföra EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel, som Sverige godkände den 24 april 2002.²⁴⁹ Vidare föreslås att brottet försättande i nödläge i 4 kap. 3 § BrB skall upphävas och att nödvändiga följdändringar i 4 kap. 10 § BrB skall genomföras.²⁵⁰

De gärningar som enligt FN-protokollet och EU:s rambeslut skall utgöra straffbar människohandel var inte till alla delar kriminaliserade i svensk rätt. I propositionen framförs således att bestämmelsen om människohandel, för att man ska leva upp till åtagandena enligt FN-protokollet och rambeslutet, även bör omfatta människohandel som syftar till att offren skall utnyttjas i tvångsarbete och liknande tvångstjänstgöring, i slaveri eller därmed jämförbara bruk och sedvänjor eller i trälldom, för avlägsnande av organ eller andra situationer som utgör ett nödläge.²⁵¹ Man ansåg från regeringens sida att människohandel för sexuella ändamål och annan människohandel skall regleras på ett enhetligt sätt i samma bestämmelse och utvidgningen föreslås således föras in i 4 kap. 1 a § BrB.²⁵²

Den dåvarande bestämmelsen rörande människohandel omfattade endast gränsöverskridande förfaranden. Det innebar att det för fullbordat brott krävdes att offret hade anlänt till det land i vilket utnyttjandet skulle ske. Hade brottet inte fullbordats på detta sätt kunde åtgärder i ursprungs- och transitländer endast föranleda ansvar för t.ex. försök. Vidare omfattade den då gällande bestämmelsen inte heller människohandelsförfaranden i det land där utnyttjandet var tänkt att äga rum om personen anlände till detta land på något annat sätt än som offer för människohandel.²⁵³ Man framhöll att även

²⁴⁷ Prop. 2001/02:124, s. 20

²⁴⁸ Prop. 2003/04:111, s. 1

²⁴⁹ Bet. 2003/04:JuU20

²⁵⁰ Prop. 2003/04:111, s. 1ff

²⁵¹ Då dessa utnyttjandesyften hamnar utanför ramen för denna uppsats hänvisar jag för ytterligare läsning till stycke 9.2. i prop. 2003/04:111.

²⁵² Prop. 2003/04:111, s. 30ff

²⁵³ Prop. 2001/02:124, s. 23 och 34; prop. 2003/04:111, s. 48f

om människohandel som regel är gränsöverskridande så kan det förekomma fall av människohandel som sker inom ett land, t.ex. genom att människohandlare utnyttjar en utsatt situation hos personer som kommit till Sverige under andra omständigheter än som offer för människohandel. Kriminaliseringsåtagandet enligt FN:s tilläggsprotokoll och EU:s rambeslut avser även sådan människohandel som inte är gränsöverskridande. Ovanstående ansågs tala för att även låta icke-gränsöverskridande fall av människohandel omfattas av bestämmelsen. Förslag lades därför fram att det gränsöverskridande momentet skulle tas bort.²⁵⁴

Även i proposition 2003/04:111 framhålls att människohandel utgör ett sammansatt problem. Människohandeln berör frågor om mänskliga rättigheter innefattande barnets rättigheter, kampen mot den organiserade brottsligheten, migrationsfrågor, jämställdhet mellan kvinnor och män, fattigdom samt sociala, ekonomiska och politiska skillnader inom och mellan länder.²⁵⁵ Enligt propositionen krävs det därför på samtliga dessa områden samarbete mellan ursprungs-, transit- och destinationsländer och ett sektorsövergripande angreppssätt som involverar alla aktörer inom olika myndigheter och organisationer.²⁵⁶

4.2.2 Lagändring rörande 4 kap. 1 a § BrB

Förändringarna i 6 kap. BrB, som trädde ikraft 1 april 2005, berör även regleringen rörande människohandel. Som en följd av regeringens förslag till ett nytt 6 kap. i BrB ändras hänvisningarna i 4 kap. 1 a § första stycket BrB till 6 kap. Tidigare hänvisades till 6 kap. 1-4 §§ BrB. Nämnda bestämmelser motsvaras i huvudsak i det förändrade kapitlet av 6 kap. 1-6 §§ BrB och en hänvisning till dessa bestämmelser istället sker därför i 4 kap. 1 a § BrB.²⁵⁷

I människohandelssammanhang kan det även vara intressant att tillägga att det i proposition 2004/05:45 även föreslås att tillämpningsområdet för grovt koppleri utvidgas. Som exempel på när ett koppleribrott kan vara att bedöma som grovt kan särskilt nämnas sådana människohandelsliknande fall där en person i Sverige med kontakter i ett annat land med hjälp av dessa kontakter organiserar att flera kvinnor förs till Sverige i syfte att

²⁵⁴ Prop. 2003/04:111, s. 30ff

²⁵⁵ Det kan tilläggas att frågor rörande hur lagföringen av personer, som gör sig skyldiga till människohandel och människosmuggling, kan underlättas samt vilka former av stöd och rättsligt skydd som bör erbjudas offer för att de ska kunna bidra i brottsutredningar analyseras av Anhörigkommittén i slutbetänkandet Människosmuggling och offer för människohandel (SOU 2002:69). Lagändringarna på området trädde i kraft den 1 oktober 2004. Se t.ex. 4 a § i utlänningslagen (1998:529) där det anges att ett tidsbegränsat uppehållstillstånd på ansökan av förundersökningsledaren får ges en utlännings som vistas här, om det behövs för att förundersökning eller huvudförhandling i brottmål ska kunna genomföras (Lag 2004:206).

²⁵⁶ Prop. 2003/04:111, s. 8f

²⁵⁷ Prop. 2004/05:45, s. 130

utnyttjas för prostitution, men där otillbörlig påverkan inte har kunnat visas.²⁵⁸

Ett av förslagen i SOU 2001:14 var att kravet på dubbel straffbarhet skulle tas bort bl.a. vid fall av människohandel för sexuella ändamål. Även betänkandet Internationella brott och svensk jurisdiktion (SOU 2002:98) innehåller förslag om ett slopande av kravet på dubbel straffbarhet för människohandel för sexuella ändamål samt försök, förberedelse eller stämpling till eller underlåtenhet att avslöja sådant brott. Det har dock förekommit ändringar i 4 kap. 1 a § BrB sedan utredningarna presenterade sina betänkanden. Det har skett en utvidgning av bestämmelsen innebärande att icke-gränsöverskridande människohandel numera omfattas samt människohandel som syftar till andra utnyttjanden än sexuella. Regeringen framhåller därmed, i proposition 2004/05:45, att man för att kunna ta ställning till om kravet på dubbel straffbarhet bör avskaffas rörande människohandelsbrottet i den nuvarande lydelsen, först måste inhämta ett beredningsunderlag. Man framhåller att man har för avsikt att snarast tillsätta en särskild utredare som skall följa upp tillämpningen av människohandelsbrottet och bl.a. analysera och överväga möjligheten att utmönstra kravet på otillbörliga medel ur bestämmelsen. Frågan om kravet på dubbel straffbarhet skall avskaffas kan komma att övervägas samtidigt och man avser från regeringens sida därför att återkomma till riksdagen i denna fråga i ett senare sammanhang.²⁵⁹

²⁵⁸ Prop. 2004/05:45, s. 107f och 132ff

²⁵⁹ Prop. 2004/05:45, s. 125f

5 Situationen i Sverige

5.1 Prostitutionens omfattning i Sverige

Med bakgrund i dess dolda natur är det svårt att med säkerhet avgöra hur omfattande prostitutionen är i Sverige. Dessa svårigheter blir större ju högre upp i den s.k. prostitutionspyramiden man kommer. Enligt Socialstyrelsen kan man samla in relativt tillförlitliga data om prostitutionen på massageinstituten och på gatan, men att det är mycket svårt när det gäller restaurangprostitutionen eller call-girl-prostitutionen. Uppskattningarna i olika källor skiljer sig åt, vilket troligen delvis kan förklaras med att insamlingen av materialet sker vid olika tider på dygnet, olika veckodagar och vid olika tidpunkter. Man bör således vara medveten om nämnda svårigheter och endast betrakta nedan presenterade uppskattningar som en anvisning av utvecklingen.²⁶⁰

Prostitution finns överallt i landet, men gatuprostitution förekommer i princip endast i våra tre största städer. Nämnvärt är vidare att antalet prostituerade kvinnor i Sverige uppges vara lågt vid en internationell jämförelse. Andelen svenska män som köper sexuella tjänster är också liten jämfört med andra länder. Enligt 1993 års Prostitutionsutredning beror det på många olika omständigheter. Man nämner specifika insatser riktade direkt mot prostitutionen, ett väl utbyggt trygghetssystem, god skolutbildning för alla och gemensamma strävanden mot ökad jämställdhet mellan kvinnor och män som exempel på sådana omständigheter.²⁶¹

Det kan vara intressant att vid en beskrivning av prostitutionens omfattning ta sin utgångspunkt i början av 1970-talet, eftersom tidsandan då präglades av helt andra tankegångar. Den ”sexuella revolutionens” era, med avstamp i slutet av 1960-talet, innebar att människor skulle vara sexuellt frigjorda.²⁶² De negativa verkningarna av den sexuella liberaliseringen öppnade dörrarna för prostitutionen. Sexualiteten blev allt mer kommersialiserad och tabun som tidigare utgjort spärrar mot prostitutionen och pornografin togs bort. För enskilda individer sågs det inte längre som så märkvärdigt och på politisk nivå togs lagar och kontroll bort som tidigare förhindrat att sexualiteten utnyttjas kommersiellt. Persson menar att kommersialiseringen och exploateringen av människors känsloliv gick hand i hand med den kraftiga propagandan för ett konsumistiskt livsmönster. Detta innebar att känslor översattes till sexualitet och att sexualiteten blev ”en ny artikel i konsumtionssamhällets varulager”. Detta innebar att prostitutionen mot slutet av 60-talet blev en accepterad marknad och att det blev legitimt för enskilda män att köpa sexuella tjänster, vilket medförde att fler män än tidigare rörde sig på prostitutionsmarknaden. Samhället försökte heller inte

²⁶⁰ Socialstyrelsen, Rapport 2000:5, s. 17 och Rapport 2003, s. 22

²⁶¹ SOU 1995:15, s. 212

²⁶² SOU 1995:15, s. 44

hindra prostitutionen.²⁶³ Prostitutionens omfattning ökade drastiskt under första hälften av 70-talet. Mot slutet av 70-talet minskade den dock igen.²⁶⁴ Enligt Persson beror den stora ökningen av prostitution fram till mitten av 70-talet på att prostitutionen blev en marknad genom ovan nämnda faktorer. Han menar vidare att de lika drastiska minskningarna i slutet av 70-talet beror på de olika former av marknadsstörande åtgärder som samhället (politiska instanser, massmedia, polis, åklagare, skattemyndigheter och socialvården) satte in. Härigenom skadades prostitutionsmarknaden grundförutsättningar, vilket resulterade i färre tillfällsprostituerade än tidigare, även om den hårda kärnan fanns kvar.²⁶⁵

Av siffror från 1984 framgår att antalet gatuprostituerade kvinnor i Sverige skall ha uppgått till ca. 12 000. Enbart i Stockholm skall det i början av 1980-talet ha funnits 400-500 gatuprostituerade kvinnor per år. 1989 var det totala antalet gatuprostituerade kvinnor, enligt uppgift, nere på 550 stycken. 1993 års Prostitutionsutredning gjorde uppskattningen att 2 500 kvinnor varje år säljer sexuella tjänster i Sverige. Man beräknade antalet kvinnor i gatuprostitutionen till ca. 650, alltså en ökning sedan 1989. De övriga kvinnorna antogs istället återfinnas i den mer osynliga inomhusprostitutionen. Samtidigt påpekar man att dessa siffror endast avser de kända kvinnorna och antalet i praktiken torde vara betydligt högre. Man har i samma utredning uppskattat att inomhusprostitutionen är dubbelt så stor till omfattningen som gatuprostitutionen.²⁶⁶ Det har enligt ovanstående uppgifter alltså skett en minskning av gatuprostitutionen under 1980-talet. 1993 års Prostitutionsutredning menar att det kan finnas flera skäl till detta. Prostitutionsgruppernas arbete har sannolikt haft betydelse. Frukten för HIV och AIDS och allmänt förändrade attityder till prostitution framhålls som andra möjliga orsaker. Ökningen av antalet gatuprostituerade kvinnor under 1990-talet kan, enligt prostitutionsgrupperna, ha samband med lågkonjunkturen. Detta antagande grundas på att ett antal kvinnor som tidigare slutat med prostitutionen återkommit och att flera av dem har uppgett arbetslöshet och ekonomiska problem som orsak till detta. Sett över en tidsperiod har alltså antalet gatuprostituerade kvinnor minskat, men enligt 1993 års Prostitutionsutredning kan man anta att antalet prostituerade kvinnor i inomhusprostitutionen har ökat.²⁶⁷

Sedan dess har sexköpslagen införts, vilket haft effekt på ovan nämnda siffror. Arbetssätt och fokus skiljer sig åt inom polisen i de tre storstäderna.²⁶⁸ Man kan dock säga att kontrollen av sexköpslagens efterlevnad har inriktats på spaning mot den synliga gatuprostitutionen samt störningar av denna prostitutionsform, såsom ökade insatser mot bilister som bryter mot genomfartsförbud i gatuprostitutionsområden.²⁶⁹ Flertalet av

²⁶³ Persson (1981), s. 202 och SOU 1995:15, s. 213

²⁶⁴ SOU 1981:71, s. 59-85

²⁶⁵ Persson (1981), s. 202

²⁶⁶ SOU 1995:15, s. 85f, 88ff

²⁶⁷ SOU 1995 :15, s. 86 och 211

²⁶⁸ Johansson och Persson (2004), s. 14

²⁶⁹ Brottsförebyggande rådet, BRÅ-rapport 2000:4, s. 7

de 90-talet polisanmälningar som upprättades 1999 med anledning av sexköpslagen rörde just gatuprostitution. Brottsförebyggande rådet framhåller i sin kartläggning av lagens tillämpning under dess första år att de noterat att det skett en minskning av gatuprostitutionen och nyrekryteringen till den i de tre största städerna i samband med att lagen trädde ikraft.²⁷⁰ Även Socialstyrelsen uppger att gatuprostitutionen är mindre omfattande nu, än innan sexköpslagen infördes, samt att sexköparna är färre och trafiken mindre omfattande i de tre storstäderna.²⁷¹ Enligt uppgift skall även en del prostituerade kvinnor tagit chansen att komma bort från prostitutionen när sexköpslagen trädde i kraft.²⁷² Enligt siffror från Socialstyrelsen kände man 1998 till 280 gatuprostituerade kvinnor i Stockholm. 1999 kände man till 170 stycken. I Göteborg var motsvarande siffror 1998 286 och 1999 90 gatuprostituerade kvinnor. I Malmö fanns kännedom om 160 gatuprostituerade kvinnor 1998 och 1999 hade antalet sjunkit till 80 kvinnor.²⁷³ Det skedde alltså en minskning av antalet gatuprostituerade kvinnor i anknytning till sexköpslagens ikraftträdande och sedan dess skall antalet i princip varit på en konstant nivå. Närmare bestämt kände Socialtjänstens prostitutionsgrupp i Stockholm år 2003 till ca. 180-200 kvinnor.²⁷⁴ I Göteborg kände Socialtjänstens prostitutionsgrupp samma år till ca. 100 kvinnor per år i gatuprostitutionen. Motsvarande grupp i Malmö kände år 2003 till ca. 135 gatuprostituerade kvinnor.²⁷⁵

Det är de städer där det förekom(mer) gatuprostitution som har påverkats mest av sexköpslagens införande. Gatuprostitutionen har t.ex. helt försvunnit i Norrköping sedan dess. Socialstyrelsen uppger nämligen att en jämförelse mellan 1998 och 1999 visar att antalet kända prostituerade i de tre största städerna minskade, samtidigt som det inte förekom några större skillnader sett över hela landet.²⁷⁶

Sammanfattningsvis kan alltså sägas att en effekt av sexköpslagen är att åtminstone gatuprostitutionen har minskat. Andra konsekvenser än de som syns i gatuprostitutionen har varit svåra att undersöka. Polisen har även framfört att det är svårt att ingripa i sådan prostitution. Det beror bl.a. på att det för att komma åt dold brottslighet ofta krävs användande av tvångsmedel, såsom husrannsakan och hemlig teleavlyssning. Att köp av sexuella tjänster inte förväntas leda till annan påföljd än böter innebär dock att möjligheten till detta är begränsad.²⁷⁷ Samma problem uppstår rörande

²⁷⁰ Brottsförebyggande rådet, BRÅ-rapport 2000:4, s. 7f

²⁷¹ Socialstyrelsen, Rapport 2003, s. 7

²⁷² Socialstyrelsen, Rapport 2000:5, s. 33

²⁷³ Socialstyrelsen, Rapport 2000:5, s. 26

²⁷⁴ Polisen i Stockholm uppger antalet gatuprostituerade kvinnor vara 50-60 stycken. Polisen uppskattar vidare att antalet sexköp minskat med 90 procent jämfört med 1998. (Socialstyrelsen, Rapport 2003, s. 22.)

²⁷⁵ Socialstyrelsen, Rapport 2003, s. 23

²⁷⁶ Socialstyrelsen, Rapport 2000:5, s. 25ff och Justis- och Politidepartementet, Rapport 2004, s. 35

²⁷⁷ Det följer bl.a. av proportionalitetsprincipen, som innebär att en tvångsåtgärd enbart får beslutas om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men som åtgärden innebär. (BRÅ-rapport 2000:4, s. 8)

prostitutionen på Internet. Att erbjuda sexuella tjänster mot betalning är inte straffbart och för att få information om teledelanden från nätoperatörer krävs att det för brottet inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år.²⁷⁸ Samtidigt framhäver RKP att det faktum att prostitutionen är dold inte innebär att polisen inte får information om var den pågår. Polisen får dagligen denna typ av information genom Internetspaning, fysisk spaning, tips från allmänheten och andra källor.²⁷⁹ Det är också okänt om lagen har varit effektiv mot den dolda prostitutionen, d.v.s. om lagen genom risk för upptäckt och lagföring har avskräckt sexköpare i den dolda prostitutionen. Det upprättades dessutom få polisanmälningar som en följd av polisiär spaning rörande den dolda prostitutionen under det första året efter lagens ikraftträdande. I de fall där det skett polisutredningar rörande dold prostitution har de i regel upprättats i förbindelse med anmälningar om andra brott.²⁸⁰

Det har framförts kritik mot sexköpslagens påstådda effekt att endast flytta gatuprostitutionen till de mer dolda formerna av prostitution, där kontakter tas genom Internet och mobiltelefoni. I BRÅ-rapporten undersöktes inte om den synliga prostitutionen övergått till dolda former.²⁸¹ Enligt Socialstyrelsen har det skett en viss ökning av prostitutionen på Internet, i lägenheter och på hotell och restauranger. Socialstyrelsen vittnar bl.a. om att ett ökat antal unga kvinnor kunde ses på Internet. Man ansåg att detta har mer med den nya informationstekniken än med sexköpslagen att göra. Dessa kontaktvägar hade troligen börjat användas i alla fall, även om de möjligen påskyndades av sexköpslagens införande. Detta antagande stöds av att situationen är likadan i andra länder.²⁸² Även holländsk polis vittnar om den teknologiska utvecklingen betydelse för utvecklingen och förändringen av prostitutionen.²⁸³ Med nödvändig kunskap är det nämligen enklare och friare att knyta kontakter på Internet än på gatan. Det framställs även som lättare för den prostituerade kvinnan, eftersom Internet möjliggör en större anonymitet/minskad exponering, en större valfrihet av kunder samt en minskad risk att bli upptäckt.²⁸⁴ Det finns olika uppskattningar på hur många kvinnor som erbjuder sexuella tjänster via Internet. Enligt en uppskattning rör det sig om mellan 80 och 100, enligt en annan om 200 och 250 stycken. Det skall även betonas att det är svårt att göra en korrekt uppskattning bl.a. p.g.a. att hemsidor och kontaktsätt förändras konstant.²⁸⁵ Månsson och Söderlind kommer i sin studie fram till att antalet kvinnor på svenskspråkiga sajter som annonserar om sexuella tjänster knappast överstiger 100. Att utbudet av adresser och hemsidor framstår som mer

²⁷⁸ Brottsförebyggande rådet, BRÅ-rapport 2000:4, s. 47

²⁷⁹ RKP, Lägesrapport 5, s. 27

²⁸⁰ Brottsförebyggande rådet, BRÅ-rapport 2000:4, s. 7f

²⁸¹ Brottsförebyggande rådet, BRÅ-rapport 2000:4, s. 7

²⁸² Socialstyrelsen, Rapport 2000:5, s. 25ff och Rapport 2003, s. 8

²⁸³ Justis- och Politidepartementet, Rapport 2004, s. 78

²⁸⁴ Söderlind (2003), s. 9 och Socialstyrelsen, Rapport 2000:5, s. 32f

²⁸⁵ Socialstyrelsen, Rapport 2003, s. 8

omfattande beror på att en och samma kvinna förekommer på flera olika sajter.²⁸⁶

Som ovan nämnts är andelen svenska män som köper sexuella tjänster liten i en internationell jämförelse.²⁸⁷ Man utgick i 1977 års Prostitutionsutredning från att varje prostituerad kvinna har 50 olika kunder. 1993 års Prostitutionsutredning använde denna siffra och multiplicerade den med deras uppskattning av antalet prostituerade kvinnor, d.v.s. 2 500 stycken. Resultatet innebar att 125 000 män köper sexuella tjänster av kvinnor varje år.²⁸⁸ I en undersökning från 1996 uppgav 13,6 procent av männen att de någon gång betalat för att vara sexuellt tillsammans med någon. En majoritet av dessa hade endast betalat för sex vid ett eller några få tillfällen. Om man antar att denna siffra är representativ för hela den manliga befolkningen har mer än 430 000 män över 18 år någon gång under sin livstid betalat för sex.²⁸⁹ Detta var första gången det genomfördes en befolkningsbaserad studie om svenska folkets sexvanor inkluderande sexualitet mot betalning. De försök till omfattningsbeskrivningar som genomförts innan dess bygger till största del på observationer av gatuprostitutionen i Sveriges tre största städer. En av dessa genomfördes i Stockholm 1981. Man räknade här med att antalet köpare i Stockholm per år är minst 30 000 personer. Dessa 30 000 män köper varje år ca. 200 000 sexuella tjänster. Man räknade vidare med att 20 procent av männen i Stockholm har prostitutionserfarenhet.²⁹⁰ Undersökningen från 1996 visar vidare att de flesta sexkontakterna sällan eller aldrig sker på hemorten, utan de sker oftast i samband med resor till annan ort eller till utlandet. Nästan 80 procent av alla sexköp sker utomlands.²⁹¹ Trots ovanstående invändningar om en geografisk förflyttning av prostitutionen kan dessa siffror ha förändrats idag. Det har nämligen hävdats att sexköpslagen obestridligt har haft en viss reducerande effekt på efterfrågan på sexuella tjänster.²⁹²

Det har även framförts kritik mot sexköpslagen såtillvida att den endast flyttar prostitutionen geografiskt även i ett annat avseende än ovan. Att åtgärder mot prostitutionen kan få dessa konsekvenser framgår av Perssons

²⁸⁶ Månsson och Söderlind (2004), s. 138f

²⁸⁷ Som en jämförelse kan nämnas att vissa undersökningar visar att 38,6 procent av de spanska männen någon gång betalt för sexuella tjänster. Storbritannien uppvisade väldigt låga siffror; 6,6 procent. (Månsson (1997), s. 238f). I en annan undersökning genomförd i Lissabon svarade 25 procent av de totalt 200 tillfrågade att de hade startat sitt sexuella liv genom kontakt med en prostituerad. (Träskman (1998), s. 357)

²⁸⁸ SOU 1995:15, s. 10

²⁸⁹ 2531 personer besvarade frågan i undersökningen. Häri ingår dock även kvinnor.

Månsson påpekar vidare att andelen svenska män som köpt sex kan vara både högre och lägre. Att betala för sex uppfattas av många som ett normbrott och är därför något man vill dölja för omvärlden. Att tillstå att man har köpt sex kan uppfattas som att man inte riktigt duger på den vanliga könsmarknaden. Samtidigt kan det vara så att den eventuella skammen att gå till prostituerade underordnas en annan viktig norm, att ha många olika sexuella erfarenheter. (Månsson (1997), s. 235-238 och 250)

²⁹⁰ Månsson (1997), s. 235-238

²⁹¹ Månsson (1997), s. 243

²⁹² Prop. 34/2004, s. 32

undersökning där det uppges finnas exempel på prostituerade kvinnor från Malmö, som p.g.a. de åtgärder mot prostitutionen som sattes in där, flyttade till Stockholm.²⁹³ Idag rör kritiken en påstådd export av sexköpare till andra länder. Stana Buchowska, som arbetar på en hjälporganisation för prostituerade i Polen, menar att sexköpslagen har ökat sexturismen till Ryssland, Baltikum och Polen. Camilla Örndahl, handläggare vid RKP:s underrättelsetjänst, arbetar med frågor som rör människohandel till Sverige och hon håller med om att sexköpslagen delvis flyttat svenska mäns sexköp till utlandet. Samtidigt framhåller hon att det inte är ett argument för att vara passiv i Sverige.²⁹⁴ Det har även från baltiska polismyndigheter påståtts att svenska män reser mer utomlands efter sexköpslagens tillkomst. Detta kan dock inte dokumenteras. Sedlighetspolisen i Köpenhamn framhåller att det alltid funnits svenska sexkunder i Köpenhamn och att de inte kunde dokumentera någon ökning, varken av svenska köpare eller av svenska prostituerade, efter sexköpslagens införande.²⁹⁵ Frågan berördes även av 1993 års Prostitutionsutredning, där man menade att det inte kan uteslutas att Sverige skulle komma att exportera en del prostituerade och sexköpare till våra grannländer. Samtidigt framhölls dock att Sverige i viss mån redan gjorde det.²⁹⁶

5.2 Människohandelns omfattning i Sverige

Det innebär svårigheter att närmare uppskatta hur många kvinnor i Sverige som varit föremål för människohandel. Det beror på att människohandel är ett fenomen i det dolda, att kvinnorna ofta lever illegalt i landet och att människohandel i stor utsträckning misstänks ha samband med den organiserade brottsligheten. Den tidigare frånvaron av en gemensam definition av fenomenet försvårade även en uppskattning av omfattningen av människohandeln.²⁹⁷

4 personer har hittills i Sverige dömts för människohandel. 44 personer har dömts för människohandelsliknande brott, såsom koppleri, grovt koppleri, människorov osv.²⁹⁸ Att antalet domar rörande människohandelsbrottet är så få kan delvis förklaras med att det tycks vara svårt att styrka att otillbörliga medel har använts.²⁹⁹

5.2.1 Antalet utländska prostituerade i Sverige

Informationen om det faktiska antalet kvinnor som är indragna i människohandel för sexuella ändamål grundar sig ofta på uppskattningar av

²⁹³ Persson (1981), s. 95

²⁹⁴ Hansson (2003)

²⁹⁵ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 42

²⁹⁶ SOU 1995:15, s. 226

²⁹⁷ SOU 2001:14, s. 427

²⁹⁸ Johansson 2005-03-17

²⁹⁹ Bet. 2003/04:JuU20, s. 13

antalet utländska prostituerade i ett visst land.³⁰⁰ Det skall dock tilläggas att dessa utländska prostituerade kan ha tagit sig till det nya landet på egen hand och är således inte nödvändigtvis offer för människohandel.³⁰¹

I de skandinaviska länderna är det beräknade antalet utländska kvinnor som arbetar som prostituerade lågt jämfört med i övriga Europa. De två nordiska länder som mest berörs av den internationella trafiken med kvinnor är Danmark och Finland.³⁰² Enligt uppgift tycks dock antalet utländska kvinnor ha ökat bland de prostituerade i Sverige under senare år. Det står åtminstone helt klart att antalet kvinnor från de baltiska staterna ökade dramatiskt inom gatuprostitutionen när visumkravet slopades 1997.³⁰³

Antalet utländska kvinnor i prostitutionen anges av 1993 års Prostitutionsutredning ha ökat under senare år i de tre storstäderna. I Stockholm beräknades andelen utländska kvinnor i gatuprostitutionen till ca. 20 procent och i Göteborg till ca. 30 procent. Andelen utländska medborgare eller kvinnor som hade utländskt påbrå i gatuprostitutionen beräknades 1993 ligga på 34 procent totalt sett. Enligt utredningen kunde inte redan vid denna tidpunkt märkas något större inslag av kvinnor från de förra öststaterna. Samtidigt framhålls att vissa av dessa kvinnor kan ha förlagt sin verksamhet inomhus enligt mönster från sina hemländer.³⁰⁴

5.2.2 Antalet offer för människohandel i Sverige

Människohandel har först på senare år blivit en uppmärksam fråga i Sverige.³⁰⁵ Människohandel har inte heller ansetts vara ett stort problem i Sverige och före år 1997 arbetade inte RKP³⁰⁶ direkt med människohandel för sexuella ändamål. Det innebär dock inte att Sverige är förskonat från fenomenet. Man har nämligen i och med införandet av sexköpslagen och de riktade insatserna från polismyndigheterna för att kontrollera efterlevnaden av lagen stött på kopplerihärvor som visat sig innehålla internationella förgreningar. En hel del av de prostituerade kvinnorna som påträffats i dessa utredningar har varit föremål för människohandel. Man anser idag att problemet kommit till Sverige för att stanna och att det finns inte något som tyder på att människohandeln är på tillbakagång. Tvärtom finns det risk att

³⁰⁰ Månsson (1996), s. 59

³⁰¹ SOU 2001:14, s. 428

³⁰² Månsson (1996), s. 60

³⁰³ SOU 2001:14, s. 428. (Uppgifterna baseras bl.a. på rapporter från Rikskriminalpolisen och intervjuer med personer som arbetat med frågan.)

³⁰⁴ SOU 1995:15, s. 109

³⁰⁵ SOU 2001:14, s. 427

³⁰⁶ Regeringen gav i december 1997, genom proposition 1997/98:55, Rikspolisstyrelsen (RPS) i uppdrag att vara nationell rapportör rörande människohandel. Rikspolisstyrelsen uppdrog i sin tur åt RKP att utföra uppdraget. Uppdraget innebär bl.a. att samla uppgifter om omfattningen av handel med kvinnor i Sverige och i andra länder. Det ingår även att studera hur handeln kan förebyggas och bekämpas. Enligt RKP:s handlingsplan för arbetet mot människohandel ska RKP sammanställa och analysera polisens rapportering av bl.a. prostitution. (SOU 2001:14, s. 438f)

den kommer att öka i Sverige, eftersom så anses vara fallet internationellt sett.³⁰⁷ Vidare sägs det finnas en överetablering av prostituerade i Västeuropa, vilket inneburit att fler kvinnor sökt sig till Sverige och att fler förväntas söka sig hit.³⁰⁸ Informationen till polismyndigheterna rörande misstänkt människohandel för sexuella ändamål ökade även under 2003. Det kommer dessutom mer uppgifter om att Sverige används som transitland för kvinnor som skall utnyttjas i prostitutionen i bl.a. Norge och Danmark.³⁰⁹ Sverige fungerar nämligen troligen främst som ett transitland på vägen till det slutliga destinationslandet.³¹⁰ Rikskriminalpolisen uppskattar att mellan 400-600 kvinnor blev offer för människohandel i Sverige under 2003.³¹¹ Siffran är högre än föregående år, men RKP framhäver att det inte nödvändigtvis behöver innebära en ökning av antalet offer för människohandel. Det kan vara så att deras bedömning av antalet offer för människohandel legat för lågt under föregående år.³¹²

Utredningar har visat att offren för handeln i första hand rekryteras från Estland, Litauen, Ryssland och Polen. Det har även förekommit kvinnor från Thailand i utredningarna.³¹³

Sverige uppges vara relativt förskonat från människohandel i jämförelse med andra europeiska länder. 1998 års Sexualbrottskommitté menar att det inte är otänkbart att bl.a. sexköpslagen har haft betydelse i det avseendet.³¹⁴ Sexköpslagens inverkan på människohandeln behandlas utförligare nedan.

5.3 Synen på prostitution i Sverige

5.3.1 Den officiella svenska synen

Internationellt gäller den straffrättsliga lagstiftningen om prostitution ofta den som bjuder ut sexuella tjänster eller den som drar nytta av prostitution, t.ex. kopplaren. Straffrättslig eller annan begränsande lagstiftning som gäller köparen av sexuella tjänster gäller vanligen endast köp av sexuella tjänster på allmän plats eller situationer där säljaren är minderårig. Sexköpslagen utgör ett undantag i detta sammanhang. Ett förbud som endast riktas mot köparen, och inte mot säljaren, kan därmed betraktas som en ny lösning som tar sig an problemet ur ett nytt perspektiv.³¹⁵ Sveriges internationella förpliktelser och de internationella rekommendationerna medför åtminstone inte tills vidare någon uttrycklig skyldighet att

³⁰⁷ SOU 2001:14, s. 427 och 438

³⁰⁸ SOU 2002:69, s. 147

³⁰⁹ RKP Lägesrapport 6, s. 4

³¹⁰ SOU 2001:14, s. 427 och 438

³¹¹ RKP, Lägesrapport 5, s. 29

³¹² RKP Lägesrapport 6, s. 4

³¹³ RKP, Lägesrapport 6, s. 4

³¹⁴ SOU 2001:14, s. 471

³¹⁵ Prop. 34/2004, s. 31ff

kriminalisera köpande eller säljande av sexuella tjänster.³¹⁶ Sveriges val av lösning är således ett eget initiativ. Som framgår av stycke 4.2.1.1.3 har man under den senaste tiden i internationella sammanhang allt mer fokuserat på möjligheterna att reducera efterfrågan på sexuella tjänster som leder till människohandel. I de internationella rekommendationerna är det dock forskning och information som omnämns som de främsta medlen att minska efterfrågan. De internationella förpliktelserna och rekommendationerna utesluter dock inte möjligheten till att minska efterfrågan genom straffrättslig lagstiftning.³¹⁷

Som framgår av stycke 4.1.1 beskrivs prostitutionen i förarbetena till sexköpslagen som ett problem såväl på individ- som samhällsnivå. Det kan sägas vara det samhälleliga perspektivet som framhävs mest. I proposition 1997/98:55 anges t.ex. att det är en viktig samhällsangelägenhet att prostitutionen bekämpas och att den bekämpas mer effektivt genom sexköpslagen.³¹⁸ På samhällsnivå rör det sig om prostitutionens betydelse för jämställdhetssträvandena, den negativa sexualsyn prostitutionen anses leda till samt den kriminalitet som följer i prostitutionens spår, såsom narkotikahandel, koppleriverksamhet och misshandel. I förarbetena beskrivs prostitutionen även som ett ordningsproblem för de personer som är bosatta i närheten av prostitutionsområdena.³¹⁹ Jämställdhetssträvandena innebär att det i kriminaliseringsdebatten tillförts en ny skyddsaspekt som fått en allt större betydelse. Träskman menar att prostitution inte längre definieras som ett entydigt socialt problem, utan som ett oönskat kulturellt fenomen. Sexköpslagen ses därmed som nödvändig för att markera att sexköp är en del av en kultur som samhället inte accepterar.³²⁰

Den officiella synen på prostitution är att fenomenet beror på ojämställdheten mellan kvinnor och män. Det påpekas vidare i förarbetena att köparen förblivit märkligt osynlig i sammanhanget. Genom sexköpslagen skedde dock en förändring innebärande att fokus sattes på efterfrågan som en förutsättning för prostitutionen.³²¹ Efterfrågan ses som en orsak till problemet och det hävdas att utan denna skulle prostitution som fenomen inte förekomma. På samhällsnivå ses efterfrågan som en könsrelaterad och könsspecifik företeelse. På denna samhällsnivå anses snedvridna föreställningar om kön och sexualitet orsaka efterfrågan på sexuella tjänster. Efterfrågan kan dock ta sig individuella uttryck och i forskningen kategoriseras sexköparna i olika grupper utifrån vilka motiv de har. Beroende på kategori anges därmed olika orsaker till den efterfrågan som ger upphov till prostitutionen.³²² Det har påpekats att den markering som

³¹⁶ I Europarådets konvention om människohandel kommer det eventuellt att tas med en artikel som kommer att förplikta till åtminstone partiell kriminalisering av köp av sexuella tjänster. (Prop. 34/2004, s. 31ff)

³¹⁷ Prop. 34/2004, s. 31ff

³¹⁸ Prop. 1997/98:55, s. 104

³¹⁹ SOU 1995:15, s. 148f och prop. 1997/98:55, s. 104

³²⁰ Träskman (1998), s. 358

³²¹ SOU 1995:15, s. 213 och Johansson och Persson (2004), s. 16

³²² Prop. 1997/98:55, s. 21f; SOU 1995:15, s. 114; Johansson och Persson (2004), s. 11

gjordes i och med införandet av sexköpslagen har lett till en ny ordning i fråga om prostitution genom att den lett till att efterfrågan på prostitution sätts i fokus. Detta innebär att man numera kan tala om männens roll som köpare i prostitutionen. Frågan kan således sägas ha blivit ett mansproblem och inte längre ett kvinnoproblem.³²³ Johansson och Persson berör frågan om motståndet mot och svårigheterna med att peka ut män som grupp, samtidigt som man påpekar att detta, med tanke på fokus på efterfrågan i prostitutionen, inte kan ses som specifikt i denna fråga.³²⁴ Genom fokus på efterfrågan har den officiella svenska synen, sedan mitten av 1990-talet³²⁵, inneburit att prostitution betraktas som mäns våld mot kvinnor. I regeringens handlingsplan för jämställdhetspolitiken anges t.ex. att:

”I Sverige betraktas prostitution som en form av mäns sexualiserade våld mot kvinnor”.

Man anger vidare att kriminaliseringen av köp av sexuella tjänster innebar ett erkännande av att prostitution är sexuell exploatering av kvinnor.³²⁶ Den svenska synen på prostitution som våld mot kvinnor framträder naturligtvis även av att sexköpslagen utgjorde en del av kvinnofridsreformen rörande mäns våld mot kvinnor.

Den svenska officiella synen på prostitution är att kommersiell sex inte kan bygga på frivillighet. 1993 års Prostitutionsutredning ger uttryck för denna syn när de hävdar att ”ingen prostitution kan sägas vara frivillig”. Man menar vidare att ingen ung människa, som funderar över sin framtid, ser prostitutionen som ett bra eller likvärdigt alternativ till andra sysselsättningar.³²⁷ Att tala om ”den fria viljan” är alltså främmande för den svenska synen på prostitution.³²⁸ Denna frånvaro av frivillighet och beskrivningen av prostitutionen som våld mot kvinnor innebär att den svenska synen kan sägas utgöra en tvångsförståelse av prostitution (se stycke 3.2), där tvångsbegreppet omfattar all strukturell undertryckande av kvinnor som resulterar i en begränsning av valfriheten.

På individnivå ses de prostituerade kvinnorna som utsatta offer. Samtidigt poängteras att det finns olika anledningar till att dessa kvinnor prostituerar sig och att kunskapen i utredningarna baseras på gatuprostituerade kvinnor,

³²³ Olsson (2000), s. 144 och 147

³²⁴ Johansson och Persson (2004), s. 38f. Johansson och Persson hänvisar bl.a. till Eduards, (Eduards, Maud (2002): Förbjuden handling. Om kvinnors organisering och feministisk teori. Malmö: Liber, s. 107-109), som genomfört en analys av två affischkampanjer som rörde misshandel av kvinnor. Eduards visar att kritik främst riktades mot de affischer som pekade ut män som grupp som förövare. Det kritiken riktades mot var att män i allmänhet pekades ut. Kritikerna menade att alla män inte misshandlar, att det endast rör sig om vissa. Eduards menar att det finns ett motstånd mot att tala om män som grupp eller politisk kategori.

³²⁵ Se prop. 1997/98:55

³²⁶ Regeringskansliet (2003), s. 7

³²⁷ SOU 1995:15, s. 52 och 102

³²⁸ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 32

vilka inte kan antas representera alla prostituerade.³²⁹ Man har således gått från en syn där även den prostituerade kvinnan straffades till att betrakta henne som ett offer. Man ville förr skydda sedligheten och mannen mot det moraliska fördärv som lättfärdiga kvinnor kunde fresta till, samt även skydda mot spridningen av sjukdomar. Idag framhävs alltså istället skyddet av den enskilda kvinnan från sexuell exploatering.³³⁰ Olsson menar att då sexköpslagen infördes genom kvinnofridsreformen, som även rörde frågor som kvinnomisshandel, våldtäkt, könsstympning och sexuella trakasserier, är det första gången som kvinnorna i prostitutionen jämställs med andra kvinnor. Härigenom, hävdar hon, bryts den mångtusenåriga uppdelningen i ärbara och icke-ärbara kvinnor.³³¹ Den prostituerade kvinnan ses vidare som ett offer för andra aktörer idag. Där hon tidigare i högre grad sågs som ett offer för samhällets otillräcklighet är hon idag ett offer för personer: kopplaren och köparen. Förebräelserna riktas därmed mot dessa enskilda individer.³³² Även Lernestedt och Hamdorf menar att man genom sexköpslagen önskar markera ett moraliskt avstånd till den som köper sex. Enligt dem är sexköpslagen en produkt av förändrade ideologiska drivkrafter i förhållande till prostitutionen, genom att denna önskan att markera moraliskt avstånd har fått ersätta den tidigare strävan efter att förbättra de prostituerades situation.³³³

Man har tidigare arbetat mot prostitutionen främst genom sociala åtgärder. Detta förändrades dock genom införandet av sexköpslagen. Det framhävs dock att sexköpslagen är avsedd som ett komplement till andra åtgärder mot prostitutionen.³³⁴ Sexköpslagen är avsedd att ha en normbildande och allmänpreventiv verkan genom att den förväntas minska prostitutionen genom en markering av att sexköp är socialt oacceptabelt.³³⁵

Den officiella svenska synen på prostitution kan sägas ge uttryck för det feministiska teoretiska perspektivet på prostitution. Man försöker nämligen bl.a. föra efterfrågan upp till ljuset. Även i den nordiska prostitutionsforskningen, som den officiella synen grundar sig på, har på

³²⁹ SOU 1995:15, s. 101 och prop. 1997/98:55, s. 103

³³⁰ Träskman (1998), s. 357f. Anledningen till att även kvinnan straffades var att 1734 års lag präglades av tanken att könsumgänge endast var tillåtet inom äktenskapet. Allt annat könsumgänge var straffbart. Genom att 1734 års lag ersattes av 1864 års strafflag blev könsumgänge straffritt, förutsatt att ett barn inte blev följden. Man hade i Sverige mellan åren 1847 och 1918 också ett reglementeringssystem som innebar att de prostituerade kvinnorna skulle skrivas in och besiktigas (!) en gång i veckan. (SOU 1995:15, s. 42f) Fram till år 1965 kunde prostituerade kvinnor dömas till tvångsarbete enligt lösdriverilagstiftningen. (Brottsförebyggande rådet, BRÅ-rapport 2000:4, s. 13). Lösdriverilagstiftningen upphävdes alltså 1965 och i dess ställe kom en lag om åtgärder vid samhällsfarlig asocialitet. Denna tillämpades dock i begränsad utsträckning. Den nya socialtjänstlagen trädde ikraft 1982 och då utmönstrades asocialitetslagen. Härmed upphörde en flerhundraårig laglig grund för direkt polisingripande mot dessa kvinnors "sedeslösa" leverne. (Olsson (2000), s. 140)

³³¹ Olsson (2000), s. 145

³³² Lernestedt och Hamdorf (2000), s. 129

³³³ Lernestedt och Hamdorf (1999), s. 847

³³⁴ Prop. 1997/98:55, s. 106 och Johansson och Persson (2004), s. 12

³³⁵ SOU 1995:15, s. 219-222 och prop. 1997/98:55, s. 104

senare år det feministiska perspektivet och dess fokusering på sexköparnas roll varit framträdande.³³⁶ Sven-Axel Månsson kan beskrivas som ledande inom svensk prostitutionsforskning och hans forskning kan ses som ett exempel på det feministiska perspektivets dominans inom svensk prostitutionsforskning.³³⁷ Båda synsätten rörande makt respektive maktlöshet som är representerade inom det feministiska perspektivet, (se stycke 3.1.1.2), kan skönjas i den svenska prostitutionssynen. 1993 års Prostitutionsutredning framförde att sexköpare finns inom alla yrkesgrupper, inkomstklasser och civilstånd. Samtidigt ansåg utredningen att ett gemensamt drag finns hos alla sexköpare, d.v.s. de delar en avvikande inställning till sexualitet och kvinnor. Denna avvikelse beskrivs variera i styrka och även orsakerna bakom denna. I utredningen framförs att vissa män hade svårigheter att etablera kontakter med kvinnor och att sexuella kontakter med prostituerade kan vara ett substitut för andra och kontakter med kvinnor som den köpande mannen saknar.³³⁸ Som framgår ovan ifrågasätter utredningen vidare om inte även vissa män som regelbundet köper sex kan ses som offer i viss utsträckning. Utredningen kan härvid hävdas ge uttryck för ett maktlöshetssynsätt rörande sexköparna. Regeringen valde, till skillnad från utredningen, i sitt förslag en ensidig kriminalisering. Man betonade att kvinnan var den svagare parten som utnyttjas för andras sexuella tillfredsställelser skull. Maktperspektivet är således tydligare representerat i propositionen än 1993 års Prostitutionsutrednings betänkande.

5.3.2 Synen på prostitution i samhället i allmänhet

Den stora majoriteten i Sverige torde mena att prostitution är en oönskad företeelse. Det råder dock oenighet i frågan om och i vilken utsträckning det därmed också är lämpligt och berättigat att söka bekämpa prostitutionen med hjälp av straffrättsliga åtgärder. Meningsskiljaktigheterna finns såväl inom allmänheten som inom den feministiska debatten samt mellan politiker och experter.³³⁹ Exempelvis var en majoritet av remissinstanserna som yttrade sig över 1993 års Prostitutionsutrednings förslag kritiska till det. De sociala instanserna, såsom Folkhälsoinstitutet, JämO och Svenska kommunförbundet var mer positivt inställda till en ensidig kriminalisering. De juridiska instanserna var generellt kritiska till en kriminalisering. Detta skall alltså inte tolkas som en skiftande syn på prostitutionen dessa instanser emellan, utan snarare på synen på hur och när straffrätten skall användas som metod att bekämpa fenomen som detta.³⁴⁰ Oenigheten tydliggörs även av det faktum att en kriminalisering av köp av sexuella tjänster, som ovan framgått, har föregåtts av diskussioner ända sedan 1970-talet.

³³⁶ Järvinen (1991), s. 87 och Järvinen (1990), s. 14

³³⁷ Se bl.a. Månsson (1984), s. 16

³³⁸ SOU 1995:15, s. 110

³³⁹ Lernestedt och Hamdorf (1999), s. 846

³⁴⁰ Johansson och Persson (2004), s. 25f. För en diskussion kring sexköpslagen ur ett symbolperspektiv hänvisas till Johansson och Persson (2004), s. 24ff.

Det har genomförts några studier rörande allmänhetens syn på sexköpslagen och en kriminalisering av prostitutionen. I en studie från 1996, genomförd av Statens folkhälsoinstitut, var en klar majoritet (68 procent) mot en kriminalisering av köparen. Det fanns klara skillnader mellan könen. Var femte man och 45 procent av kvinnorna förespråkade ett förbud. Vidare var en klar majoritet (70 procent) mot en kriminalisering av säljaren. Ca. 80 procent av männen och ca. 57 procent av kvinnorna var negativa till en kriminalisering.³⁴¹ Opinionsen förefaller dock ha förändrats sedan dess. Idag verkar sexköpslagen ha stöd hos allmänheten.³⁴² Sifo genomförde 1999 en attitydundersökning bland 1000 personer. 76 procent av de intervjuade tyckte att det var rätt att förbjuda köp av sexuella tjänster. 15 procent tyckte att förbudet var fel och 9 procent var tveksamma till förbudet. Tilläggas kan att en majoritet av de intervjuade personerna även ansåg att det borde vara förbjudet att sälja sexuella tjänster.³⁴³ En Sifo-undersökning från oktober 2002 visar att 80 procent tycker att lagen är bra. Kvinnor i högre andel än män.³⁴⁴ Det kan således påstås ha skett en tillväxningseffekt av lagstiftningen.

Även i en undersökning genomförd vid Göteborgs universitet kan man finna relativt genomgående könsspecifika skillnader i uppfattningen om och hur prostitution skall bekämpas. Det skall dock poängteras att det rör sig om en mindre undersökning, som genomfördes under en dag i Slottskogen i Göteborg, och som enligt upphovsmakarna själva inte kan anses vara generaliserbar till en större population.³⁴⁵ Med reservation för detta kan undersökningen var intressant att titta på. En majoritet av männen i allmänhet uppger att de anser att prostitution förmodligen skadar den prostituerade, jämställdheten mellan könen samt av samhället bör försöka hanteras på ett sådant sätt att dess vidare utvidgning begränsas. Denna andel män är ändå betydligt mindre än vad var fallet i den kvinnliga respondentgruppen. Man kan således säga att även om männen inte generellt stödde prostitution, så var de något mera tillåtande i sin attityd till den samt något mer tvekan inför påståenden till dess skadeverkningar och symboliska betydelse för jämställdheten.³⁴⁶ Nästan tre fjärdedelar av kvinnorna tyckte att det är bra att vi har en lag som förbjuder köp av sexuella tjänster. Som redan framgått var männen betydligt mer negativa eller tveksamma till om en sådan lag är bra eller ej. Ingen av männen i åldersgruppen 16-24 år var negativa till lagen. I de övriga åldersgrupperna var männen mer negativa till lagen ju äldre de var. Enligt undersökningen hade lagen minst stöd hos män med utländsk härkomst (66 procent svarade nej på frågan om det är bra att vi har en lag som förbjuder köp av sexuella tjänster. Av männen med svensk härkomst svarade 19 procent nej på samma

³⁴¹ Månsson (1997), s. 249

³⁴² Prop. 34/2004, s. 32

³⁴³ Brottsförebyggande rådet, BRÅ-rapport 2000:4, s. 12

³⁴⁴ Svenberg och Huldén (2002)

³⁴⁵ Augustsson och Taheri (1999), s. 32 och 36

³⁴⁶ Augustsson och Taheri (1999), s. 38

fråga).³⁴⁷ I samma undersökning ställdes frågan om samhället bör betrakta prostitution som vilket annat arbete som helst. 80 procent av kvinnorna och 60 procent av männen svarade nej på denna fråga. 9 procent av kvinnorna och 14 procent av männen svarade ja. Resterande ställde sig tveksamma. Oavsett könstillhörighet visar denna undersökning att det bland de tillfrågade fanns en betydande majoritet för att samhället inte bör betrakta prostitution som vilket annat arbete som helst.³⁴⁸ Jag har tidigare berört att de begrepp man använder på olika fenomen präglas av den syn man har på prostitution. Omvänt kan de begrepp som används påverka synen på det åsyftade fenomenet. Att använda begreppet sexarbete istället för prostitution har av legaliseringsrörelsen varit ett sätt att försöka normalisera fenomenet. Uttrycket sexarbete har inte varit spritt i Sverige, men alltsedan 1990-talet har det kommit att användas alltmer av vissa feminister och debattörer utanför riksdagen.³⁴⁹

Föga förvånande är det stora flertalet sexköpande män, som Socialstyrelsen varit i kontakt med, i det stora hela negativt inställda till kriminaliseringen. De har hävdade att lagen är ett slag i luften, eftersom prostitutionen endast förflyttas till andra miljöer och man hittar andra tillvägagångssätt för att kontakta de prostituerade kvinnorna. Prostitutionen har vidare beskrivits som tidlös och att det därmed inte är någon idé att försöka lagstifta bort den. Lagen har även av männen beskrivits som tandlös genom att den endast drabbar kvinnor som redan är utsatta. De ”smarta” prostituerade påstås inte finnas på gatan, utan på andra platser där de är svåra att upptäcka. Det har även förekommit att sexköpande män har hävdade att det är fel att endast kriminalisera den sexköpande partens handlande, då det inte kan anses vara rättvist i ett samhälle som skall vara jämställt.³⁵⁰

Man kan även finna uttryck för olika individers syn på sexköpslagen genom att betrakta tillämpningen av densamma. Johansson och Persson genomförde inom ramen för sin uppsats intervjuer med personer inom polisen. Dessa intervjupersoner visade en närmast entydig förståelse för sexköpslagen och dess politiska sammanhang. Det hävdades dock samtidigt att andra individer inom, samt organisationen som sådan, inte tar frågan på fullt allvar.³⁵¹ Det påpekas vidare inom forskningen att polisens syn på prostitution är påverkad av könsstrukturerna inom organisationen, vilken karaktäriseras av att det finns en låg andel kvinnor i yrket och en

³⁴⁷ Augustsson och Taheri (1999), s. 32 och 36. En klar majoritet ansåg det vara bra att vi har en lag som förbjuder köp av sexuella tjänster. Endast 16,8 procent var direkt negativa till lagen. Det kan därför förefalla förvånande att nästan 50 procent av respondenterna uppgav att de inte tror att lagen inte överhuvudtaget kommer att minska prostitutionen. (Augustsson och Taheri (1999), s. 39)

³⁴⁸ De 9 procent av kvinnorna som svarade ja på frågan finns främst i de ”yngre” åldersgrupperna. Ingen av kvinnorna med utländsk härkomst ville att prostitution skall ses som vilket arbete som helst. Av männen med utländsk härkomst svarade så stor andel som ca. 45 procent ja på frågan. Av männen med svensk härkomst svarade endast ca. 7 procent ja på samma fråga. (Augustsson och Taheri (1999), s. 37)

³⁴⁹ SOU 1995:15, s. 9 och Svanström (2004), s. 225

³⁵⁰ Socialstyrelsen, Rapport 2000:5, s. 42f

³⁵¹ Johansson och Persson (2004), s. 20

machonorm bland både män och kvinnor i kåren. Att polisen är en manlig kår som skall bevaka en lag som hotar traditionella manliga värden har, av Sven-Axel Månsson, ansetts innebära en risk för att poliser identifierar sig med sexköparna.³⁵² Hans Ihrman, vid Internationella åklagarkammaren, framför också att individer inom poliskåren ser på sexköp som en ”förseelse”.³⁵³ Rikskriminalpolisen vittnar om att rättsväsendet visar särskild hänsyn mot sexköpare, bl.a. genom att kallelser till förhör av misstänkta sexköpare har skickats till deras arbetsplatser, istället för i enlighet med det vanliga förfaringssättet, till bostaden. Att på detta sätt skydda den misstänkte från de sociala konsekvenser, som kan bli följden av den misstänktes handlingar, är ett ovanligt hänsynstagande. RKP menar att ett sådant agerande tyder på en viss förståelse inom rättsväsendet för män som är misstänkta för sexköp.³⁵⁴ Det finns även en risk att andra aktörer inom rättsväsendet visar särskild hänsyn gentemot de misstänkta sexköparna. Det förekommer att åklagare väljer att väcka åtal för brott mot sexköpslagen samtidigt som åtal väcks för koppleri (eller grovt koppleri). Hans Ihrman, vid Internationella åklagarkammaren, uppger att domstolar ofta verkar tycka att ”det är besvärande att jag kommer dragande med sånt här (sexköpsmål)”.³⁵⁵ Även RKP vittnar om att det har förekommit att domare har ogillat detta upplägg, då de inte tyckt att ”sexköpare ska behöva chavottera i nära anslutning till en huvudförhandling i ett kopplerimål”.³⁵⁶

5.3.3 Kritik om ensidighet

Johansson och Persson menar att det föreligger en hegemonisk diskurs i Sverige rörande prostitutionsfrågan. Med diskurs avses en gränssättare avseende vad som får sägas och av vem. En hegemoni kan sägas existera när en diskurs har fått tolkningsföreträde framför alternativa föreställningar.³⁵⁷ De menar att diskursen tar sig uttryck genom att det existerar tillåtna respektive otillåtna utsagor kring prostitution. Detta innebär att kritik av den valda lösningen, d.v.s. kriminaliseringen av sexköparen, undertrycks, varpå motsättningarna uteblir. Johansson och Persson pekar vidare på att frågan om vem som har rätt att uttala sig i prostitutionspolitiken är av central betydelse i ett maktperspektiv, eftersom diskursen styr det tillåtna och tänkbara. Härigenom påverkar den hegemoniska diskursen vilka lösningar på prostitutionsproblemet som är möjliga. I detta avseende handlar makt således om kontroll över agendan. Prostitution är ett värdeladdat ämne och därför torde det finnas stora motsättningar på området. Att prostitution som samhällsproblem är starkt politiskt definierat gör det dock problematiskt att gå utanför den politiska

³⁵² Johansson och Persson (2004), s. 20

³⁵³ Johansson och Persson (2004), s. 20. Intervju med Hans Ihrman genomförd 2004-05-13.

³⁵⁴ RKP, Lägesrapport 5, s. 26

³⁵⁵ Johansson och Persson (2004), s. 19. Intervju med Hans Ihrman genomförd 2004-05-13.

³⁵⁶ RKP, Lägesrapport 5, s. 26

³⁵⁷ Johansson och Persson (2004), s. 32

begreppsbestämningen. I deras intervjumaterial finns också ett närmast okritiskt gillande på flera håll.³⁵⁸

Johansson och Persson pekar på att propositionen Kvinnofrid är det dokument som främst visar på att en diskursivering skett och att en specifik problembild blivit hegemonisk. Genom detta ställningstagande uteslöts alternativa synsätt på prostitutionen som problem, liksom lösningar och åtgärder i relation till prostitutionen.³⁵⁹ Genom att sexköpslagen utgjorde en del av kvinnofridsreformen uttrycktes att det är önskvärt att se prostitution som mäns våld mot kvinnor och att efterfrågan därmed måste bekämpas. Det finns vissa tecken på att inte bara prostituerade kvinnor, utan även sexköpande män i viss utsträckning är en stigmatiserad och marginaliserad grupp i samhället. Det torde därför ses som angeläget att insatser för sexköpare borde få utrymme om målet med politiken skall nås, men diskursen möjliggör inte någon djupare förståelse för att någon annan än den prostituerade kvinnan skulle kunna vara ett offer. Makten mellan könen är ett av de centrala elementen i den svenska problemdefinitionen av prostitution. Detta element riskerar att gå förlorat om att man fokuserar på ett individperspektiv. Johansson och Persson menar att aktörer inom den hegemoniska diskursen på detta sätt främst talar om sexköpare på ett strukturellt plan. Motdiskursen resonerar snarare utifrån ett individperspektiv. Skillnaden utgörs således av om ett feministiskt maktperspektiv antagits eller ej.³⁶⁰

Frågan rörande en utvärdering av sexköpslagen presenteras som ett exempel på hur ifrågasättande av lagen har behandlats. Johansson och Persson argumenterar för att sexköpslagen inrättades på huvudsakligen politiska grunder, (bl.a. p.g.a att de juridiska remissinstanserna i princip uteslutande var mot en kriminalisering av köparna) och att det inte råder någon tvekan om att svenska politiker, som är aktiva i prostitutionsfrågor, vill att den svenska sexköpslagen ska vara framgångsrik, (bl.a. för att det är ett mål att exportera lagen). Bland vissa riksdagsledamöter samt i den allmänna debatten har det framförts önskemål om en utvärdering.³⁶¹ Regeringen har inte initierat någon utvärdering med motiveringen att det är för tidigt. En utebliven utvärdering kan tolkas som ett motstånd mot ett ifrågasättande av lagen. I Johanssons och Perssons intervjumaterial finns också i princip en oförståelse varför lagen behöver diskuteras. Johansson och Persson menar vidare att motståndet mot att utvärdera lagen kan ses som att man inte intresserar sig för de konkreta effekterna av lagen, utan enbart önskar symbolisera att prostitution som företeelse inte är önskvärd.³⁶² Lagens tillkomst föregicks dock av en öppen diskussion kring formuleringen av prostitution som problem. Frågan diskuterades i media och ett flertal

³⁵⁸ Johansson och Persson (2004), s. 33, 36f och 39

³⁵⁹ Resonemangen härstammar från den tidigare prostitutionsutredningen, men först nu fastslogs det i ett officiellt dokument. (Johansson och Persson (2004), s. 33)

³⁶⁰ Med motdiskurser avses de utsagor som inte tilläts delta i debatten. (Johansson och Persson (2004), s. 38f)

³⁶¹ Johansson och Persson (2004), s. 26f och 34

³⁶² Johansson och Persson (2004), s. 27f

remissinstanser fick uttala sig rörande 1993 års Prostitutionsutrednings förslag. Härigenom diskuterades en mängd alternativa förslag. Det har således skett en förändring sedan lagens tillkomst, som innebär en diskurs som inte har visat sig vara förenligt med en öppen diskussion och som specificerar vilka utsagor som är möjliga.³⁶³

Som ytterligare ett exempel på hur diskursen utestänger otillåtna utsagor från debatten beskrivs hur RFSU, som tidigt kritiserade förslaget att kriminalisera sexköpare, inte blev inbjudna att delta i de diskussionsmöten som föregick lagens införande.³⁶⁴ Man beskriver vidare hur det har blivit otänkbart för prostitutionens direkta aktörer att komma till tals i debatten. Det finns visserligen inte i Sverige den typ av omfattande organisering av prostituerade som finns i t.ex. Nederländerna, men sedan ett par år finns dock ROSEA (Riksorganisationen för Sex- och Erotikarbetare). Ingen av de myndigheter Johansson och Persson talat med har haft någon kontakt med denna organisation.³⁶⁵ Petra Östergren menar att svenska politiker inte verkar finna det intressant att ta med sexsäljares perspektiv på prostitution.³⁶⁶ Den hegemoniska diskursen utestänger härigenom dessa aktörer från debatten. Andra externa aktörer, såsom olika frivilligorganisationer (t.ex. Kvinnojourer), har dock fått gehör i debatten.³⁶⁷ Den hegemoniska diskursen kan naturligtvis även få konsekvenser i det sociala arbetet. Det har från sociala myndigheter framhållits att de upplever det som att hälso- och sociala åtgärder är till för de prostituerade som antingen går in i en offerroll och önskar hjälp för att sluta, eller för drogmissbrukare. Prostituerade kvinnor som uppger att de säljer sex frivilligt och önskar fortsätta med det, känner sig inte välkomna på samma sätt.³⁶⁸

Johansson och Persson pekar på att den politiska diskursen gör sig gällande även inom forskningen. De menar att forskningen, politiken och frivilligorganisationer bildar en triangel av samstämmighet. Genom en överensstämmelse med problemdefinitionen har denna triangel av aktörer åtnjutit tolkningsföreträde i prostitutionsfrågan.³⁶⁹ T.ex. har det, enligt Petra Östergren, med undantag för hennes forskning, inte genomförts någon akademisk forskning utifrån sexsäljares perspektiv.³⁷⁰

Johansson och Persson framhåller att intervjupersoner inom såväl den hegemoniska diskursen som motdiskursen, bekräftar att möjliga lösningar är begränsade. Petra Östergren har kritiskt framfört att en diskussion rörande

³⁶³ Johansson och Persson (2004), s. 34

³⁶⁴ Johansson och Persson (2004), s. 35

³⁶⁵ En genomgång av Socialstyrelsens rapporter bekräftar detta. I rapport 2000:5 intervjuades inte någon prostituerad kvinna. I 2003 års rapport intervjuades en prostituerad kvinna. (Socialstyrelsen, Rapport 2003, s. 14-18)

³⁶⁶ Östergren 031129

³⁶⁷ Johansson och Persson (2004), s. 36

³⁶⁸ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 41

³⁶⁹ Johansson och Persson (2004), s. 36 och 41

³⁷⁰ Östergren 031129

frågan att betrakta prostitution ur ett arbetsrättsligt perspektiv inte är möjligt i Sverige, eftersom en sådan lösning är otänkbar inom den hegemoniska diskursen. Företrädare för den hegemoniska diskursen bekräftar Östergrens beskrivning, men poängterar att utifrån deras syn på prostitution kan det inte vara möjligt att se på prostitution som ett arbete.³⁷¹

I andra länder ser definitionen av prostitution annorlunda ut. Det visar att den svenska problemdefinitionen inte kan sägas utgöra en absolut sanning.³⁷²

5.4 Prostitution och dess samband med människohandel

5.4.1 Allmänt om prostitution och människohandel som en helhet

Det framgår av det ovan nämnda att människohandel i prostitutionssyfte är beroende av existensen av prostitution. Prostitution som fenomen kan däremot förekomma utan människohandel, låt vara inte i lika stor omfattning. Det kan därmed inte råda några tvivel om att det är två väldigt närbesläktade fenomen. Det finns dock skillnader mellan fenomenen och de lagstiftningsprodukter som avser dessa.

Sexköpslagen och bestämmelsen mot människohandel har olika skyddsintressen. Det är dock inte helt enkelt att finna sexköpslagens skyddsintresse. Lernestedt och Hamdorf påpekar att sökandet efter en ideologisk bakgrund till lagen försvåras av att Prostitutionsutredningen föreslog en dubbel kriminalisering, medan det i propositionen endast föreslogs en kriminalisering riktad mot köparen. De menar att det härigenom är osäkert i vilken utsträckning utredningen och sexköpslagen delar utgångspunkter.³⁷³ Av Kvinnofridspropositionen framgår att köp av sexuella tjänster angriper såväl enskilda som allmänna intressen, som genom sexköpslagen skall skyddas.³⁷⁴ Trots att sexköpslagen således skall skydda den enskilda prostituerade kvinnan anses brottet, köp av sexuella tjänster, inte ha någon målsägande.³⁷⁵ Betraktar man utfallet av NJA 2001 s. 527 framstår allmän ordning som skyddsintresset. Hovrätten anger att det inte i dessa fall finns någon person som är behörig att lämna samtycke med ansvarsbefriande verkan för gärningsmannen. Det leder, enligt hovrätten, till slutsatsen att brottet närmast är att se som ett brott mot allmän ordning. Enligt hovrätten kan alltså brottet inte vara att betrakta som ett brott mot person, vilket talar emot att man vid straffvärdesbedömningen beaktar

³⁷¹ Johansson och Persson (2004), s. 37. Intervju med Petra Östergren genomförd 2004-05-11.

³⁷² Johansson och Persson (2004), s. 33

³⁷³ Lernestedt och Hamdorf (1999), s. 847

³⁷⁴ Prop. 1997/98:55, s. 104f

³⁷⁵ Brottsförebyggande rådet, BRÅ-rapport 2000:4, s. 9

förhållanden som är hänförliga till den prostituerades situation i det enskilda fallet. Människohandel är dock till sin natur ett brott mot person.³⁷⁶

Som ovan framgått fanns det inga internationella åtaganden som ledde till antagandet av sexköpslagen, utan det rör sig om ett helt igenom svenskt initiativ. Frågan om människohandel skiljer sig härifrån genom att det fanns internationella förpliktelser som förutsatte en särskild reglering av frågan. Låt vara att Sverige naturligtvis hade valet att tillträda dessa dokument och att man varit internationellt pådrivande i frågan.

5.4.2 Frågans behandling i förarbetena

I direktiven till 1993 års Prostitutionsutredning anges att omfattningen av prostitutionen bör studeras. Det anges även att den s.k. ”kvinnoimporten” från Sydostasien och Östeuropa bör uppmärksammas.³⁷⁷ Frågan om människohandel berörs av utredningen. Det beskrivs i betänkandet att den internationella sexhandeln med kvinnor över gränserna har ökat oroväckande och hur internationella rörelser alltmer verkar för att prostitution skall erkännas och betraktas som vilket arbete som helst med tillkommande sociala och arbetsrättsliga lagstiftningar. Det anges att det i ett sådant läge är angeläget att ta avstånd från sådana strömningar och istället ta en aktiv ställning mot en vidare utvidgning av könshandeln.³⁷⁸ Enligt polisen skulle en ökad spaning innebära större insyn i prostitutionsområdena och ökade möjligheter att ingripa mot koppleri och andra brott med anknytning till prostitutionen.³⁷⁹ Även i Kvinnofridspropositionen berörs människohandel explicit genom att man nämner att det uppdragits åt RPS att vara nationell rapportör för Sverige i frågor som rör handel med kvinnor.³⁸⁰ En koppling mellan fenomenen har således hela tiden funnits där. Jag har dock inte kunnat finna något i förarbetena till sexköpslagen som visar att man betraktat sexköpslagen som ett medel för att bekämpa människohandel. Även en norsk utvärdering av lagen kommer fram till att det inte blev explicit diskuterat i förarbetena till sexköpslagen att den skulle ha en effekt på människohandeln.³⁸¹ I Kvinnofridspropositionen framhävs dock en eventuell förebyggande effekt på människohandel. Man menar att man genom en kriminalisering också torde minska intresset för olika grupper eller enskilda i utlandet att etablera en mer omfattande organiserad prostitutionsverksamhet i Sverige.³⁸² Någon ytterligare effekt lagen skulle ha på människohandeln togs inte upp och man kan av detta dra slutsatsen att människohandel vid sexköpslagens införande inte ännu var ett argument för kriminalisering av sexköpare.³⁸³

³⁷⁶ Prop. 2003/04:111, s. 8f

³⁷⁷ SOU 1995:15, s. 37

³⁷⁸ SOU 1995:15, s. 9ff

³⁷⁹ SOU 1995:15, s. 221

³⁸⁰ Prop. 1997/98:55, s. 51 och 105

³⁸¹ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 87

³⁸² Prop. 1997/98:55, s. 105

³⁸³ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 47 och 87

Det sker dock en förändring med tiden. 1998 års Sexualbrottskommitté påpekar att människohandel för sexuella ändamål är en komplex och cynisk företeelse som innefattar ett hänsynslöst utnyttjande av andra människor. Man menar därför att det är självklart att handeln måste angripas med en rad olika åtgärder, däribland straffrättsliga ingripanden mot både dem som handlar med människor och mot dem som köper sexuella tjänster.³⁸⁴ Man framhöll också efterfrågan på sexuella tjänster som en grundförutsättning för människohandel. Även detta anses enligt utredningen innebära att människohandeln måste angripas med såväl straffrättsliga som andra åtgärder, t.ex. sociala, som kan motverka prostitutionen och som kan bidra till att män avstår från att köpa sexuella tjänster. Sociala åtgärder för både prostituerade kvinnor och för sexköpande män sågs således som ett nödvändigt komplement till straffrättsliga åtgärder. Man framhåller vidare att oavsett om sexköpslagen lyckats med att reducera antalet prostituerade och oavsett vilken inverkan den haft på människohandelns omfattning i Sverige, så är det kommitténs uppfattning att människohandel för sexuella ändamål i första hand är ett problem rörande mänskliga rättigheter. Det är inte tillåtet att köpa andra människor för vilket ändamål det än må vara.³⁸⁵ I proposition 2001/02:124 omnämns att det enligt RKP finns omständigheter som talar för att förbudet mot sexköp verkar avskräckande på människohandlare.³⁸⁶ Även i propositionen Ett utvidgat ansvar för människohandel behandlas de två typer av grundförutsättningar för människohandel som finns. I de s.k. ursprungsländerna råder ofta fattigdom, arbetslöshet och olika former av allvarlig ojämlikhet, såsom kvinnoförtryck och rasism. I de s.k. destinationsländerna, finns en efterfrågan på människor att utnyttja. Man menar därför att det är viktigt att minska efterfrågan för att motverka människohandel. Sexköpslagen nämns sedan som ett exempel på hur man angriper efterfrågan på sexuella tjänster.³⁸⁷ Även längre fram i propositionen sker en hänvisning till sexköpslagen. Man behandlar i propositionen artikel 9 punkt 5 i FN-protokollet, vari det sägs att parterna skall vidta eller förstärka lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder, såsom utbildnings-, sociala eller kulturella åtgärder för att motverka sådan efterfrågan som främjar alla former av utnyttjande av människor, särskilt kvinnor och barn, som leder till handel med människor. I anslutning till denna artikel nämner man sexköpslagen.³⁸⁸ Vidare framhävs i betänkande 2003/04:JuU20 att motverkandet av efterfrågan på sexuella tjänster är ett viktigt led i kampen mot människohandel och att sexköpslagen är en viktig komponent i den kampen.³⁸⁹ Man började alltså så småningom explicit framhäva att köp av sexuella tjänster måste motverkas som ett led i kampen mot människohandel. Man torde därmed kunna påstå att sexköpslagen i efterhand fått ytterligare ett ”syfte”.

³⁸⁴ SOU 2001:14, s. 24, 426 och 471

³⁸⁵ SOU 2001:14, s. 24 och 471

³⁸⁶ Prop. 2001/02:124, s. 15

³⁸⁷ Prop. 2003/04:111, s. 8f

³⁸⁸ Prop. 2003/04:111, s. 38f

³⁸⁹ Bet. 2003/04:JuU20, s. 25

5.4.3 Vidare om Sveriges syn på sambandet mellan prostitution och människohandel

Det finns även andra dokument vari Sveriges syn på sambandet mellan prostitution och människohandel uttrycks. Utrikesdepartementet har inom ramen för Sveriges internationella utvecklingssamarbete utarbetat en strategi för bekämpning av människohandel. Man ser häri människohandeln som i huvudsak ett fattigdomsproblem och ett jämställdhetsproblem. I strategin anges bl.a. att Sverige skall undersöka möjligheterna att minska efterfrågan på sexuella tjänster genom att medvetandegöra och avskräcka potentiella förövare och köpare av sexuella tjänster.³⁹⁰ Även RKP framhäver att det är en viktig aspekt av bekämpning av människohandel i Sverige att minska efterfrågan på prostituerade. Förbudet av köp av sexuella tjänster ses som ett sätt att reducera denna efterfrågan. Tilläggas kan att RKP menar att olika länders sätt att se på prostitution försvårar det internationella polisarbetet mot människohandel.³⁹¹

I Sverige menar man således att efterfrågan på prostitution utgör marknaden för människohandeln för sexuella ändamål och nästa fråga blir att avgöra vilken betydelse sexköpslagen har haft för människohandeln i praktiken.

5.4.4 Förbudet mot köp av sexuella tjänster och dess påverkan på människohandeln

RKP är nationell rapportör rörande människohandel och i uppdraget ingår att studera hur människohandeln kan förebyggas och bekämpas.³⁹² Det är med utgångspunkt i RKP:s årliga rapporter samt en utvärdering av den svenska sexköpslagen från norska Justis- og Politidepartementet som sexköpslagens påverkan på människohandel kommer att beskrivas.

1998 års Sexualbrottskommitté framhåller att det inte är otänkbart att bl.a. sexköpslagen haft betydelse för det faktum att Sverige jämfört med många andra europeiska länder tycks vara relativt förskonat från människohandel. Enligt uppgift har det i åtminstone en större brottsutredning funnits misstankar om att verksamheten med de prostituerade flyttade från Sverige när sexköpslagen trädde ikraft. Det finns dock ärenden om koppleri som har uppdagats därefter och där lagen inte anses ha haft den effekten man önskat.³⁹³ De svenska bedömningarna av lagens effekter är inte heller helt samstämmiga. Sexköpslagen kan tillskrivas både negativa och positiva effekter. De svenska myndigheterna är dock positiva i sin allmänna bedömning. RKP menar t.ex. att lagen har haft positiva effekter på kampen mot människohandeln.³⁹⁴ Dessa effekter skall nu behandlas utförligare.

³⁹⁰ Prop. 2003/04:111, s. 12ff

³⁹¹ RKP, Lägesrapport, s. 26

³⁹² SOU 2001:14, s. 438f

³⁹³ SOU 2001:14, s. 471

³⁹⁴ Prop. 34/2004, s. 32 och RKP, Lägesrapport 5, s. 26

5.4.4.1 Sexköpslagens positiva effekter på människohandeln

5.4.4.1.1 Svårare omständigheter för att bedriva prostitutionsverksamhet

Jag har tidigare berört att man med sexköpslagen bl.a. avsåg minska intresset för olika grupper eller enskilda i utlandet att etablera en mer omfattande organiserad prostitutionsverksamhet i Sverige.³⁹⁵ I RKP:s rapporter framhävs att det har kommit tydliga indikationer på att sexköpslagen har haft positiva effekter på människohandeln och på utländska intressen av att etablera sig på den svenska prostitutionsmarknaden. Dessa indikationer kommer bl.a. från flera kvinnor som i förhörssituationer berättat att hallickar och människohandlare som de kommit i kontakt med inte anser att Sverige är en bra prostitutionsmarknad. Hallickarna och människohandlarna tjänar nämligen inte pengar i tillräckligt snabbt takt i Sverige. Detta beror delvis på att kvinnorna måste eskorteras till köparna och kvinnorna hinner då inte med lika många kunder som de skulle göra i en bordell eller i gatuprostitutionen. En annan omständighet som försvårar hallickarnas och människohandlarnas verksamhet är att köparna i Sverige är mycket rädda för att avslöjas och kräver att sexköpen sker mycket diskret. I nästan samtliga förundersökningar under 2002 bekräftas att sexköpslagen även har den effekten att det för verksamhet bedriven inomhus krävs flera lägenheter eller liknande lokaler. Verksamheten kan inte heller bedrivas för länge på samma ställe.³⁹⁶ Från förhör med en del kvinnor framgår att hallickar och människohandlare finner länder som Danmark, Tyskland, Nederländerna och Spanien som mer attraktiva för sin verksamhet. Att Sverige inte anses vara en marknad för att sälja kvinnor framgår även av telefonavlyssning som genomförts. Vid avlyssningen har man kunnat höra hur kriminella beklagar sig över att köparna är rädda för upptäckt och att verksamheten måste organiseras mer i Sverige för att lönsamhet ska nås. Även polis från de baltiska staterna har informerat om att kriminella i deras länder, av ovannämnda skäl, inte anser Sverige vara en bra marknad.³⁹⁷ Även i lägesrapporten för 2003 gör RKP bedömningen att sexköpslagen fortsätter att fungera som en barriär mot att människohandlare etablerar sin verksamhet i Sverige. Dessa söker sig istället till t.ex. Norge eller Danmark där marknaden ses som mer attraktiv och vinstgivande.³⁹⁸ I några förhör med kvinnor och telefonavlyssning, som genomfördes under 2003, framkom vidare att hallickar och människohandlare har haft problem med att hitta sexköpare åt kvinnorna. Efterfrågan på kvinnornas sexuella tjänster har varit mindre och

³⁹⁵ Prop. 1997/98:55, s. 104f

³⁹⁶ RKP Lägesrapport 5, s. 26f

³⁹⁷ RKP Lägesrapport 5, s. 26f

³⁹⁸ RKP Lägesrapport 6, s. 32

förtjänsterna har varit lägre än vad människohandlarna räknat med.³⁹⁹ Vid genomförandet av den norska utvärderingen av sexköpslagen blev samma positiva effekter uttalade i möten med polis- och åklagarmyndigheter.⁴⁰⁰

Att människohandlare, enligt uppgift, upplever det som svårt att bedriva prostitutionsverksamhet i Sverige kan härmed leda till positiva effekter i arbetet mot människohandel. Sexköpslagen kan därmed sägas ha en förebyggande effekt på människohandel. Att sexköpslagen gör Sverige mindre intressant för människohandlare och de därmed söker sig till andra länder kan dock inte ses som en förebyggande effekt på människohandeln i ett globalt perspektiv. I den grad sexköpslagen gör att människohandlare söker sig till andra länder, kan sexköpslagen sägas bidra till att överföra problemen till andra länder och inte till att reducera den globala handeln med människor.⁴⁰¹

5.4.4.1.2 Förbudet görs känt i andra länder

Man ville genom sexköpslagen sända ut signaler till andra länder om Sveriges inställning till prostitution.⁴⁰² Svenska myndigheter och intresseorganisationer har därefter arbetat för att göra den ”svenska modellen” känd i Europa. Man menar i rapporten från norska Justis- og Politidepartementet att spridning av information om sexköpslagen och dess tillämpning kan ha en förebyggande effekt på människohandeln. Informationen kan nämligen nå potentiella människohandlare som utifrån värderingar om i vilket land det finns mest pengar att tjäna och minst risk att bli upptäckt väljer bort Sverige som prostitutionsmarknad (alternativt helt avstår från människohandel).⁴⁰³

5.4.4.1.3 Höjd kunskap om förbudet i Sverige

Sexköpslagen och prostitution har diskuterats mycket offentligt i Sverige. Man har försökt att skapa debatt om köp av sexuella tjänster och människohandel t.ex. genom spridningen av filmen Lilja 4-ever och boken ”Vad har mitt liv med Lilja att göra?” till skolelever och värnpliktiga. Man torde kunna anta att en sådan debatt har ökat kunskapen och medvetenheten hos den svenska befolkningen. I rapporten från norska Justis- og politidepartementet menar man att en ökad kunskap kan ha en förebyggande effekt på människohandel i den grad polisen får information som gör det möjligt att starta efterforskning samt att de som handlar med människor blir förhindrade och/eller straffade. Polisen berättar också om samarbete med och information från andra myndigheter, näringsliv och privatpersoner när de gäller misstanke om köp av sexuella tjänster och människohandel.⁴⁰⁴

³⁹⁹ RKP Lägesrapport 6, s. 32

⁴⁰⁰ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 88

⁴⁰¹ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 88

⁴⁰² Prop. 1997/98:55, s. 105

⁴⁰³ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 88

⁴⁰⁴ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 88

5.4.4.2 Sexköpslagens negativa effekter på människohandeln

5.4.4.2.1 Svårare att få sexköpare att vittna i koppleri- och människohandelsmål

Vid kontakterna 1998 års Sexualbrottskommitté hade med poliser och åklagare framkom att sexköpslagen har medfört svårigheter att utreda och bevisa det grövre brottet koppleri. Kriminaliseringen kan således i viss utsträckning sägas ha fått motsatt effekt för utredningar av koppleribrottet. Innan sexköpslagen trädde i kraft återopades relativt ofta de sexköpande männen som vittnen. Detta skall idag ha visat sig vara näst intill omöjligt. Anledningen till detta är att männen genom att ställa upp som vittnen avslöjar att de själva har gjort sig skyldiga till brott. De sexköpande männen omfattas därmed inte av vittnesplikt.⁴⁰⁵ Enligt 36 kap. 6 § RB får nämligen ett vittne vägra att yttra sig angående omständighet, vars yppande skulle röja, att vittnet eller någon honom närstående, förövat brottslig eller vanärande handling. Det är troligt att män som har köpt sexuella tjänster av en kvinna som varit offer för människohandel kan lämna värdefulla uppgifter om både gärningsmän och omständigheter kring hur kvinnan varit verksam. Kommittén befarar att ovanstående komplikationer kan uppstå även vid utredningen av människohandelsbrott. Denna konsekvens av sexköpslagen tycks inte ha uppmärksammats under beredningen av lagstiftningsärendet.⁴⁰⁶

Det var visserligen redan före sexköpslagens ikraftträdande möjligt för den som köpt en sexuell tjänst att återopa bestämmelsen i 36 kap. 6 § RB. En sexköpare kunde slippa att vittna genom att återopa att han inte ville avslöja att han begått en vanärande handling, d.v.s. besökt en prostituerad. Det är dock, enligt uppgifter från polis- och åklagarmyndigheter, först efter sexköpslagens införande som sexköpare vägrar att vittna med stöd av 36 kap. 6 § RB. Enligt Sexualbrottskommittén kan det ha att göra med att det kan gå an att vittna i ett mål om koppleri när man ändå har avslöjats som kund, men att steget är längre till att frivilligt ange sig själv för ett brott.⁴⁰⁷ I Sverige finns inte ett system med kronvittnen och det finns därför inte någon möjlighet för polisen att lova en man som lämnar upplysningar om ett kopplerifall eller ett annat med människohandel sammanhängande brott att hans eget sexköp inte skall utredas. Enligt kommittén mening finns det, om man vidhåller kriminaliseringen av köp av sexuella tjänster och inte heller vill överge de grundläggande processuella rättigheterna som motiverat 36 kap. 6 § RB, inte någon möjlig lagändring som skulle kunna eliminera

⁴⁰⁵ SOU 2001:14, s. 465 och Justis- och Politidepartementet, Rapport 2004, s. 88

⁴⁰⁶ SOU 2001:14, s. 465. Jag har inte heller funnit något i förarbetena som tyder på motsatsen.

⁴⁰⁷ SOU 2001:14, s. 465

svårigheterna.⁴⁰⁸ Rikskriminalpolisen pekar också på att det efter årsskiftet 1998/1999 har varit svårt att få sexköpare att vittna om eventuella hallickar och andra organisatörer. Man anser att det beror just på en rädsla för att bli rapporterad för brott mot sexköpslagen.⁴⁰⁹

Efterforskningen av människohandel är komplicerad och kräver stora resurser och det är normalt vanskligt för polisen att skaffa vittnen. De organiserade kriminella nätverk som står bakom människohandel kännetecknas av en sträng inre justis och hot och våld används för att skrämja misstänkta, målsäganden och vittnen till tystnad. Hot och våld gör naturligtvis efterforskningen särskild svår. Resurskrävande metoder som t.ex. kontroll av kommunikation och spaning är ofta de enda möjligheterna att avslöja dessa brott. Med detta i beaktande måste det anses vara en högst olycklig negativ effekt av sexköpslagen om den leder till att sexköpare inte lämnar upplysningar i människohandelsfall p.g.a. risken att själva bli straffade. Härigenom gör kriminaliseringen av något mindre straffvärt att lagföringen av ett allvarligare brott kan förhindras.⁴¹⁰

Det skall tilläggas att det naturligtvis finns andra sätt varpå dessa bevissvårigheter kan uppvägas. T.ex. kan straffprocessuella tvångsmedel såsom televyssning utökas, eller andra utredningssätt tillåtas. Det har även framförts från polishåll att det skulle underlätta för att säkra bevisning om poliserna och åklagarna gavs större möjlighet till s.k. brottsprovokation.⁴¹¹ En praktisk lösning på problemet omnämns i Sexualbrottskommitténs betänkande. Man kan i förekommande fall väcka åtal i samma mål mot den misstänkte sexköparen och den som misstänks för koppleri eller andra brott som har samband med människohandel. Den som är misstänkt för köp av sexuella tjänster skulle visserligen fortfarande ha rätt att såsom misstänkt tåga men skulle i det fallet ha ett större intresse att berätta om sina iakttagelser.⁴¹² Att denna strategi har använts har nämnts tidigare. Jag har även funnit ett färskt exempel på att denna strategi används. Sydsvenskan vittnar om ett fall där nio personer åtalades i en ”sexhärva”. Här framgår att åklagaren valt att åtala fem kunder för köp av sexuella tjänster för att kunna bevisa misstankarna mot en liga som bedrivit människohandel och hallickverksamhet.⁴¹³

Ovanstående kan sägas fungera kontraproduktivt mot att man med sexköpslagen bl.a. ville minska intresset för olika grupper eller enskilda i utlandet att etablera en mer omfattande organiserad prostitutionsverksamhet i Sverige.⁴¹⁴

⁴⁰⁸ SOU 2001:14, s. 466

⁴⁰⁹ RKP, Lägesrapport, s. 27f

⁴¹⁰ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 89

⁴¹¹ SOU 2001:14, s. 468

⁴¹² SOU 2001 :14, s. 466

⁴¹³ Sydsvenskan 05-01-12

⁴¹⁴ Se prop. 1997/98:55, s. 104f

5.4.4.2 Förbudet komplicerar efterforskning och spaning i koppleri- och människohandelsfall

Som framgår av stycke 5.1. kan antas att sexköpslagen har varit en bidragande del till att gatuprostitutionen delvis försvunnit. RKP uppger att det faktum att gatuprostitutionen delvis har försvunnit innebär att polisen får svårare att bedriva spaning mot hallickverksamheten.⁴¹⁵ Genom att sexköpslagen bidragit till att prostitutionen flyttat inomhus har även människohandeln blivit mer osynlig och dold. Den ”dolda” formen av prostitution är nämligen mer svårupptäckt, svår att spana mot och svår att utreda. Alla de koppleri-fall med inslag av människohandel, som uppdragats efter det att förbudet mot köp av sexuella tjänster trädde ikraft, har också rört sig om s.k. dold prostitution. Polisen torde härmed ha svårare att skaffa sig en översikt över var prostitutionen finns och att tillämpa bestämmelsen om människohandel. Sexköpslagen kan således sägas ha påverkat polisens arbete med att bekämpa människohandeln negativt.⁴¹⁶ Det skall dock nämnas att, vilket framgår av stycke 5.1., denna utveckling troligen hade skett (så småningom) även utan sexköpslagens införande.

5.4.4.2.3 Förbudet komplicerar det internationella polissamarbetet

I Sverige anser man att efterfrågan på prostituerade kvinnor utgör marknaden för människohandel. Att minska efterfrågan ses därför som en viktig del av bekämpandet av människohandel. Sexköpslagen ses som ett sätt att reducera denna efterfrågan. Flertalet länder anser dock till skillnad från Sverige att det inte finns något samband mellan människohandel och prostitution. Orsakerna till handeln anses istället ligga i fattigdom och låg levnadsstandard i ursprungsländerna. RKP menar att olika länders olika synsätt på prostitution ibland komplicerar det internationella polissamarbetet.⁴¹⁷ Sexköpslagen och Sveriges synsätt, som skiljer sig från många andra länders, kan således ses ha en negativ effekt på arbetet mot människohandel. Detta är problematiskt då människohandelns globala karaktär gör att ett välfungerande internationellt polissamarbete kan vara helt centralt för polisens möjlighet att upptäcka och tillämpa bestämmelserna rörande människohandel. Vikten av detta framgår även av att det satsas stora resurser på att bekämpa människohandel i internationella sammanhang. T.ex. deltar Interpol, Europol och andra mellanstatliga polissamarbetsforum i efterlevnadssammanhang och operativt polisarbete för att bekämpa människohandeln.⁴¹⁸

⁴¹⁵ RKP, Lägesrapport, s. 27f

⁴¹⁶ RKP, Lägesrapport, s. 28 och Lägesrapport 3, s. 22

⁴¹⁷ RKP, Lägesrapport 5, s. 25f

⁴¹⁸ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 90

5.4.4.2.4 Ingen sexköpare har anmält/rapporterat om människohandel

Sexköparen kan, som ovan nämnts, för polisen vara en viktig informant och eventuellt vittne rörande människohandel. Exempelvis kan sexköparen upptäcka indikationer på att den prostituerade är offer för människohandel eller så berättar kanske den prostituerade själv detta för sexköparen. Att sexköparen kan vara en hjälp i att avslöja människohandel stöds av utländsk erfarenhet. Rapporten från norska Justis- och Politidepartementet refererar till några undersökningar på detta område. Enligt en italiensk rapport identifierade kunder och andra medborgare över 22 procent av offren för människohandel medan polisen bara identifierade 13,9 procent. Vidare blir, enligt International Organization on Migration (IOM), 10-15 procent av offren för människohandel i Ukraina hjälpta av sexköparen.⁴¹⁹

Arbetsgruppen, som för Justis- och Politidepartementets räkning genomförde den norska rapporten, upplystes vid ett möte med polisen i Stockholm om att ingen sexköpare har bidragit med information som har orsakat efterforskning av människohandel eller att offer för människohandel har blivit ”räddat”. Man torde kunna anta att detta kan ha ett samband med att dessa män genom att bidra med information kan riskera att utsätta sig själv för straffansvar för sexköp. Är fallet så att sexköpare p.g.a. sexköpslagen inte rapporterar om misstänkt människohandel, utgör sexköpslagen i detta avseende ett hinder för bekämpandet av människohandel.⁴²⁰

5.4.4.3 Neutral effekt av sexköpslagen

5.4.4.3.1 Efterforskning av förbudet har inte bidragit till att avslöja människohandel

Polisen har i flera förundersökningar rörande människohandel och koppleri kunnat identifiera, höra och åtala sexköpare. Detta uppfattas av RKP som positivt, eftersom man menar att de som faktiskt sexuellt utnyttjat och efterfrågat kvinnorna härigenom också får ta konsekvenserna av sitt handlande.⁴²¹ Den norska arbetsgrupp, som genomförde utvärderingen av sexköpslagen, upplystes vid möte med polis- och åklagarmyndigheten i Stockholm om att det inte hade funnits tillfällen där tillämpningen av sexköpslagen hade avslöjat människohandel. Tillämpningen av bestämmelserna om människohandel och koppleri har alltså lett till att sexköpare har kunnat upptäckas. Tillämpningen av sexköpslagen har dock, enligt dessa uppgifter, inte lett till att polisen har upptäckt fall av människohandel.⁴²² I betänkandet från 1998 års Sexualbrottskommitté anges

⁴¹⁹ Justis- och Politidepartementet, Rapport 2004, s. 90f

⁴²⁰ Justis- och Politidepartementet, Rapport 2004, s. 90f

⁴²¹ RKP, Lägesrapport 5, s. 26f

⁴²² Justis- och Politidepartementet, Rapport 2004, s. 91

dock att i och med införandet av sexköpslagen och insatser för att kontrollera efterlevnaden så har man stött på kopplerihärvor med internationella förgreningar.⁴²³ Dessa kopplerihärvor kan antas vara befriade från fall av människohandel, annars står dessa uppgifter i motsättning till varandra. Eller syftar man på att det i samband med sexköpslagens tillämpning inte har upptäckts människohandel som har lett till fällande domar för människohandel. Att så inte skett är inte märkligt med tanke på att antalet fällande domar för människohandel varit få. Människohandelsliknande fall har istället behandlats som t.ex. koppleribrott, vilket av RKP ses som problem vid tillämpningen av brottsbestämelsen snarare än att det inte förekommer fall av människohandel i Sverige.⁴²⁴ Vad som avses i Justis- och Politidepartementets rapport är inte klart.

⁴²³ SOU 2001:14, s. 427 och 438

⁴²⁴ RKP, Lägesrapport 6, s. 4. RKP menar att kravet på otillbörliga medel av samtliga slag bör tas bort ur 4 kap. 1 a § BrB. Det framhålls att de s.k. ”andra otillbörliga medlen” är särskilt problematiska, eftersom de gör att fokus flyttas från den misstänktes åtgärder till offrets situation och handlande. Det anges att bevisning för offrets utsatthet och sårbarhet samt för att offret inte hade något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja ofta finns i dess hemland. Skulle kravet på användningen av ett otillbörligt medel tas bort möjliggörs en sänkning av den höga bevisröskel, som inneburit att människohandelsbrott inte har kunnat bevisas utan istället har lett till domar för koppleri/grovt koppleri. (RKP, Lägesrapport 6, s. 32). Även i bet. 2003/04:JuU20 framhävs att synen i Sverige på sexköp talar för att kriminaliseringen av människohandel bör omfatta alla åtgärder som i förlängningen syftar till att någon utnyttjas i prostitution oavsett om otillbörliga medel har använts eller inte. I proposition 2003/04:111 nämns att en utredning skall tillsättas som skall se över frågan om kravet på otillbörliga medel ska tas bort. (Bet. 2003/04:JuU20, s. 13f)

6 Situationen i Nederländerna

I kapitel fem presenterades omfattningen av prostitution och människohandel i Sverige samt den svenska synen på prostitution och dess samband med människohandel. Det har i många EU-länder börjat sprida sig en allt liberalare syn på prostitution.⁴²⁵ Nederländerna är ett bra exempel på detta. Nedan sker en motsvarande genomgång av situationen i Nederländerna för att kontrastera och tydliggöra att Sveriges strategi mot människohandel inte är den enda möjliga. För att se vilka konsekvenser en ändrad prostitutionspolitik kan få beskrivs i kapitel sju även situationen i delstaten Victoria i Australien.

6.1 Prostitutionens omfattning i Nederländerna

Trots en legalisering av bordeller och hallickverksamhet är det även i Nederländerna svårt att avgöra hur många kvinnor det finns på prostitutionsmarknaden. För att inte förlora sin anonymitet och för att undvika stigmatisering väljer många att inte registrera sig och arbetar istället oreglerat.⁴²⁶

Sven-Axel Månsson hänvisar till beräkningar som säger att det finns 20 000 prostituerade kvinnor i Nederländerna.⁴²⁷ Enligt en senare undersökning som genomfördes år 2000 antas det finnas 25 000 legala prostituerade i Nederländerna. I Nederländerna, som har ca. dubbelt så många invånare som Sverige, finns det alltså tio gånger fler prostituerade.⁴²⁸

Uppgifterna rörande hur stor andel av de nederländska männen som någon gång har besökt en prostituerad kvinna skiljer sig stort åt, vilket gör det svårt att dra några klara slutsatser. Månsson refererar till en nederländsk sexualvanestudie som visar att 14,3 procent av männen betalat för sex under sin livstid. Han menar att denna siffra är förvånande låg med hänsyn till den omfattande prostitution som finns där och den officiellt liberala synen på fenomenet. Den låga siffran kan möjligen förklaras av att andelen utländska besökare bland de sexköpande männen är mycket hög, vilket inte fångas upp i nationellt baserad statistik. Samtidigt påpekas att siffran måste anses vara osäker beroende på att antalet besvarande män var lågt.⁴²⁹ Borgström menar att 75 procent av de nederländska männen någon gång har köpt sex.⁴³⁰ I Tyskland, vars prostitutionsmarknad kan sägas likna den nederländska, visade en undersökning genomförd 1991 på 1000

⁴²⁵ SOU 1995:15, s. 47

⁴²⁶ Raymond (2003), s. 5

⁴²⁷ Månsson (1996), s. 59

⁴²⁸ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 65f

⁴²⁹ Månsson (1997), s. 238f

⁴³⁰ Hon uppger dock inte vilken källa hon baserar uppgiften på. (Borgström (2003))

representativt utvalda män att 75 procent hade erfarenhet av prostitution.⁴³¹ Den tyska prostitutionsmarknaden liknar den nederländska, varav man torde kunna dra slutsatsen att de undersökningar, som visar att en högre andel nederländska män någon gång har köpt sexuella tjänster, troligen ger en mer rättvis bild av verkligheten.

6.1.1 Antalet utländska prostituerade i Nederländerna

Det finns många invandrare i den nederländska prostitutionen. 1999 var inte fler än 1/3 av de prostituerade från Nederländerna. De nederländska kvinnorna utgör den största andelen av den tiondel av det totala antalet prostituerade som beräknas vara narkotikamissbrukare. De övriga 2/3 var av 44 olika nationaliteter. De flesta av dessa kom från Dominikanska republiken, Colombia, Tjeckien, Rumänien och Polen.⁴³² Även i den undersökning Sven-Axel Månsson hänvisar till tros 60 procent av Nederländernas prostituerade vara utlänningar. Av dessa uppehåller sig ett stort antal illegalt i landet. Enbart i Amsterdam finns cirka 3 000 latinamerikanska prostituerade, varav de flesta kommer från Dominikanska republiken, Colombia och Brasilien. Det finns dock även kvinnor från Sydostasien, bl.a. från Thailand, Filippinerna och Indonesien, och från Afrika, i synnerhet från Ghana och Marocko. Det kommer dessutom ständigt fler från Polen, Ryssland, Ukraina och Tjeckien.⁴³³ Enligt en annan källa ska så många som 80 procent av de prostituerade kvinnorna i Nederländerna vara av utländsk härkomst. Samma källa hänvisar även till en undersökning från 1994 som visade att 70 procent av kvinnorna på bordellerna var från Central- eller Östeuropa.⁴³⁴ Även om undersökningarna ger olika besked, visar samtliga dock att andelen utländska kvinnor i den nederländska prostitutionen är hög. Samtliga av dessa kvinnor kan inte sägas vara offer för människohandel, men antalet utländska prostituerade kvinnor i ett land kan sägas utgöra en viktig indikator på människohandelns omfattning.

Tyvärr har jag inte hittat några uppgifter rörande det totala antalet människohandelsoffer i Nederländerna. RKP uppskattade år 1999 att ca. 2000 kvinnor från Östeuropa utsätts för handel varje år i Nederländerna.⁴³⁵ Enligt uppgift från ett antal nederländska organisationer som arbetar med offren har man året efter legaliseringen kunnat rapportera en ökning av antalet människohandelsoffer. Andra organisationer framhåller att antalet offer för handeln inte har minskat.⁴³⁶

⁴³¹ SOU 1995:15, s. 111

⁴³² Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 66

⁴³³ Månsson (1996), s. 59f

⁴³⁴ Svenberg och Huldén (2002)

⁴³⁵ Antalet kan dock vara större. Man uppskattade nämligen att det totala antalet prostituerade kvinnor i Nederländerna var 14 000, vilket alltså är betydligt lägre än tidigare nämnda beräkningar. (RKP, Lägesrapport, s. 7)

⁴³⁶ Raymond (2003), s. 3

6.2 Synen på prostitution i Nederländerna

Den nederländska synen på prostitution skiljer sig markant från den svenska.⁴³⁷ I Nederländerna ser man på prostitutionen som ett fenomen som alltid har funnits och som aldrig kommer att försvinna, oavsett vad man känner inför den. Man anser därför att problemen bara blir större om man försöker förbjuda prostitutionen och man har inte som målsättning att helt avskaffa den. Ett mer realistiskt angreppssätt är att istället att genomföra regleringar så att den organiseras på ett bra sätt och så att man får kontroll över den.⁴³⁸ Den nederländska synen på prostitution kan alltså karaktäriseras som funktionalistisk. Att den nederländska prostitutionspolitiken präglas av regleringstankar är en naturlig följd av dessa funktionalistiska orsaksförklaringar.

Det nederländska systemet präglas vidare av en frivillighetsförståelse av prostitution, till skillnad från Sveriges tvångsförståelse. Man skiljer härmed mellan frivillig och ofrivillig prostitution. Det rör sig om frivillig prostitution i fall då den prostituerade kvinnan själv valt prostitution som ett arbete av egen fri vilja. Den ofrivilliga prostitution utgörs av fall då den prostituerade kvinnan tvingas till prostitution. Den ofrivilliga prostitutionen ses som en oacceptabel form av prostitution, vilken man försöker bekämpa genom lagstiftning. Man har inte som mål att avskaffa den frivilliga prostitutionen och regleringspolitiken koncentrerar sig således på denna prostitutionsform.⁴³⁹

I Sverige definierar man, som tidigare nämnt, prostitution som våld mot kvinnor. I Nederländerna betraktas prostitution som ett arbete. Delar av den nederländska feministrörelsen och intresseorganisationer för de prostituerade, bl.a. De Rode Draad (Den röda tråden), har varit delaktiga i att försöka ”normalisera” prostitutionen genom att försöka få den att betraktas som ett arbete och att arbetsrättslig och socialrättslig lagstiftning anpassas efter detta.⁴⁴⁰ Även kunderna har slutit samman sig i Stiftelsen Män och prostitution, något som kan liknas vid en konsumentförening för sexköpare.⁴⁴¹ Dessa normaliserings- och legaliseringssträvanden har naturligtvis format debatten och uttrycket sexarbetare är allmänt använt.

Idén om att, som i Sverige, kriminalisera kunderna är således främmande i den nederländska synen på prostitution. Att köparens roll inte uppmärksammas på samma sätt som i Sverige är en naturlig följd av den

⁴³⁷ Jag beskriver här endast den dominerande prostitutionssynen. Naturligtvis finns det även i Nederländerna individer/organisationer med en från den dominerande avvikande prostitutionssyn.

⁴³⁸ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 65 och 68 samt Outshoorn (2004), s. 185

⁴³⁹ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 67f

⁴⁴⁰ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 65 och 68

⁴⁴¹ SOU 1995:15, s. 47

funktionalistiska prostitutionssynen, där mäns efterfrågan på prostituerade tas för given.⁴⁴²

6.3 Den nederländska synen på sambandet mellan prostitution och människohandel

Man anser inte i Nederländerna att det finns något direkt samband mellan människohandel och prostitutionen i ett enskilt land. Orsakerna till människohandeln består istället av fattigdom och låg levnadsstandard i ursprungsländerna.⁴⁴³

6.4 Den nederländska lagstiftningen

Prostitution som sådan är en laglig verksamhet i Nederländerna, som kan förekomma på sexklubbar, i fönsterprostitutionen, på hotell, i barer och eskorttjänster och på gatan.⁴⁴⁴ Prostitution och människohandel regleras i artikel 250 i den nederländska strafflagen. I artikel 250 a punkt 1 föreskrivs fängelse i högst sex år eller böter om högst 45 000 euro för den som med våld, hot om våld, vilseledande eller genom annat tvång förmår en annan person att utföra eller erbjuda sig att utföra sexuella handlingar med en tredje person eller för en tredje person mot betalning. Straffansvar föreskrivs även för den som rekryterar, transporterar eller tvingar någon annan att följa med i syfte att föra eller leverera honom eller henne till ett annat land för att erbjuda sexuella tjänster mot betalning och den som förmår en underårig att utföra eller erbjuda sig att utföra sexuella tjänster mot betalning. I artikeln kriminaliseras också ekonomisk vinning av sexuella tjänster som erbjuds av någon annan, om den som profiterar på verksamheten vet eller borde misstänka att den som erbjuder tjänsterna förmåtts till detta till följd av tvång eller som underårig. Det är även straffbart att tvinga eller att vilseleda den som erbjuder sexuella tjänster att överlåta inkomsterna av verksamheten.⁴⁴⁵ Enligt punkt 2 i samma artikel tillämpas en strängare straffskala, fängelse i högst 8 år eller högst 45 000 euro i böter, om två eller flera personer tillsammans gör sig skyldiga till människohandel för sexuellt utnyttjande enligt punkt 1, om offret inte fyllt 16 år eller om våldet har medfört allvarliga fysiska skador. Om offret för människohandel är under sexton år och har utsatts för allvarlig fysisk skada stadgas fängelse i högst 10 år eller högst 45 000 euro i böter.⁴⁴⁶ Artikeln riktar sig inte mot sexköparna och köp av sexuella tjänster är heller inte straffbart i Nederländerna.⁴⁴⁷ Som framgår av artikel 250 i den nederländska strafflagen straffas alltså vissa handlingar som hör samman med utnyttjande

⁴⁴² Månsson (1996), s. 69

⁴⁴³ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 86f och RKP, Lägesrapport 5, s. 25f

⁴⁴⁴ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 66

⁴⁴⁵ Prop. 34/2004, s. 17

⁴⁴⁶ Prop. 34/2004, s. 17

⁴⁴⁷ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 70

av prostitution, t.ex. tvingande till prostitution, människohandel i avsikt att förmå en människa att erbjuda sexuella tjänster mot betalning, lockande av minderårig till att erbjuda sexuella tjänster mot betalning, ekonomisk nytta av påtvingad prostitution och ekonomisk nytta av minderårig persons prostitution. Dessa straffbestämmelser rörande utnyttjande av prostitution skärptes i oktober 2000. Samtidigt togs förbudet mot bordeller och hallickverksamhet bort.⁴⁴⁸ Det rådde dock redan innan legaliseringen en passiv toleranssituation gentemot bordellerna och lagändringen kan således ses som en anpassning till den praxis som rådde under många år. Legaliseringen innebär att bordeller kan drivas som legala verksamheter om de uppfyller vissa villkor. Lagändringen innebar dels en legalisering av prostitutionsverksamheten och dels en strängare kriminalisering av den ofrivilliga prostitutionen. Människohandel och straffbart utnyttjande av prostitution regleras som tidigare framgått i strafflagen. Den legala prostitutionsverksamheten styrs genom förvaltningsrättsliga regler.⁴⁴⁹

Ansvar för förvaltningen av regelverket rörande den legala prostitutionsverksamheten har placerats på kommunal nivå. Kommunerna och städerna kan således bestämma om verksamheten inom sina områden, men ett totalförbud ansågs inte möjligt.⁴⁵⁰ För att få bedriva bordellverksamhet krävs tillstånd av de kommunala myndigheterna. I dessa tillstånd skall det finnas detaljerade bestämmelser om t.ex. bordellens placering och administration. För att få bordellicens måste de prostituerade på bordellerna vara myndiga och ha lagligt uppehälle i Nederländerna. Arbetet måste vidare ske frivilligt. En kommun får dock inte neka en bordell licens på moralisk eller etisk grund. Kommunerna skall dessutom dra in dra in licensen och stänga prostitutionsverksamheten under en obestämd period när illegala eller minderåriga prostituerade hittas.⁴⁵¹ En del av kommunerna har vidare valt att reglera gatuprostitutionen. Många städer har infört s.k. toleranszoner, som utgörs av en gata eller ett område som kommunen pekat ut där gatuprostitution är tillåten. Utanför dessa är gatuprostitution förbjudet. Området skall inte orsaka olägenheter för bostadsområden och skall vara sådant att en rimlig grad av säkerhet för de prostituerade ska kunna organiseras. Kommunen bestämmer ”öppningstiden” till området, d.v.s. inom vilka tidpunkter det är tillåtet att sälja och köpa sexuella tjänster. I zonen finns det ett tillflyktsställe som ger de prostituerade ett ställe att uppehålla sig för pauser, ta en kopp kaffe, äta, tala med andra prostituerade och de anställda samt att få tag på kondomer. Här kan de prostituerade få träffa läkare och få råd rörande smittsamma sjukdomar och andra hälsofrågor. Av rädsla för att skrämna de prostituerade är detta dock

⁴⁴⁸ Prop. 34/2004, s.34

⁴⁴⁹ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 66ff

⁴⁵⁰ Nederländerna utgick från att kommunernas ansvar att reglera prostitutionsverksamheten inte skulle medföra ett lokalt bordellförbud p.g.a. den grundläggande rättigheten att fritt välja yrke som är säkrad både i den nederländska grundlagen och i internationella konventioner. 43 små kommuner (utgörande 12 % av kommunerna i Nederländerna) har dock valt en policy utan bordeller och bannlyst bordeller innanför kommungränserna. (Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 69ff)

⁴⁵¹ Prop. 34/2004, s. 34 och Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 72

frivilligt. Innanför eller i närheten av toleranszonen finns ett tydligt avgränsat område etablerat för bilparkering, där de prostituerade kan jobba med sina kunder. Man vill härigenom säkra den allmänna ordningen, genom att verksamheten sker där den är minst störande. Framgången med dessa zoner har dock varit skiftande. Försäljning eller köp av sexuella tjänster på gata utanför zonen är straffrättsligt sett som en förseelse och straffas med böter. Polisen företar kontroller av ålder och uppehålls/arbetsstillstånd av prostituerade i zonerna.⁴⁵²

Avslutningsvis kan sägas att det alltså inte finns något generellt förbud mot prostitution i Nederländerna. Prostitution jämställs i Nederländerna med ”andra serviceyrken” och de prostituerade kvinnorna har därmed officiellt samma arbetsrättsliga ställning som i andra yrken. Det innebär t.ex. att lagarna om arbetarskydd och olika lagar om företagssektorn även gäller prostituerade. De prostituerade har också en egen fackorganisation ”De Rode Raad”.⁴⁵³ Påtvingad prostitution däremot ses som en form av människohandel, som varit straffbar sedan 1911. Att Nederländerna har undertecknat 2000 års FN-konvention och dess tilläggsprotokoll har därmed inneburit endast en utökning av denna människohandelslagstiftning till att avse andra ändamål än sexuella.⁴⁵⁴

6.4.1 Bakgrund till lagändringen

Innan legaliseringens genomförande var det enligt lag inte tillåtet att bedriva bordell- och hallickverksamhet. Som ovan nämnts rådde dock en passiv tolerans gentemot prostitutionen. Prostitutionen växte kraftigt i omfattning under från sent 1970-tal och framåt. Att försöka begränsa prostitutionen till begränsade områden var inte längre effektivt. Prostitutionen spreds till andra områden, vilket ledde till protester från allmänheten. Detta i kombination med synen på prostitution som något ofrånkomligt ledde till att arbetet för en legalisering av bordeller påbörjades.⁴⁵⁵ Man menade att förbudet av bordeller inte var effektivt för att förhindra prostitution och för att hantera kriminaliteten runt omkring verksamheten. Samhället bör istället ytterligare sträva efter att förhindra att prostituerade blir utnyttjade, samtidigt som man tillåter de som vill prostituera sig att göra det.⁴⁵⁶ Man ville genom legaliseringen av bordellverksamheten och skärpningen av bekämpningen av människohandeln uppnå en rad olika mål. Man ville kontrollera och reglera den legala prostitutionsverksamheten, förbättra kampen mot utnyttjandet av den ofrivilliga prostitutionen, beskydda minderåriga mot sexuellt missbruk, beskydda de prostituerades situation, avlägsna prostitutionen från perifera kriminella fenomen och reducera antalet illegala

⁴⁵² Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 73ff

⁴⁵³ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 28f och prop. 34/2004, s. 34

⁴⁵⁴ SOU 2001:14, s. 434 och Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 67

⁴⁵⁵ Outshoorn (2004), s. 185f

⁴⁵⁶ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 68

invandrare i prostitutionen. Man såg dessutom legaliseringen som ett medel att bekämpa människohandeln.⁴⁵⁷

Man menar att man fått en bättre kontroll över prostitutionen sedan legaliseringen genomfördes. Den teknologiska utvecklingen har dock medfört att prostitution inte nödvändigtvis sker på gatan eller i bordeller. Det har under de senaste åren utvecklats en gråzonmarknad och den nederländska polisen arbetar med att utveckla nya metoder för att kunna få en översikt över denna marknad för att kunna bekämpa människohandel och olovligt arbete. Samtidigt är man väl medveten om att det alltid kommer att finnas en illegal marknad som polisen inte har översikt över.⁴⁵⁸

6.4.2 Legaliseringens effekt på prostitutionens omfattning

Man räknar med att polis och myndigheters inspektioner i de legala bordellerna har lett till att antalet prostituerade har sjunkit de senaste åren. På bordellerna fanns det innan legaliseringen många utländska prostituerade kvinnor utan arbets- och uppehållstillstånd. P.g.a. legaliseringen fick dessa kvinnor inte behålla sina arbeten på bordellerna och många av dem hamnade i toleranszonerna. Många av dessa kvinnor blev sedan hemskickade. Enligt polisen är därmed antalet utländska prostituerade utan giltiga arbets- och uppehållstillstånd reducerat.⁴⁵⁹ Raymond menar att legaliseringen av bordeller och hallickverksamhet istället lett till att sexindustrins omfattning har ökat.⁴⁶⁰

6.4.3 Legaliseringens effekt på människohandeln

6.4.3.1 Legaliseringens positiva effekter på människohandeln

6.4.3.1.1 Genom kontroll av bordeller upptäcks tvång och utnyttjande

Ett av målen med legaliseringen var att förbättra arbetssituationen för de prostituerade kvinnorna. Genom att kontroller av arbetsförhållandena genomförs av myndigheter kan tvång, ofrivillighet och utnyttjande lättare upptäckas, bl.a. genom att kvinnorna själva anmäler detta till myndigheterna. Man menar från holländsk sida att oanmälda kontroller och uppföljningen av bordellerna från myndigheternas sida har medfört att bordellägarna har ”skärpt sig” och att förekomsten av ofrivillighet har

⁴⁵⁷ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 69 och 77

⁴⁵⁸ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 78

⁴⁵⁹ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 66

⁴⁶⁰ Raymond (2003), s. 3

reducerats. Dessa omständigheter kan antas ha en förebyggande effekt på människohandeln i de legala bordellerna.⁴⁶¹

6.4.3.1.2 Polisens strategi och strukturering av arbetet mot människohandel

Som en följd av legaliseringen utarbetade polisen en strategi och organiserade och strukturerade bekämpandet av människohandel. Dessa åtgärder har haft en positiv effekt på människohandeln i form av en ökning av antalet fall som anmäldes till polisen, fall som efterforskades och lagfördes. Kontrollen av bordellicenser ska, enligt det holländska justitiedepartementet, ha gett polisen en utmärkt position att samla in signaler om människohandel, såväl i den legala sektorn som i de mer dolda sektorerna. Polisens ökade effektivitet i arbetet mot människohandel kan naturligtvis fungera förebyggande genom att potentiella människohandlare avstår från människohandeln för att upptäcktsrisken värderas vara för stor till följd av denna ökade effektivitet.⁴⁶²

6.4.3.1.3 Ökat förtroende för polisen och ökad tillgång till information

Ett bra förtroendeförhållande mellan de prostituerade och polisen samt att polisen får mer information från aktörerna i sexindustrin kan få positiva effekter för att förebygga människohandeln. Polisen menar att deras roll som kontrollanter av bordellerna och deras pragmatiska tillämpning när kontrollen genomförs har medfört att de prostituerade har mer tillit till polisen än de hade innan legaliseringen. Det har sedan legaliseringen skett en ökning av antalet klagomål till polisen, vilket tolkas som ett uttryck för denna ökade tillit till polisen och inte som att förhållandena har blivit värre för de prostituerade. Legaliseringen har, enligt polisen, lett till att det är lättare att skaffa vägar till information och att etablera kontakter i prostitutionsmiljöer. Den direkta dialogen med bordellägarna, de prostituerade och andra anställda på bordellerna anses ge polisen nödvändig information som är avgörande för att starta efterforskning mot människohandel.⁴⁶³

6.4.3.1.4 Sexindustrin har blivit öppnare och mer transparent

Polisens erfarenheter är att legaliseringen har skapat en öppenhet och att det skapats en dialog med aktörerna inom prostitutionen. Det innebär att sexindustrin för polisen som arbetar med människohandel har blivit mer transparent. Polisen har således fått en bättre översikt över de legala

⁴⁶¹ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 92

⁴⁶² Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 93

⁴⁶³ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 80 och 93f

bordellerna och gatuprostitutionen som sker i toleranszonerna. Det möjliggör att polisen kan använda sina resurser mer effektivt och fokusera på den illegala delen av sexindustrin där man antar de flesta fall av människohandel förekommer.⁴⁶⁴

6.4.3.1.5 Svårare för utländska kvinnor att prostituera sig

För att arbeta som prostituerad i Nederländerna krävs ett lagligt uppehälle. Ett av målen med legaliseringen var just att reducera antalet utländska prostituerade som inte har uppehålls- och arbetstillstånd. EU-medborgare och EES-medborgare kan lagligen arbeta eller bo i Nederländerna. Andra medborgare får söka arbetstillstånd och sannolikheten att erhålla tillstånd till prostitution är liten, eftersom marknaden inte behöver fler utövare. Bordellägare som engagerar utländska prostituerade utan giltigt uppehälle riskerar att få sin licens indragen under en period. Enligt polisen har detta lett till att utländska prostituerade utan uppehållstillstånd inte anställs. De utländska prostituerade utan lagligt uppehälle i Nederländerna prostituerar sig som regel på gatan eller i illegala bordeller. I toleranszonerna är polisen ofta närvarande och de kontrollerar bl.a. om de prostituerade har lagligt uppehälle. Under en period efter legaliseringen blev också många prostituerade som inte hade lagligt uppehälle skickade tillbaka till hemlandet. Det har på så sätt blivit svårare för utlänningar att vara prostituerade i Nederländerna.⁴⁶⁵

6.4.3.1.6 Svårare att skaffa kunder till offer för människohandel

Polisen upplyser om att många bordeller i sin marknadsföring använder argumentet att bordellen är kontrollerad och godkänd av myndigheterna. De menar att det är en konkurrensfördel att bordellen drivs lagenligt och att arbetsförhållandena är goda för de prostituerade. Detta tolkar poliserna som ett tecken på att de illegala bordellerna kommer att förlora i konkurrensen med de lagliga, eftersom man antar att kunderna föredrar reglerade och ordnade förhållanden. I så fall kommer det att medföra att människohandlarna kan få svårigheter med att hitta kunder till offren för människohandeln. Att människohandlarna får svårare att skaffa kunder till offren, delvis p.g.a. av att de inte kan använda de legala bordellerna, kan leda till att potentiella människohandlare avstår och har således en förebyggande effekt på människohandel.⁴⁶⁶

⁴⁶⁴ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 79 och 93

⁴⁶⁵ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 93f

⁴⁶⁶ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 94

6.4.3.1.7 Effekten på människohandeln på den ”grå prostitutionsmarknaden”

Polisen har fram till nuläget fokuserat på den legala marknaden och det har varit mindre fokus på illegala verksamheter. Legaliseringen har endast i liten grad haft effekt på prostitutionen som försiggår utanför ramen för den legala bordellverksamheten. Polisen framhåller dock att de är i färd med att utveckla bättre metoder för att bekämpa människohandel på den ”grå marknaden” som t.ex. eskorttjänster och bordeller utan licenser där man antar att det försiggår mest ofrivillig prostitution. Effekten legaliseringen har för att förebygga människohandel utanför de legala bordellerna kommer att vara avhängigt av i vilken grad människohandlare uppfattar polisens och rättsväsendets bekämpning av människohandel som effektiv och om det finns risk att bli avslöjad. Där legaliseringen har gjort det svårare att skaffa kunder till den grå prostitutionsmarknaden, kommer det att kunna spela in som ett moment i människohandlarnas värdering. Polisen i Nederländerna räknar inte med att all prostitution som försiggår på den grå marknaden kommer att upphöra som en följd av legaliseringen. Den grå marknaden kan tänkas vara reducerad p.g.a. legaliseringen, men kommer att fortsätta vara en oreglerad marknad som är svår att kontrollera. Det framhävs att effekten av legaliseringen på förebyggandet av människohandel på den ”grå prostitutionsmarknaden” är svår att värdera. I det fall legaliseringen antas ha en positiv effekt, tros den inte vara stor. Polisens framtida fokus på och mål att avslöja människohandel och tillämpningen av lagen inom den ”grå marknaden” anses dock komma att utgöra en väsentlig faktor för värderingen av effekten i framtiden.⁴⁶⁷

6.4.3.2 Legaliseringens negativa effekter på människohandeln

6.4.3.2.1 Legaliseringen kan missförstås av människohandlare

Man menar att en människohandlare, som inte har full insikt i vad lagstiftningen innebär, kan tolka legaliseringen av bordeller och regleringen av toleranszoner som att prostitutionen är oreglerad i Nederländerna. Detta kan ses som en fördel vid valet av mottagarland. Det finns således en risk att legaliseringen fungerar lockande på människohandlare.⁴⁶⁸

6.4.3.2.2 Utländska prostituerade har fått en svårare situation

Att det blivit svårare för utländska kvinnor att prostituera sig i Nederländerna har tidigare framhållits som positivt för kampen mot människohandel. Det kan dock även ses som en negativ effekt för de utländska prostituerade kvinnorna. Stiftelsen De Rode Draad, som arbetar

⁴⁶⁷ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 94f

⁴⁶⁸ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 95

för de prostituerade kvinnornas juridiska rättigheter och som vill se prostitutionen som ett arbete, menar att situationen för invandrarkvinnor har blivit mycket svårare sedan legaliseringen. Tidigare var dessa kvinnors arbete tolererat på samma sätt som andra prostituerades. Genom legaliseringen av arbetet för en grupp av kvinnor blir en annan grupp kvinnors arbete olagligt och försvåras.⁴⁶⁹

⁴⁶⁹ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 75

7 Staten Victoria i Australien

Ytterligare ett exempel som kan vara intressant att ta upp i detta sammanhang är staten Victoria i Australien. Nedanstående beskrivning ämnar inte vara lika utförlig som motsvarande bild över Sverige och Nederländerna. Då tillgången på information rörande legaliseringens effekt på människohandeln i Nederländerna är bristfällig får situationen i Victoria fungera kompletterande. Genomgången baseras främst på uppgifter från Sheila Jeffreys, som är professor i statskunskap vid universitetet i Melbourne och en av grundarna till Coalition Against Trafficking In Women (CATW). Hon menar att erfarenheterna från Victoria ger en bra kunskap om varför legalisering inte löser problemen med prostitution.⁴⁷⁰

7.1 Lagstiftningen i Victoria

1984 legaliserades prostitution i bordeller som sökte och erhöll giltiga tillstånd. En rad andra delstater följde samma utveckling. Detta innebar att dessa bordeller accepterades som kommersiella företag. Gatuprostitution är dock fortfarande kriminaliserad.⁴⁷¹

Den nuvarande modellen i Victorias prostitutionslag baseras på Prostitution Control Act från 1994. Frågor om den lokala planeringsregleringen bestäms under Planerings- och Miljö-akten från 1997. Regleringen innebär bl.a. att storleken på bordellerna minimeras till sex rum och att bordellerna tillåts annonsera ut kvinnorna till eventuella kunder, men de tillåts inte annonsera efter "arbetare". Tilläggas kan att detta är regleringar som kan komma att ändras, eftersom det finns ett stort tryck från sexaffärsmännen som vill kunna skapa jättelika bordeller. Det ställs krav på att de prostituerade kvinnorna registreras och genomgår regelbundna kontroller av sexuellt överförbara sjukdomar och HIV/AIDS. Genom akten grundades även en Prostitution Control Board bestående av advokater, polis och arbetare från industrin i syfte att säkra ett restriktivt förfarande i beviljandet av licenser.⁴⁷²

7.1.1 Bakgrund till legaliseringen

Enligt Jeffreys ser man prostitution som en fråga om enskilda sexuella beteenden mellan samtyckande vuxna och man såg fenomenet som en möjlighet till ekonomisk förtjänst. Legaliseringen var dock inte menad som ett totalt godkännande av prostitutionen. Syftet var att minimera skadorna av densamma. Man hoppades nämligen att legaliseringen skulle lösa problemen med brottslig inblandning i branschen, branschens oreglerade

⁴⁷⁰ Jeffreys (2001), s. 79f

⁴⁷¹ Jeffreys (2001), s. 80ff

⁴⁷² Jeffreys (2001), s. 82

utbredning och våld mot gatuprostituerade kvinnor. Man antog även att legaliseringen skulle minska hälsoriskerna, särskilt riskerna för sexuellt överförbara sjukdomar, för både de prostituerade kvinnorna och deras kunder.⁴⁷³

7.1.2 Effekter av legaliseringen

Jeffreys menar dock att legaliseringen inte uppnådde sina syften och löste ovannämnda problem. Legaliseringen ledde snarare till fler problem. Hon menar att legaliseringen underbygger kulturen av våld och utnyttjande, som är en väsentlig del av prostitutionen. Det nya liberala klimatet underlättar även utvidgningen och mångfalden av sexindustrin. Den verkliga tillväxten finns i den olagliga sektorn. De över 100 oregistrerade bordellerna översteg i antal de legala under 1999, och hade tredubblats på 12 månader. Borgström anger att det idag finns över 500 bordeller, varav tre fjärdedelar är illegala.⁴⁷⁴

Barnprostitutionen har stigit markant i Victoria i jämförelse med andra stater i Australien. Män som tidigare betraktades som hallickar och kopplare, ses nu som respektabla "sexaffärsmän". En stor del av statens inkomster kommer nu från prostitutionen, genom beskattning av sexindustrin, avgifter och främjande av prostitutionsturism. Men det för den här uppsatsen mest intressanta effekten är Jeffreys' uppgifter om att legaliseringen har lett till en ökning av människohandeln för sexuella ändamål med kvinnor och barn för att bemanna nya bordeller.⁴⁷⁵ Särskilt handeln med kvinnor från de östra delarna av Asien har pekats ut som ett växande problem. Ett flertal bordeller har även specialiserat sig på asiatiska kvinnor.⁴⁷⁶

⁴⁷³ Jeffreys (2001), s. 80f

⁴⁷⁴ Jeffreys (2001), s. 80ff och Borgström (2003b)

⁴⁷⁵ Jeffreys (2001), s. 80ff

⁴⁷⁶ Raymond (2003), s. 3

8 Analys

8.1 Den svenska synen på prostitution och dess samband med människohandel

Prostitution betraktas i Sverige som en icke-acceptabel företeelse. Det bottenar i prostitutionens konsekvenser för den enskilda prostituerade kvinnan, men främst i att prostitutionen anses förmedla en kvinnoosyn som inte står i överensstämmelse med en önskvärd utveckling mot jämställdhet. Prostitution definieras av lagstiftaren som våld mot kvinnor och man framhåller att prostitution inte kan vara frivillig. Den svenska prostitutionssynen kan härmed beskrivas ha ett feministiskt perspektiv med en tvångsförståelse. Det feministiska perspektivet märks även i det fokus som satts på efterfrågan, bl.a. i form av förbudet mot sexköp. Man anser vidare att det är efterfrågan på prostitution som utgör marknaden för människohandel för sexuella ändamål. En naturlig väg för att bekämpa människohandel blir med detta synsätt att bekämpa efterfrågan. Förbudet mot köp av sexuella tjänster betraktas som ett sätt att reducera denna. Det har också konstaterats att sexköpslagen har haft en reducerande effekt på åtminstone gatuprostitutionen och troligen även på andra prostitutionsformer.

Förbudet mot sexköp kopplades dock inte till en början samman med arbetet mot människohandel. Visserligen var ett av syftena med förbudet mot sexköp att försvåra för utländska intressen att etablera organiserad prostitutionsverksamhet i Sverige. Men frågan om sexköpslagens påverkan på människohandeln berördes inte direkt i förarbetena till sexköpslagen. Det var först vid beredningen av bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål som frågan om sexköpslagens samband med arbetet mot människohandel behandlades direkt. Det var alltså först vid denna tidpunkt som konsekvenserna av sexköpslagen på människohandeln uppmärksammades och som de båda fenomenen mer direkt kopplades samman. Att man vid denna tidpunkt började tala om sambandet mellan dessa fenomen behöver dock inte nödvändigtvis betraktas som en egentlig policyförändring. Människohandel har först på senare år betraktats som ett problem som berör Sverige. Även om människohandel bedrivits under långa tider är det först på senare tid som det blivit väldigt framträdande på den politiska agendan. Synen på prostitution och dess bakomliggande mekanismer torde inte ha genomgått några förändringar. När ämnet människohandel blev aktuellt drogs helt enkelt paralleller till problemområden som ansågs nära relaterade. Paralleller som man kanske inte upplevde att man haft anledning att dra tidigare. Genom att man redan vid sexköpslagens tillkomst fokuserade på efterfrågan blev det en naturlig följd att se efterfrågans roll även i människohandeln. Sammankopplingen mellan prostitution och människohandel kan vidare ha möjliggjort för förespråkarna av en kundkriminalisering att ytterligare befästa sin position.

Människohandel är ett fenomen kring vilket det råder en starkare konsensus rörande dess avskyvärdhet än vad fallet är rörande prostitution i allmänhet. Det är inte omöjligt att förespråkarna för en kundkriminalisering delvis lyckats tysta kritiker genom en tät sammankoppling mellan dessa båda fenomen och de starka känslomässiga reaktioner människohandel kan tänkas väcka. Att en kriminalisering kan förhindra det avskyvärda fenomen som människohandel kan helt enkelt ha blivit ett välkommet ytterligare argument på förespråkarnas sida.

Med en feministisk tvångsförståelse på prostitution kan det sägas bli naturligt att man ser prostitution och människohandel som två sidor av samma mynt, som två olika uttryck för samma strukturella förtryck av kvinnor. Trots att sammankopplingen av de båda fenomenen dröjde kan man därför se utvecklingen av lagstiftningsprodukterna som två uttryck för samma strävan. Bakgrunden till båda lagstiftningsprodukter är en strävan efter jämställdhet mellan kvinnor och män och ett hinder mot att kvinnor blir offer i olika sammanhang. Kvinnofredsreformen har av regeringen pekats ut som ett viktigt led i dess strävanden mot ett jämställt samhälle där kvinnor och män har lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter.⁴⁷⁷ Att sexköpslagen var en del av regeringens kvinnofredsreform ger uttryck för att man i Sverige inte ser på prostitution som en fråga skild från övriga frågor rörande våld mot kvinnor. Att även offer för människohandel blir offer för våld i egenskap av sitt kön framgår tydligt. Ur ett feministiskt perspektiv rör båda fenomen därmed våld mot kvinnor. Att skyddsintressena är olika för de båda brotten innebär att man vid människohandel främst torde avse våld mot en enskild kvinna och förbudet mot sexköp främst ett strukturellt våld mot kvinnor. Bekämpandet av människohandel och prostitution blir härmed en del av samma strävan; att bekämpa våld mot kvinnor och att uppnå jämställdhet. Frågan om en kriminalisering av sexköp tangeras i några internationella rekommendationer, men det anges inte i någon av dessa en förpliktelse att genomföra en kriminalisering. Efterfrågan som en förutsättning för människohandel behandlas således inte enbart i Sverige, men Sverige är det enda land som genomfört en generell kriminalisering av sexköp. Införandet av sexköpslagen var således ett eget initiativ från Sveriges sida. Till skillnad från en kriminalisering av sexköp var Sverige internationellt förpliktigt att genomföra lagregleringar rörande människohandel. Detta behöver dock inte innebära att båda lagstiftningsprodukter inte är ett uttryck för samma strävan. Det har nämligen framhävts att Sverige har varit drivande i att sätta människohandel på den internationella agendan. Exempelvis var arbetet mot människohandel en av de högst prioriterade frågorna för Sverige under ordförandeskapet i EU år 2001 och under ordförandeskapet i Nordiska Ministerrådet år 2003.⁴⁷⁸ Enligt f.d. jämställdhetsminister Margaretha Winberg är det vidare mycket tack vare Anita Gradin och Maj-Britt Theorin som frågan sedan 1996 funnits med på EU:s dagordning.⁴⁷⁹ Att den feministiska rörelsen

⁴⁷⁷ Prop. 2004/05:45, s. 18f

⁴⁷⁸ Prop. 2003/04:111, s. 25f

⁴⁷⁹ Winberg (2001), s. 13

tillsammans med politiker som delat deras uppfattningar har varit ledande i arbetet för genomförandet av flera av Sveriges lagstiftningar rörande mäns våld mot kvinnor tyder även det på att det rör sig om en jämställdhetssträvan.⁴⁸⁰

8.2 Den nederländska synen på prostitution och dess samband med människohandel

Den nederländska synen på prostitution kan beskrivas ha ett funktionalistiskt perspektiv med en frivillighetsförståelse. Den nederländska pragmatiska prostitutionspolitiken grundas på den funktionalistiska tanken att prostitutionen som fenomen är odödlig och att en reglering därför fungerar bättre än ett bekämpande av densamma. Genom legaliseringen av bordeller år 2000 och användandet av begreppet sexarbetare har man velat normalisera prostitutionen för att underlätta för kvinnorna i prostitutionen. Ett av syftena med legaliseringen var även att mer effektivt kunna bekämpa människohandeln. Samtidigt menar man från nederländsk sida att prostitutionen i ett enskilt land inte har något direkt samband med människohandeln. Det är fattigdomen och den låga levnadsstandarden i ursprungsländerna som anges som människohandelns orsaker och därmed försöker man inte på svenskt vis bekämpa efterfrågan på prostituerade kvinnors tjänster som ett sätt att minska människohandelns omfattning.

8.3 Möjliga förklaringar till den olika synen på prostitutionen

Som ovan framgår är den svenska och nederländska synen på prostitution väldigt olika och det kan vara intressant att resonera kring möjliga förklaringar till detta.

Omfattningen av prostitutionen påverkar rimligen vilka antaganden om dess orsaker som blir förhärskande. Prostitutionens omfattning i Nederländerna är stor. Siffrorna rörande hur stor andel nederländska män som någon gång besökt en prostituerad är skiftande. Även om prostitutionens stora omfattning inte endast kan hänföras till nederländska mäns sexköp tyder den dock på att de högre siffrorna ger en mer korrekt beskrivning av verkligheten. Det förefaller nämligen orimligt att enbart turismen till Nederländerna ligger bakom prostitutionens stora omfattning. En omfattande prostitution och att ett stort antal män åtminstone någon gång har köpt sex kan naturligtvis leda till antaganden om det ligger i den manliga naturen. Detta antagande ligger inte lika nära till hands i en prostitutionskultur som den svenska där ”endast” 13 procent av männen besökt en prostituerad. Samtidigt torde detta samband vara dubbelriktat. En stor omfattning prostitution kan alltså antas leda till en viss sorts

⁴⁸⁰ Beausang (2001), s. 7 och Svanström (2004), s. 243

orsaksförklaringar och perspektiv. Samtidigt kan dessa orsaksförklaringar och perspektiv antas leda till en större omfattning av prostitutionen. Att det ses som något oundvikligt att män besöker prostituerade torde nämligen inte fungera som en spärr, utan snarare som en uppmuntran för en man som är lockad av att besöka prostituerade. En sådan man ger ju då bara uttryck åt sin naturliga manliga sexualdrift. En kultur där man ser prostitution som ett uttryck för mäns våld mot kvinnor torde på samma sätt till viss del fungera hämmande på omfattningen av prostitution. Risker med att välja en prostitutionspolitik liknande den nederländska torde vara att prostitutionen normaliseras och omfattningen ökar. Man skall i Sverige inte tro att man är befriad från sådana risker endast p.g.a. hur situationen ser ut idag. Utvecklingen i Sverige under 1970-talet visar att en ökad kommersialisering naturligtvis kan ske även här.

Det svenska ensidiga förbudet av sexköp är unikt i världen. Tidigt i uppsatsskrivandet väcktes frågorna varför Sverige som ensamt land valde detta förhållningssätt till prostitutionen och vad det beror på att Sverige har den prostitutionssyn som möjliggör ett sådant förbud. Min utgångspunkt var att det kunde bero på en stark svensk kvinnorörelse och en stor kvinnorepresentation i riksdagen. Efter litteraturgenomgången kan denna utgångspunkt sägas vara åtminstone delvis bekräftad.

Såväl Svanström som Beausang hävdar att påtryckningar gentemot politiska partier från externa aktörer, främst kvinnorörelsen, med Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS) i spetsen, har varit centrala för att ställa kvinnornas utsatthet på agendan och därigenom att prostitutionspolitiken skulle förändras.⁴⁸¹ De externa aktörernas betydelse behandlas även av Johansson och Persson när de framhåller att en triangel av interaktion mellan politiken, forskningen och externa aktörer kan skönjas.⁴⁸²

Kvinnors närvaro i riksdag och andra offentliga sammanhang kan antas påverka politikens innehåll. Anita Gradin, tidigare EU-parlamentariker, har berättat om hur hon när frågan om sexhandel dök upp, började arbeta för att sätta den på dagordningen. Intresset var inte stort från hennes manliga kollegor, men hon lyckades till slut få med frågan, även om den inte prioriterades. Hon menar därför att det krävs kvinnliga politiker för att dessa frågor skall tas upp. ”Om vi får in fler kvinnor i riksdag och regering, då får vi också fram frågorna”.⁴⁸³ Även Johansson och Persson framhåller att enskilda individer kan antas ha haft stort inflytande över att sätta kvinnofridsfrågor på agendan i kammarpolitiken.⁴⁸⁴ Även Svanström pekar på att den intensiva lobbyverksamheten i riksdagen till största delen genomfördes av enskilda kvinnor och partiernas kvinnoorganisationer.⁴⁸⁵

⁴⁸¹ Svanström (2004), s. 243f och Beausang (2001), s. 7

⁴⁸² Johansson och Persson (2004), s. 13

⁴⁸³ Holmgren, Lindström och Riksorganisationen för Kvinnojourer i Sverige (ROKS) (2001), s. 167

⁴⁸⁴ Johansson och Persson (2004), s. 13

⁴⁸⁵ Svanström (2004), s. 236

Olsson pekar på att sexköpsförbudets instiftande sammanfaller med en hög kvinnorepresentation och menar att det inte kan ses som en tillfällighet.⁴⁸⁶ När sexköpslagen röstades igenom i riksdagen låg andelen kvinnliga ledamöter på ca. 43 procent. Detta kan jämföras med att andelen kvinnor i riksdagen låg på under 30 procent i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet då prostitutionsfrågan var aktuell utan att det ledde till någon lagstiftning rörande sexköp.⁴⁸⁷ Även om det främst är kvinnor i riksdagen som har engagerat sig i prostitutionsfrågan så bör det påpekas att det naturligtvis även finns män som gjort detsamma.⁴⁸⁸

Även prostitutionsforskningens feministiska inriktning måste antas ha spelat en roll för den svenska prostitutionspolitiken. Forskningen tillhör ett av de tre hörnen i den av Johansson och Persson beskrivna triangeln av interaktion.⁴⁸⁹ Den svenska forskningens feministiska inriktning kan därmed antas ha påverkat de två andra hörnen i denna triangel. I Kvinnofridspropositionen tog regeringen också utgångspunkt i feministisk forskning.⁴⁹⁰ Det skall dock tilläggas att politiken och de externa aktörerna även kan antas ha påverkat forskningens inriktning.

Den svenska kvinnorörelsen och kvinnors inflytande i politiken i allmänhet kan således antas ha lett till den prostitutionssyn och därpå följande prostitutionskontroll som idag finns i Sverige. Existensen av en kvinnorörelse som arbetar med dessa frågor leder dock inte med nödvändighet till detta resultat. Även i Nederländerna finns en kvinnorörelse, som dock har valt en annan väg än den svenska kvinnorörelsen. Av det tillgängliga materialet framgår att kvinnorörelsen har arbetat för att förbättra de prostituerade kvinnornas situation bl.a. genom en legalisering.⁴⁹¹ Vilken linje en kvinnorörelse väljer kan antas vara präglade av hur det samhälle ser ut vari den existerar och vilka vägar som kan anses framkomliga i detta samhälle. Man kan inte heller utesluta att även den feministiska rörelsen präglats av den funktionalistiska synen på prostitutionen i Nederländerna. Ur ett funktionalistiskt perspektiv blir det mer relevant för kvinnorörelsen att arbeta för en avstigmatisering av de utsatta prostituerade kvinnorna och för en säkrare arbetssituation. I ett land, som Nederländerna, med en stor grupp prostituerade kvinnor blir dessa ur ett feministiskt perspektiv en stor utsatt kvinnogrupp att ta hänsyn till. Man torde kunna anta att ju större grupp de prostituerade utgör desto närmare till hands för kvinnorörelsen att sätta frågan på den feministiska agendan och att kämpa för deras rätt. Att omfattningen kan antas leda till en funktionalistisk prostitutionssyn innebär att denna kamp inriktas på att arbetsförhållanden för denna utsatta kvinnogrupp måste förbättras. Att det

⁴⁸⁶ Olsson (2000), s. 144

⁴⁸⁷ SCB (1998), s. 85 och SCB (2004), s. 84f

⁴⁸⁸ Olsson (2000), s. 144. Det förekom t.ex. att manliga riksdagsmän tillsammans med kvinnliga partikamrater lade fram de motioner om en kriminalisering av sexköpare som föregick 1993 års Prostitutionsutredning. (Outshoorn (2004), s. 233)

⁴⁸⁹ Johansson och Persson (2004), s. 13

⁴⁹⁰ Lundgren och Westerstrand (2001), s. 22

⁴⁹¹ Outshoorn (2004), s. 185

funktionalistiska perspektivet har varit dominerande kan även antas påverka det sätt varpå ett fenomen kan bemötas. Trots det funktionalistiska perspektivets dominans kan det antas finnas en kvinnorörelse i Nederländerna med samma utgångspunkter som dominerat inom den svenska kvinnorörelsen. Det kan antas att grupper med dessa utgångspunkter har haft svårare att göra sin röst hörd i den nederländska debatten än grupper i kvinnorörelsen som har utgångspunkter som överensstämmer med det funktionalistiska perspektivet. Se resonemanget nedan om hegemoniska diskurser. Att den nederländska kvinnorörelsen har arbetat utifrån ett frivillighetsperspektiv kan även betraktas som en konsekvens av att prostituerade kvinnor, som förespråkare för frivilligheten, fått utrymme i den nederländska debatten. Få inom kvinnorörelsen var villiga att ifrågasätta dessa kvinnors uttalanden.⁴⁹² På samma sätt kan frånvaron av prostituerade kvinnor i debatten, som påstår sig utöva sin verksamhet frivilligt, ha påverkat den svenska kvinnorörelsens tvångsförståelse.

En annan förklaring till att Nederländerna har ett annat förhållningssätt än Sverige i denna fråga kan vara att Nederländerna har ett mer pragmatiskt angreppssätt när det gäller sociala problem generellt. Förhållningssättet i prostitutionen följer då endast det mönster som finns i den nederländska politiken. Ytterligare en förklaring till att prostitutionssynen i de båda länderna är så olik varandra kan vara att underlaget varpå man baserar sin kunskap skiljer sig åt. I Sverige har man i princip endast kunskap om kvinnorna i gatuprostitutionen, den prostitutionsform där de sociala förhållandena har antagits vara svårast. I Nederländerna däremot har man kännedom om såväl de prostituerade kvinnorna i bordellerna som de prostituerade kvinnorna som regelbundet säljer sina sexuella tjänster i toleranszonerna.⁴⁹³ Det kan rimligen antas ligga närmare till hands med en tvångsförståelse på prostitution om kunskapen om prostitution baseras på former där ”tvånget”, i form av alkohol- eller narkotikamissbruk eller andra former av social utsatthet, är störst.

Frånvaron av uppdelningen mellan frivillig och påtvingad prostitution i Sverige torde även underlätta uttalanden om könsstrukturernas betydelse för prostitutionen. Genom diskussioner om frivillighet, som präglar den nederländska debatten, hamnar diskussionen på ett individplan som gör det svårare att se mönster och dra strukturella slutsatser. Att man identifierar samhällets och prostitutionens strukturer torde innebära att man kan se negativa gemensamma nämnare som leder till en kritisk syn på prostitutionen som fenomen. Med ett individperspektiv tror jag att man därmed missar viktiga faktorer för att förstå prostitutionen som fenomen. Samtidigt framstår ett strukturperspektiv utan utrymme för individen som kränkande för de individer som endast tillåts utgöra delar av en struktur. Det kan dock hävdas att Sverige med sitt strukturperspektiv undviker den svåra frågan om hur man ska behandla vittnesmål från prostituerade kvinnor som

⁴⁹² Outshoorn (2004), s. 190

⁴⁹³ Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 65

hävdar att de frivilligt valt prostitutionen. Att den svenska prostitutionssynen kan sägas vara mer präglad av ett strukturperspektiv och den nederländska av ett individperspektiv kan således sägas återskapa olikheterna i dessa länders prostitutionssyn.

8.4 Hegemoniska diskurser

Johansson och Persson menar att det föreligger en hegemonisk diskurs i Sverige rörande prostitutionsfrågan. Den hegemoniska diskursen i Sverige består av den ovan beskrivna prostitutionssynen. Häre ingår synen på den prostituerade kvinnan som ett offer. Att vissa röster inte tillåts höras i den svenska debatten kan tolkas med utgångspunkt i frågans känsliga natur. Den feministiska rörelsen har lyckats förskjuta perspektivet från det funktionalistiska till det feministiska. Genom att erkänna att det kan finnas undantag från deras orsaksförklaringar kan man riskera att förlora något man länge arbetat för. Prostitution är ett så värdeladdat ämne att det inte är förvånande att det utvecklas hegemoniska diskurser. I ett så känslomässigt engagerande och kontroversiellt ämne ligger det nära till hands att inte vilja se det som inte överensstämmer med ens egen bild. Även om ämnet kanske inte väcker lika starka känslor i Nederländerna som i Sverige torde frågor som rör människans sexualitet och samvaro beröra de flesta människor känslomässigt. Med tanke på detta förefaller det rimligt att anta att den nederländska debatten inte heller är befriad från en hegemonisk diskurs. Även i Nederländerna finns starka intressen som kan antas vilja göra sin problembild hegemonisk på bekostnad av en nyanserad diskussion. Den nederländska diskursen präglas starkt av en fokusering på frivillighetsperspektivet och dess uppdelning i frivillig och påtvingad prostitution. Att den nederländska debatten präglas av legaliseringsförespråkarnas användning av begreppet sexarbete påverkar naturligtvis tonen i debatten och vilka resonemang som kan föras på ett framgångsrikt sätt. Ordvalet styr tankarna till frivillighet, vilket torde göra det svårare att hävda en tvångsförståelse i den nederländska debatten. De svenska ordvalen, såsom t.ex. könshandel, präglas av negativa konnotationer som på samma sätt underlättar en tvångsförståelse. En eventuell hegemonisk diskurs i Nederländerna styr därmed vilka utsagor som är tillåtna i debatten. Detta kan vara en partiell förklaring till den väg den nederländska feministiska rörelsen valt, samt till vilka delar av kvinnorörelsen som fått utrymme i debatten.

En hegemonisk diskurs leder till en ensidighet i debatten, vilket jag tycker präglar såväl den svenska som den nederländska prostitutionssynen. Jag har inte haft möjlighet att under en längre tid följa den svenska och nederländska debatten rörande ämnet. Hade denna möjlighet funnits kan det antas att resultatet inte hade upplevts vara lika ensidigt. Informationen har istället erhållits genom artiklar och litteratur som skildrar debatten, vilket kan antas leda till en viss förenkling av verkligheten. Från svensk sida menar man att ingen kan prostituera sig frivilligt. Det kan tyckas vara ett generaliserande uttryck. Även om det förmodligen är ytterst sällsynt torde

man inte kunna utesluta att det kan finnas enstaka människor som frivilligt prostituerar sig och som gör så utan att det kan ses som en följd av en svag social ställning.⁴⁹⁴ I den holländska prostitutionssynen görs en skillnad mellan frivillig och påtvingad prostitution. Man kan ha invändningar även mot detta. Läser man svensk litteratur rörande ämnet förefaller denna frivillighet mer som en teoretisk än en praktisk sådan. Min uppfattning efter en genomgång av delar av denna litteratur är att prostituerade kvinnors sexuella självbestämmanderätt och frihet i praktiken är begränsad. *En skrämmande bild av ett männskoöde i sexindustrin* målas t.ex. upp av Louise Eek i boken *Spelat liv*. Noteras skall dock att den svenska litteraturen är präglad av en tvångsförståelse på prostitution. I den svenska litteraturen har angetts att prostituerade kvinnor rekryteras bland de kvinnor som har haft det svårt på olika sätt. Att då tala om frivillighet känns både akademiskt och cyniskt. Olsson framhäver att man inte kan trola bort en brutal verklighet med ord som yrke och fritt val.⁴⁹⁵ Logiskt betraktat kan frivillighetsresonemanget ha sina poänger. Men känslor bryr sig inte alltid om kall logik. Så länge människan har känslor tror inte jag att teoretiska konstruktioner om frivillighet förändrar prostitutionens påverkan av den enskildes känsloliv. Att definiera vad frivillighet är förefaller enligt min mening inte heller helt enkelt. Hur förhåller sig en sådan definition till narkotikamissbruk, en emotionellt störd bakgrund och ett samhälle som begränsar halva befolkningens möjligheter? Hur avgör man om en prostituerad kvinna ger uttryck för en genuin frivillighet eller om frivilligheten är en del av upprätthållandet av en mask/myt för att möjliggöra större inkomster eller för att slippa betrakta sig själv som ett offer?⁴⁹⁶ Kan man verkligen tala om ett fritt val när man tar i beaktande att prostituerade kvinnor som kommit i kontakt med socialtjänsten som vuxna uppger att de började med prostitutionen i 14-15-årsåldern och ibland ännu tidigare.⁴⁹⁷ Dessutom måste man i dessa diskussioner problematisera hur frivilligheten förhåller sig till att det bland de prostituerade kvinnorna finns ett så stort antal utländska kvinnor. Ska man tillåta även andra beteenden som kan anses skadliga för individen, såsom bruk av narkotika, så länge han/hon hävdar att det är ett fritt val? Att tala om ett fritt val i detta sammanhang kan, åtminstone när man betraktar vissa exempel, förefalla som en teoretisk konstruktion. En diskussion om vad frivillighet innebär kräver ytterligare ett examensarbete och jag nöjer mig att konstatera att begreppet frivillighet är mer komplicerat än vad jag tycker att den nederländska synen förefaller lämna utrymme till. Även om de prostituerades förhållanden präglas av social utsatthet kan det dock förefalla problematiskt med en renodlad offerbild. I Socialstyrelsens rapport från 2003 målas just denna bild av utsatthet upp, samtidigt som man rapporterar om flera socialarbetares vittnesmål att många av dessa kvinnor trots sin utsatthet har en ovanlig kraft och styrka.⁴⁹⁸ Vidare kan man förvänta sig att många

⁴⁹⁴ Prop. 34/2004, s. 56

⁴⁹⁵ Olsson (2000), s. 144

⁴⁹⁶ Se t.ex. Eek (2001), s. 53 och Raymond (2003), s. 8

⁴⁹⁷ Socialstyrelsen, Rapport 2003, s. 42

⁴⁹⁸ Socialstyrelsen, Rapport 2003, s. 38

prostituerade vänder sig mot att betraktas som offer och offerbeskrivningen torde kunna leda till ett avskärmade från de prostituerade kvinnorna, vilket är olyckligt eftersom sociala åtgärder inte då på samma sätt kan tillhandahållas dem. Mer nyanserat än att använda resonemang om frivillighet och offerskap torde vara att tala om val som kan antas göras under så utsatta omständigheter att det endast finns oattraktiva alternativ att välja mellan. Härigenom erkänner man dessa kvinnors roll som handlande subjekt utan att ignorera olika människors utgångspunkter. Viktigt för samhället blir därmed att utöka dessa kvinnors handlingsalternativ så att de slipper/inte kan göra val som kan skada dem själva. Varje sida förefaller således måla upp en bild som passar dem. Något tillspetsat kan man säga att när prostitutionsmotståndarna presenterar vittnesmål av den prostituerade kvinnan som blivit sexuellt utnyttjad som barn, presenterar legaliseringsförespråkare kvinnor som hävdar att de frivilligt valt prostitutionen. Den offentliga svenska beskrivningen av den sexköpande mannen kan även kritiseras utifrån att man inte beaktar den maktlöshet som vissa av de sexköpande männen uppger sig känna. Med ett strukturperspektiv blir detta betraktelsesätt dock det naturliga.

Sverige och Nederländerna har således helt olika uppfattningar om prostitutionens orsaker, vilket får till följd att prostitutionskontrollen i praktiken ser väldigt olika ut. Synen på prostitution påverkar i sin tur även den syn man har på prostitutionens eventuella samband med människohandeln för sexuella ändamål.

8.5 Hur har den svenska och nederländska prostitutionslagstiftningen påverkat människohandeln?

För att bättre kunna avgöra om Sveriges förhållningssätt med ett förbud mot sexköp är effektivt för att bekämpa människohandel skall en jämförelse mellan de svenska och nederländska resultateten ske. Sverige och Nederländerna har väldigt olika lagstiftning på prostitutionsområdet och det är även stor skillnad på omfattningen av prostitutionen i respektive land. Detta till trots menar båda länderna att den nationella prostitutionslagstiftningen har en positiv effekt på möjligheten att tillämpa lagstiftning om människohandel och att förebygga människohandel i övrigt.⁴⁹⁹ Arbetsgruppen, som för norska Justis- og Politidepartementets räkning genomförde en utvärdering av den svenska och nederländska lagstiftningen, fick sitt underlag från representanter för respektive lands poliskår/myndighet och organisationer inom landet. Även här kan den hegemoniska diskursen antas få betydelse. Lagstiftningens resultat har nämligen analyserats och rapporterats av aktörer som kan antas vara representanter för respektive lands prostitutionssyn. Johansson och Persson menar att den svenska regeringen *vill* att sexköpslagstiftningen skall vara

⁴⁹⁹ Se Justis- og Politidepartementet, Rapport 2004, s. 85ff och uppsatsens kapitel 5 och 6.

framgångsrik i bekämpningen av prostitutionen. Företrädare för polisen som arbetar med dessa frågor kan antas vara präglade av detta samt av den svenska prostitutionssynen i allmänhet. Även dessa aktörer vill troligen att deras arbete får positiva effekter, med resultat att dessa ges större utrymme än de negativa effekterna. Frågans kontroversiella och känsliga natur har troligen den effekten att man vill ha rätt, vilket påverkar förmågan att tolka signaler om lagstiftningens effektivitet. Troligen är fallet detsamma i Nederländerna. Man borde kunna anta att även politikerna i Nederländerna har en önskan om att deras politik ska vara framgångsrik. Särskilt representanterna från Nederländerna kan ses som lite väl positiva till lagstiftningens resultat, vilket jag återkommer till nedan. Det hade därför varit väldigt intressant med en mer kritisk och oberoende analys av respektive lands lagstiftnings effektivitet på bekämpningen av människohandel. En helt oberoende granskning skulle troligen inte kunna genomföras, eftersom alla aktörer svårligen kan bortse från de personliga utgångspunkter som kan antas vara framträdande i en känslomässigt förknippad fråga som denna. Ett större oberoende hade dock säkerligen kunnat förväntas hos någon annan aktör än t.ex. polismyndigheter som skall utvärdera resultatet av sitt eget arbete. Att tolkningarna är så olika behöver dock inte enbart bero på en vilja att ha rätt. De olika perspektiven skulle nämligen kunna beskrivas som ideologiska glasögon varigenom resultaten betraktas. Även om en vilja att vara opartisk finns så innebär de olika perspektivens dominans i de båda länderna att man helt enkelt inte har förmågan att se resultaten utan perspektivens påverkan. Perspektiven kan alltså antas påverka vad man kan se och hur man ser det. Något tillspetsat skulle man kunna säga att de effekter av lagstiftningen som rapporterats utgör polisens och de aktuella organisationernas *uppfattning* om effekterna, snarare än en rapportering av effekterna i sig. Båda länders representanter framhåller således att deras väg leder till positiva resultat för bekämpningen av människohandel.

Man menar i Sverige att förbudet mot sexköp har lett till att det är svårare för människohandlare att bedriva prostitutionsverksamhet. Kunderna är rädda, det är mer omständligt och som en följd härav tjänar man mindre pengar. Människohandlare tar naturligtvis i beräkning hur mycket pengar som finns att tjäna. Finns det inga möjligheter till stora pengar framstår det som naturligt att dessa vänder sig till en annan marknad, antingen i form av ett annat lands prostitutionsmarknad eller i form av handel med andra "varor" än kvinnor. Då svårigheterna att driva verksamhet har hörts från/på såväl telefonavlyssning, vittnesmål från offer för människohandel som från andra länders polis kan det sägas vara säkerställt att ett förbud mot sexköp i detta avseende fungerar förebyggande på människohandeln.

Det har vidare framhållits att det har skett ett arbete för att sprida kunskap om de svenska reglerna. Man menar att sexköpslagen och arbetet i samband med denna lett till en höjd kunskap. Det framhålls att i den grad denna kunskap kan leda till att polisen får information om människohandel så fungerar detta förebyggande på människohandeln. Detta argument kan tyckas märkligt. Om man härmed menar att sexköpslagen inneburit att

kunskapen om prostitution och människohandel som fenomen har höjts kan invändas att denna kunskapshöjning borde kunna genomföras även utan en kriminalisering. (En kriminalisering kan visserligen tänkas väcka större intresse bland allmänheten att ta till sig denna kunskap.) Samtidigt som ett ökat informationsflöde framhålls som en möjlig positiv effekt av sexköpslagen anges det som en negativ effekt att ingen köpare har rapporterat om misstänkta fall av människohandel. I andra länder är det relativt vanligt förekommande att tips om människohandel kommer från sexköpare och allmänheten. Ovannämnda effekter kan alltså sägas stå i ett motsatsförhållande till varandra. Större kunskap leder till en möjlighet att känna igen fenomen när man ser dem, vilket i vissa fall kan leda till en ökning av information, samtidigt som en minskning av information kan tänkas ha skett p.g.a. att sexköpare riskerar lagföring och att allmänhetens möjlighet till upptäckt minskas av att fenomenen bli mer dolda. Det är dock svårt att avgöra vilken av dessa effekter som tar överhanden. Det måste anses vara en logisk följd att risk för lagföring minskar chansen att sexköpare rapporterar om sina misstankar om människohandel. Att informationsflödet till polisen minskar kan naturligtvis inte betraktas som annat än negativt. RKP uppger att en stor del av uppslagen rörande människohandel 2003 kom genom tips från allmänheten.⁵⁰⁰ Kanske är denna information tillräcklig så att man klarar sig utan informationen från sexköparna. Att låta sexköpande män undslippa ansvar för ett beteende man finner förkastligt för att de ska lämna information blir märkligt. Med den svenska prostitutionssynen, är dessa mäns efterfrågan på prostituerade kvinnor en förutsättning för att människohandel förekommer och det förefaller tveksamt att de då inte får ta ansvar för sin efterfrågan. Man kan naturligtvis hävda att efterfrågan på prostituerade kvinnor inte behöver innebära att man därigenom även efterfrågar tjänster av människohandelns offer. Människohandelns omfattning tyder dock på att väldigt många sexköpande män efterfrågar sexuella tjänster oavsett om den prostituerade kvinnan är ett offer för människohandel eller ej, eller på att deras egna behov/önskemål upplevs som så viktiga att de inte vill/kan se tvånget i människohandelsfallen. Med en prostitutionssyn där man ser samtliga prostituerade kvinnor som utsatta blir det vidare underligt om man skulle låta sexköpande män undslippa ansvar för utnyttjande av prostituerade kvinnor som inte är offer för människohandel för att de skulle lämna information om en annan grupp av prostituerade kvinnor, de som är offer för människohandel.

Förbudet mot sexköp kan även antas innebära svårigheter att få sexköpare att vittna i människohandelsfall, vilket har visat sig vara fallet i kopplerimål. Denna troliga effekt är naturligtvis djupt olycklig då det rör sig om fenomen som kan vara svårbevisade. Men på samma sätt som ovan kan det inte anses vara lämpligt att en person undslipper ansvar för beteende som anses vara förkastligt och som betraktas som en förutsättning för det fenomen man vill bekämpa.

⁵⁰⁰ RKP, Lägesrapport 6, s. 12

Vidare anges att det svenska förbudet mot sexköp försvårar det internationella polissamarbetet. Naturligtvis kan inte heller detta anses vara bra, men det framstår inte som ett argument för att ta bort ett förbud man anser vara korrekt att ha. Med den syn man har på sexköp i Sverige blir det mer aktuellt att försöka påverka övriga länder till en förändring av deras lagstiftning. Att Sverige skulle förändra sin politik endast beroende på att man inte tillhör majoriteten kan inte anses vara lämpligt. Man kan inte förvänta sig att alla länder ska arbeta utifrån samma premisser, men det behöver inte innebära att man inte strävar mot ett så fullgott internationellt samarbete som möjligt. Det måste finnas vägar till detta oavsett om prostitutionssynen skiljer sig så länge man har ett gemensamt mål; att bekämpa människohandeln. På samma sätt kan det inte vara ett argument för att Sverige ska förändra sin lagstiftning enbart p.g.a. att dess lagstiftning endast fungerar förebyggande på den lokala prostitutionsmarknaden och inte i ett globalt perspektiv. Naturligtvis är det olyckligt om det svenska förbudet endast flyttar människohandeln till ett annat land. Men Sverige kan ju endast ta ansvar för sin politik. Hade övriga länder arbetat på samma sätt hade människohandlarna mött samma problem vid sin verksamhet som är fallet i Sverige och man hade då förhindrat att de endast byter geografisk marknad. Att istället Sverige byter politik så att det blir lättare för människohandlare att bedriva verksamhet även här, av den anledning att de inte ska föra över problemen på ett annat land, kan inte anses rimligt. Antalet potentiella köpare torde i alla fall bli mindre om den svenska efterfrågan reduceras. Målet måste vara att försvåra handeln i så många länder som möjligt så att det inte heller blir lönsam för människohandlarna att flytta prostitutionsverksamheten till något annat land.

Från nederländsk sida rapporteras om en rad positiva konsekvenser av den nederländska prostitutionslagstiftningen på människohandeln. Legaliseringen skall ha inneburit möjligheter till kontroll, varigenom tvång och utnyttjande har kunnat upptäckas. Detta skall ha inneburit att förekomsten av ofrivillighet har reducerats. Med en prostitutionssyn innebärande att prostitution kan delas in i frivillig respektive påtvingad måste detta naturligtvis ses som en väldigt bra effekt av legaliseringen. Med en svensk prostitutionssyn kan det dock betraktas som att man härigenom ställer två utsatta grupper av kvinnor mot varandra. Med detta synsätt offerar man genom en legalisering den grupp som kan antas vara mindre utsatt för att hjälpa en annan grupp som är mer utsatt. Med en tvångsförståelse på prostitutionen torde det vara en nödvändig strävan att hjälpa samtliga prostituerade kvinnor. Denna effekt kan vidare betraktas som en självklar effekt av en legalisering. Genom en legalisering möjliggörs kontroll och insyn i den legala prostitutionsverksamheten. Denna insyn torde med nödvändighet innebära att människohandlare flyttar sin verksamhet till den illegala sektorn. Kontrollen kan sägas innebära att förekomsten av tvång har reducerats inom den legala sektorn, vilket dock inte innebär att den totala förekomsten av tvång har reducerats. En legalisering kan endast sägas ha en positiv effekt på kampen mot människohandeln i den utsträckning den minskar den illegala sektorn och därmed minskar möjligheterna att utöva tvång. Den nederländska polisen uppger att den grå marknaden kan tänkas

vara reducerad, även om det ej rör sig om någon stor förändring. Av detta svävande ordval framgår att det inte har framkommit några konkreta bevis på att så skulle vara fallet. Det verkar istället vara en slutsats man drar av utifrån den prostitutionssyn man har. Det framhålls att legaliseringen inneburit att det blivit svårare att skaffa kunder till offer för människohandel, vilket i så fall verkar förebyggande på människohandeln. Detta skulle kunna innebära att den illegala sektorn reducerats. Man menar att svårigheterna att skaffa kunder till dem beror på att den illegala verksamheten förlorar i konkurrenskraft mot de legala bordellerna. Man antar att kunderna föredrar ordnade och reglerade förhållanden. Det förefaller som ett logiskt resonemang. Enligt Jeffreys' uppgifter leder dock en tillåtande och normaliserande kultur snarare till motsatsen. Hon pekar på att sexindustrin ökat dramatiskt, varvid den illegala sektorn har ökat mest i tillväxt, som en följd av legaliseringen av bordeller i staten Victoria. En legalisering skulle därmed kunna antas leda till en ökning av det totala antalet kunder. Även om vissa av kunderna p.g.a. en legalisering inte kommer att köpa sex av offer för människohandel så kan det ökade totala antalet sexköpare innebära att det trots allt går att finna kunder till dessa kvinnor.

Man framhåller även från nederländsk sida att polisen som en följd av legaliseringen utarbetat en strategi och organiserat bekämpandet av människohandel. Detta arbete antas ha lett till ett ökat antal anmälda fall till polisen. Det kan naturligtvis inte sägas vara annat än positivt att strategier utarbetas och organiseringar genomförs, eftersom väl genomförda sådana kan antas leda till en ökad effektivitet. Jag ställer mig dock frågande till om detta egentligen kan ses som ett argument för en legalisering, eftersom man borde kunna genomföra organiseringar som leder till ökad effektivitet i arbetet mot människohandel även utan en legalisering av bordeller.

Den pragmatiska tillämpningen av lagstiftningen uppges även ha lett till ett ökat förtroende för polisen hos prostitutionens aktörer och som ett uttryck för detta ökad tillgång till information. Att tillgången på information har ökat är naturligtvis bra, men ovanstående resonemang om att en grupp ställs mot en annan torde vara relevant även här. Jag undrar dessutom om legaliseringen har lett till ett ökat förtroende hos alla de inblandade aktörerna i prostitutionen. Om legaliseringen har inneburit bättre arbetsförhållanden kan det antas leda till ett större förtroende hos vissa prostituerade för polisen. Det torde bero på vilken syn de har på sin egen verksamhet. Frågan är om ett samhälle som accepterar att kvinnor säljs och vars poliser inte ingriper, utan snarare är kunder själva, inger förtroende hos alla prostituerade. (Att polismän är kunder i viss utsträckning är logiskt med tanke på den höga andel nederländska män som kan antas ha besökt en prostituerad). Det kundförakt som prostituerade kan hysa vänder sig då kanske mot det samhälle som godkänner och underlättar hennes verksamhet. Så länge de prostituerade kvinnorna upplever att de får respekt från samhällets representanter tror jag att åtminstone vissa prostituerade kvinnor kan känna större förtroende för en poliskår som inte godkänner att de säljs

på en marknad. Detta beror som sagt på vilken syn den prostituerade kvinnan har på sin egen verksamhet.

Sexindustrin har som en följd av legaliseringen även blivit mer öppen och transparent. Härigenom blir det naturligtvis lättare för polisen att ingripa mot människohandel och annat tvång, vilket måste anses vara en stor fördel. Frågan är dock i vilken utsträckning denna öppenhet påverkar den illegala verksamheten där den största delen av människohandeln torde finnas. Som ovan nämnts torde den ökade insynen i den legala prostitutionssektorn endast fungera förebyggande på människohandeln i den utsträckning det försvårar verksamheten i den illegala sektorn. Det som tillåts blir av naturliga skäl mer öppet. Innebär det att man skall tillåta fenomen man anser vara klandervärt för att det skall bli mer öppet? Gäller samma argument när det gäller andra fenomen som inte rör sig om mäns sexualitet? Ska man tillåta kvinnomisshandel för att det skulle innebära större insyn och att man därigenom skulle kunna underlätta för de inblandade kvinnorna att söka hjälp? De nederländska företrädarna menar att öppenheten inneburit att man kan fokusera på den illegala marknaden. Även här kan man ifrågasätta om det är rimligt att en grupp kvinnor ställs mot en annan på detta sätt.

Legaliseringen skall även ha lett till att det blivit svårare för utländska kvinnor att prostituera sig. Detta kan ses såväl positivt som negativt. Negativt i den bemärkelsen att de kvinnor som kan anses vara mest utsatta får det ännu svårare. Positivt i den bemärkelsen att svårigheterna innebär minskade möjligheter att tjäna pengar, vilket kan få människohandlare att söka sig till annan verksamhet. Samtidigt kan det ju finnas utländska kvinnor som på samma sätt som nederländska prostituerade menar att de prostituerar sig frivilligt. Varför skall dessa kvinnor få det svårare att bedriva sin verksamhet än de nederländska? Legaliseringen kan alltså antas slå mot alla utländska prostituerade. Det förefaller finnas en tendens att se utländska prostituerade som offer medan den inhemska prostitutionen antas vara frivilligt. Man verkar se de utländska prostituerade som offer för samhällsstrukturer medan de inhemska västerländska kvinnorna ses som rationella beslutsfattare. Man verkar inte vilja se att, även om den ekonomiska situationen i destinationsländerna inte är densamma som i ursprungsländerna, det inom ett land kan finnas individer i en svår social utsatthet som leder till att prostitution kan framstå som ett rimligt alternativ. Betoningen av frivilligheten torde innebära en blindhet för landets egna kultur och samhällsstrukturer medan man verkar ha lättare att se andra länders kultur och samhällsstrukturer.

Som en negativ effekt av legaliseringen anges att den kan missförstås av människohandlare. De kan kanske tro att prostitutionen är oreglerad i Nederländerna, vilket skulle underlätta deras verksamhet. Risken för missförstånd förefaller dock inte vara så stor. Det rör sig om organiserade nätverk som kan antas känna till hur prostitutionsverksamheten är organiserad i ett visst land.

Det framstår till en början som en naturlig slutsats att båda länders företrädare inte kan ha rätt i att just deras lösning leder till ett förebyggande av människohandel. Sanningen kan dock inte sägas vara så enkel att en metod är ”rätt”. Som har framgått kan båda handlingsalternativ sägas ha såväl positiva som negativa effekter på bekämpandet av människohandeln. Att dessa båda länder har så olika syn på vad som är effektivt i bekämpandet av människohandel bottnar i respektive lands prostitutionssyn. De nederländska källorna fokuserar då på effekter som kan anses eftersträvansvärda med deras prostitutionssyn. De svenska källorna nämner fler negativa konsekvenser av sin lagstiftning än de nederländska gör. De nederländska källornas beskrivning kan tyckas vara lite väl positiva. Även den bästa metod har sina nackdelar och att de nederländska källorna endast nämner risken för missförstånd som en negativ effekt förefaller anmärkningsvärt. Resonemanget i båda lägren kan tyckas onyanserat. I Sverige framhåller man efterfrågan som en orsak till prostitutionen. Man problematiserar dock inte om efterfrågan på prostitution nödvändigtvis måste innebära en efterfrågan på sexuella tjänster från offer för människohandel. Man skulle kunna tänka sig att sexköpande män skulle kunna göra skillnad mellan situationer där kvinnan själv styr sin situation och där hon är styrd av andra. Samtidigt tyder frånvaron i den nederländska debatten av männens efterfrågan på sexuella tjänster som en orsak till människohandeln på en blindhet för männens ansvar och roll i frågan. Man kan inte komma bort ifrån att om inga män hade köpt sexuella tjänster av kvinnor som de kan misstänka (utan att blunda för det uppenbara) vara offer för människohandel så hade människohandeln inte kunnat fortgå.

Det kan inte uteslutas att båda lösningar är effektiva i det samhälle de används. Även om man antar att förbud har positiva effekter i kampen mot människohandel i Sverige, kan det inte tas för givet att ett förbud skulle ha samma positiva effekt i Nederländerna. I ett samhälle med en så omfattande prostitution som Nederländerna kan det förefalla som mer relevant att rensa upp och få en kontroll över verksamheten. (Samtidigt kan det ifrågasättas om en situation som uppstått genom tolerans av prostitutionen kan lösas genom ytterligare tolerans.) En så utbredd marknad i kombination med en funktionalistisk prostitutionssyn kan innebära att det förefaller som en omöjlig uppgift att reducera den totala efterfrågan. Den väg som framstår som framkomlig väljs då; att skapa en legal sektor. En legal sektor som genom samhällets tolerans får bättre omständigheter att dra till sig kunder än den illegala sektorn. Det kan vidare framstå som problematiskt att förbjuda något som är så utbrett som den nederländska prostitutionsverksamheten. För att ett förbud enligt svensk modell skulle fungera i Nederländerna skulle krävas att stora attitydförändringar genomfördes först. Dels för att detta naturligtvis krävs för att man skall få igenom ett förbud i parlamentet, dels för att ett förbud inte kan antas fungera tillfredsställande på något som betraktas som ett uttryck en naturlig manlig sexualitet. Så länge prostitutionen betraktas som ett naturligt uttryck för den manliga sexualdriften kan en stor illegal marknad antas bli följden av ett förbud mot sexköp, även om ett förbud säkerligen skulle fungera avskräckande på vissa sexköpare. I en sådan kultur kan det även förväntas

att rättssamhället ser mellan fingrarna med vad som hänt på samma sätt som det i Sverige visat sig finnas viss förståelse för de sexköpande männen. Ett förbud skulle därmed inte fungera tillfredsställande. För att så ska kunna ske måste en attitydförändring ske.

8.6 Vilken väg är mest effektiv?

Det framstår som problematiskt att avgöra vilken väg, den svenska eller den nederländska, som är mest effektiv för att bekämpa människohandeln. De källor som jag har kunnat finna som berör sambandet mellan ett lands prostitutionspolitik och människohandelns omfattning i samma land har varit få. De resultat som har redovisats i källorna som berör frågan tycks vara präglade av respektive lands prostitutionssyn. De svenska källorna tycks dock vara mer benägna att även redovisa negativa effekter av sin prostitutionspolitik. För att kunna bedöma effekterna av respektive lands prostitutionspolitik på bekämpandet av människohandeln har jag därför valt att dra slutsatser av prostitutionens och människohandelns omfattning i respektive land. I vissa fall har jag inte ens funnit tillräckliga uppgifter rörande dessa frågor, varvid paralleller istället får dras till liknande förhållanden. Avgörandet av vilket förhållningssätt som är mest effektivt i bekämpandet av människohandeln kompliceras naturligtvis av att man svårt kan bortse från sin egen prostitutionssyn, eftersom den påverkar vad man tror är möjligt. Som svensk är man självklart påverkad av en politik som ser på prostitutionen som något så förkastligt att man helt enkelt vill att samma politik skall fungera reducerande på såväl prostitutionen som människohandeln.

Som ovan framgått har både det svenska och nederländska förhållningssättet såväl för- som nackdelar. T.ex. kan det ökade förtroendet för den nederländska polisen hos aktörer i prostitution leda till ökad information till polisen. Ökad information om t.ex. misstänkt människohandel underlättar naturligtvis tillämpningen av lagstiftningen mot människohandel. En bättre tillämpning kan fungera förebyggande på människohandeln genom att risken för upptäckt ökar. Problem uppstår dock om en normalisering av prostitutionen och frånvaron av straffansvar för sexköpare innebär att efterfrågan på prostituerade kvinnors sexuella tjänster ökar. Detta skulle kunna innebära att möjligheterna till förtjänster är så stora att risken för upptäckt blir värd att ta.

Det faktum att människohandelsoffer vid förhör uppgivit att människohandlare själva finner Nederländerna mer attraktivt än Sverige kan betraktas som ett tecken på att det svenska angreppssättet är mer effektivt. De svenska källorna pekar således på klara tecken på att deras ståndpunkter är riktiga. De nederländska kan tyckas vara mer präglade av antaganden utgående från den rådande prostitutionssynen. T.ex. antar man att människohandlare fått det svårare att skaffa kunder till människohandelsoffer p.g.a. sexköpares antagna preferens för reglerade

förhållanden. I samma fråga har de svenska källorna fått klara tecken från förhör och teleavlyssning.

Att prostitutionen är så mycket mer omfattande i Sverige än i Nederländerna och Jeffreys' beskrivning av utvecklingen i staten Victoria tyder på att en normalisering av prostitutionen leder till en större omfattning av densamma. Samtidigt skall påpekas att även svenska män kan antas medverka till prostitutionens omfattning i Nederländerna. Som berörts ovan behöver dock en (ökad) efterfrågan på prostitution i sig inte innebära en (ökad) efterfrågan på sexuella tjänster från offer för människohandel. Människohandeln omfattning tyder dock på att sexköpande män inte alltid gör någon skillnad häremellan. Tyvärr saknar jag uppgifter om den totala omfattningen av människohandeln i Nederländerna. Då man vid förhör med människohandelsoffer i Sverige fått uppgifter om att människohandlare betraktar Nederländerna som mer attraktivt än Sverige i detta sammanhang, kan det antas att människohandeln är omfattande, åtminstone i jämförelse med svenska förhållanden. Av detta, i kombination med att Jeffreys menar att legaliseringen av bordeller lett till en ökning av människohandeln i staten Victoria, kan man dra slutsatsen att en normalisering av prostitutionen leder till en större omfattning av såväl prostitution som människohandel. Det låter rimligt att en kultur med en sexualsyn där känslor inte får plats och där männens sexuella behov får styra även underlättar en blindhet för kvinnors utsatthet i såväl prostitutionen som människohandeln. Man kan således hävda att när prostitution blir en "normal" del av samhället, så förändras samhället.

Kortsiktigt sett kan den nederländska politiken ses som en rimlig väg att ta i ett samhälle med en så utbredd prostitution för att hjälpa de utsatta kvinnorna. Långsiktigt sett kan den inte förväntas minska människohandeln. Det är först när ett samhälle få ner efterfrågan på sexuella tjänster som jag tror att man kan reducera tvång och människohandel. Det förutsätter naturligtvis att mäns efterfrågan kan reduceras. Återigen får teorier om prostitutionens orsaker betydelse. Funktionalismens resonemang om att mäns sexuella behov inte kan tillfredsställas enbart i icke-kommersiella sammanhang kan inte förklara de skillnader som finns rörande prostitutionens omfattning och rörande mäns efterfrågan i olika länder och kulturer.⁵⁰¹ Inte heller går resonemanget att förena med det faktum att flertalet svenska män inte tycks behöva prostitutionen. Även om svenska män i större utsträckning tar del i prostitutionsverksamheten när de befinner sig utomlands så förefaller de klara sig när de är hemma. "Behovet" dyker tydligen upp först vid en ökad tillgänglighet och anonymitet. Även de män som inte har samma möjlighet till resor tycks klara sig. Betraktar man dessa kulturskillnader förefaller de feministiska teorierna ge de korrekta förklaringarna. Kritiker av förbudet mot sexköp har framhållit att man aldrig kommer att lyckas få bort all prostitution. Att totalt eliminera prostitutionen kan inte anses rimligt att förvänta sig, men en minskning torde kunna ses som ett relativt tillfredsställande resultat. Att man inte kan eliminera ett

⁵⁰¹ Se Månsson (1996), s. 70

fenomen, som man finner förkastligt, helt bör inte fungera som ett argument för att fenomenets omfattning inte skall reduceras. Förbudet mot barnaga torde kunna antas ha minskat barnmisshandeln, vilket i detta sammanhang betraktas som ett tillräckligt resultat för att motivera lagstiftning.

Med bakgrund i ovanstående menar jag att en normalisering av prostitution på nederländskt vis inte i längden löser problemet med människohandeln. Man kan dock tänka sig andra alternativ än ytterligheterna; normalisering/förbud mot sexköp. Ett annat alternativ kan sägas vara den svenska modellen före sexköpslagens införande, d.v.s. prostitutionen motarbetas med andra medel än ett förbud mot sexköp samtidigt som man inte strävar mot en normalisering. Härigenom skulle man undvika vissa av de negativa effekterna av sexköpslagen. Om sexköpare inte riskerar lagföring kan det tänkas att deras benägenhet att informera polisen om misstänkta fall av människohandel ökar. Vidare skulle prostitutionsverksamheten kunna anta öppnare former, vilket skulle underlätta för polisens spaningsverksamhet. P.g.a. upptäcktsrisken kan det dock antas att människohandlarna söker sig till mer dolda former av prostitutionsverksamheten och vinsten av en öppnare prostitutionsmarknad kan därför beräknas bli liten. Det framstår dock som mer effektivt i bekämpandet av människohandeln att försöka reducera efterfrågan på prostituerade kvinnor än att hoppas på en ökad information från sexköpare. Efterfrågan på sexköp kan dock reduceras på fler sätt än genom en kriminalisering. I en finländsk proposition hävdas dock att det inte verkar som om efterfrågan kan minskas tillräckligt genom t.ex. information och forskning.⁵⁰² Information kan inte förväntas nå alla sexköpande män, eftersom vissa av dessa kan förväntas blunda för den så länge det gynnar deras eget intresse. Ett mer effektivt sätt att reducera efterfrågan torde vara att sexköparna själva riskerar något, d.v.s. att låta upptäcktsrisken fungera avskräckande. Ett förbud mot sexköp förefaller, enligt min mening, vara en rimlig åtgärd för att de sexköpande männen får ta ansvar för sitt handlande och för att avskräcka dem.

Som tidigare nämnt tror jag att en legalisering och normalisering av prostitutionen leder till en ökad omfattning och en ökad efterfrågan, vilket torde leda till ökade vinstmöjligheter för människohandlare. Det torde därmed vara svårt att bekämpa människohandeln utan att även arbeta mot prostitution. Här kan lagstiftning ha betydelse genom att påverka samhällssynen. Man bör dock inte överskatta sexköpslagens betydelse för skillnaden mellan den nederländerna och svenska situationen. Lagen har visserligen försvårat för prostitutionsmarknaden, men så stora attitydskillnader kan inte förväntas ske kortsiktigt. Redan innan sexköpslagens införande fanns som bekant skillnader mellan dessa länder i hur man såg på prostitution. Denna kulturskillnad ledde ju till den svenska lagstiftningens införande. Sexköpslagens införande är ett uttryck för den svenska prostitutionssynen samtidigt som den antas leda till attitydförändringar. Att sexköpslagen kan antas ha lett till svårigheter att

⁵⁰² Prop. 34/2004, s. 58

bedriva prostitutionsverksamhet kan antas ha påverkat människohandeln. Samtidigt bör påpekas att den svenska synen på prostitution skulle innebära att Sverige var ett mindre attraktivt land för människohandlare även utan ett förbud mot sexköp. Man kan nämligen anta att Sverige p.g.a. sin attityd till sexköp även utan lag skulle vara mindre attraktivt än ett land som t.ex. Nederländerna. Men utan ett fortsatt arbete mot prostitution skulle kanske en annan utveckling kunnat ha påbörjats i Sverige. Utan ett förbud skulle Sverige möjligen kunnat framstå som lockande för människohandlare. När marknaden i andra länder övermättas blir Sverige ett land med en potentiellt stor marknad om man lyckades förändra efterfrågestrukturen. I detta avseende kan sexköpslagen antas ha stor betydelse.

Prostitutionssynen torde även kunna antas påverka i vilken utsträckning kvinnor ger sig in i prostitution. Det torde inte vara lika avlägset att en kvinna i ett land där prostitutionen normaliseras blir lockad av de pengar som finns att tjäna. Samtidigt tror jag att ett teoretiskt resonemang om hur ”normal” prostitutionen är inte skyddar från de känslomässiga konsekvenser prostitutionen kan ha för den enskilde individen. Av platsbrist har en diskussion om prostitutionens känslomässiga konsekvenser inte kunnat genomföras. Den uppfattning jag fått när jag stött på ämnet i litteraturen är dock att prostitutionen leder till en känslomässig avtrubning och en cynism som inte kan betraktas som positiv för en människas utveckling.⁵⁰³ Även om vissa individer kan antas hantera prostitutionen bättre än andra kan det inte anses vara samhällets roll att locka kvinnor med stora pengar in i denna cynism.

8.7 Andra åtgärder

Ett förbud mot sexköp kan inte ensamt förhindra människohandeln. Människohandel är ett fenomen som berör många frågor såsom bl.a. mänskliga rättigheter, bristande jämställdhet och invandrings- samt visumpolitik. Problemet måste därmed angripas med tvärfackliga åtgärder. I lagstiftningsprocessen betonades också att sociala insatser till både kvinnor i prostitutionen och sexköpande män är nödvändiga komplement till förbudet mot sexköp samt till förbudet mot människohandel.⁵⁰⁴

8.8 Avslutning

Prostitutionens existens är en förutsättning för människohandel. Per se är människohandel dock inte en förutsättning för prostitution. Man kan naturligtvis fråga sig om prostitutionsmarknaden hade kunnat mättas utan tillgången på kvinnor från delar av världen där välfärden inte är densamma som i Västeuropa. Detta med tanke på den höga andel utländska prostituerade som rapporteras i bl.a. Nederländerna. I praktiken skulle man

⁵⁰³ Se bl.a. Eek (2001).

⁵⁰⁴ SOU 2001.14, s. 471

alltså kunna hävda att, även om tillgången på prostituerade i bl.a. Nederländerna är större än efterfrågan, prostitutionen för sin stora omfattning kräver människohandel. Man kan därför inte heller, enligt min mening, utesluta något av fenomenen prostitution och människohandel om man vill göra en fullständig analys av problemen. Det framstår för mig även som orimligt att bekämpa människohandel utan att bekämpa prostitutionen. Människohandeln förutsätter ju en efterfrågan på sexuella tjänster. Finns inte efterfrågan försvinner en av de viktiga förutsättningarna för handeln. Människohandel och prostitution som fenomen torde därmed i många fall inte kunna separeras ifrån varandra.

Med denna utgångspunkt blir det naturligt att betrakta prostitution och människohandel i ett helhetsperspektiv. Följden av detta helhetsperspektiv måste bli att även efterfrågan på prostitution och prostitutionen som fenomen måste bekämpas. Att man i Nederländerna inte anser det föreligga ett direkt samband mellan prostitutionen i ett visst land och människohandeln kan tolkas som att man helt enkelt inte *vill* se ett samband, då det inte passar den manliga befolkningens intresse. En manlig befolkning som dessutom kan antas ha haft tolkningsföreträde i frågan.

Samtidigt måste man ha i beaktande att endast ett angripande av efterfrågan inte löser denna problematik. Människohandel utgör ett sammansatt problem, som rör en mängd olika frågor, såsom organiserad brottslighet, migration, fattigdom samt sociala, ekonomiska och politiska skillnader inom och mellan länder osv. Det krävs därför på alla dessa områden samarbete mellan ursprungs-, transit- och destinationsländer och ett sektorsövergripande angreppssätt som involverar aktörer inom olika myndigheter och organisationer.⁵⁰⁵

Man får inte heller endast förlita sig på lagstiftningsåtgärder. Den mest utsatta kvinnogruppen får inte glömmas bort i arbetet för jämställdhet och det måste finnas sociala resurser tillgängliga för dessa kvinnor. Sexköpslagen har kritiserats för att ha försvårat för kvinnor i prostitutionen. Denna allra mest utsatta kvinnogrupp hjälps dock inte genom att den görs större. En tvångsförståelse på prostitution innebär vidare att man inte kan offra kvinnor som utsatts för mindre tvång för att hjälpa de som utsatts för ännu mer.

I frågor av denna typ kan resonemang om vilket sorts samhälle man vill ha svårigen undvikas. I det samhälle jag vill leva måste utgångspunkten vara att människan inte kan vara föremål för handel och att prostitution kränker människovärdet och integriteten. Månssons beskrivning av sexualiteten som, till innehåll och uttrycksformer, socialt och kulturellt konstruerad förefaller mer korrekt än funktionalismens universella förklaringar.⁵⁰⁶ Jag tror därmed att en ökad prostitution medför förvrängda attityder kring kvinnors och mäns sexualitet och att prostitution har negativa effekter på

⁵⁰⁵ Prop. 2003/04:111, s. 8f

⁵⁰⁶ Månsson (1996), s. 70

jämställdheten mellan könen. Jag tror att man med den svenska lagstiftningen har gjort en skillnad även om klara bevis på det inte alltid kan uppställas. Funktionalismen innebär att mäns sexuella behov skall försäkras genom prostitutionen. Funktionalismens beskrivning av den manliga sexualiteten kan sägas ge uttryck för ett mansförakt. Att den manliga sexualiteten behöver prostitution, eftersom sexuella övergrepp annars skulle öka, och att den manliga sexualiteten kräver att vissa kvinnor står till mäns förfogande även om det kan antas vara destruktivt för dessa kvinnor, är kränkande för såväl män som kvinnor. Det är förvånande att män inte reagerar mot en beskrivning av män som närmast liknar dem vid potentiella sexuella monster. Jag tror inte att mäns sexuella behov i längden tillfredsställs när distans skapas mellan kvinnor och män genom att prostitutionen bidrar till att könsrollerna reproduceras. Målet måste vara ett samhälle som möjliggör en kvinnlig och manlig sexualitet som kan mötas. Min personliga övertygelse är att så sker i ett jämställt samhälle. En strävan mot ett samhälle där kvinnor inte har så dåliga alternativ att prostitution kan framstå som ett godtagbart sådant innebär även att den svåra diskussionen om innebörden av frivillighet kan minimeras. I detta fall förefaller dessutom strävan efter ett jämställt samhälle och en reducering av prostitution sammanfalla med en effektiv bekämpning av människohandel.

9 Käll- och litteraturförteckning

9.1 Offentligt tryck

Bet. 1997/98:JuU13. *Kvinnofrid.*

Bet. 2001/02:JuU27. *Straffansvaret för gränsöverskridande människohandel.*

Bet. 2001/02:JuU28. *Godkännande av rambeslut om åtgärder för att bekämpa människohandel.*

Bet. 2003/04:JuU20. *Människohandel.*

Prop. 1981/82:187. *Om vissa åtgärder mot prostitutionen.*

Prop. 1997/98:55. *Kvinnofrid.*

Prop. 2001/02:99. *Sveriges antagande av rambeslut om åtgärder för att bekämpa människohandel.*

Prop. 2001/02:124. *Straffansvar för människohandel.*

Prop. 2003/04:111. *Ett utvidgat straffansvar för människohandel.*

Prop. 2004/05:45. *En ny sexualbrottslagstiftning.*

Riksdagen, protokoll 1997/98:115 JuU13 Kvinnofrid, Mom 16 (förbud mot köp av sexuella tjänster)

Rskr. 1997/98:250

Rskr. 2001/02:219

Rskr. 2001/02:270

Rskr. 2004/05:164

SOU 1981:71. *Prostitutionen i Sverige. Bakgrund och åtgärder*, Betänkande av 1977 års Prostitutionsutredning.

SOU 1982:61. *Våldtäkt och andra sexuella övergrepp*, Betänkande av 1977 års Sexualbrottskommitté.

SOU 1995:15. *Könshandeln*, Betänkande av 1993 års Prostitutionsutredning.

SOU 1995:60. *Kvinnofrid*. Betänkande av Kvinnovåldskommissionen.

SOU 2001:14. *Sexualbrotten: Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor*, Betänkande av 1998 års Sexualbrottskommitté.

SOU 2002:69. *Människosmuggling och offer för människohandel*, Betänkande av Anhörigkommittén.

9.1.1 Utländskt offentligt tryck

Prop. 34/2004. *Regeringens proposition till riksdagen med förslag till ändring av strafflagen och vissa lagar som har samband med den.* (Finland)

9.2 Litteratur

Augustsson, Jimmy; Taheri, Hamid (1999). *”Sexköpslagen”: i teori och praktik*. Uppsats vid Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete.

Beausang, Angela (2001). "Hälsningsanförande", s. 7-9 i Holmgren, Gerd; Lindström, Christina; Riksorganisationen för Kvinnojourer i Sverige (ROKS) (red.). *Prostitution och trafficking. Sexslavhandel!* En sammanställning av föreläsningar och paneldiskussioner som hölls under konferensen Internationell konferens om mäns våld mot kvinnor med fokus på prostitution och trafficking arrangerad av Riksorganisationen för Kvinnojourer i Sverige (ROKS), den 2-4 februari 2001.

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) (2000). *Förbud mot köp av sexuella tjänster – Tillämpningen av lagen under första året*. BRÅ-rapport 2000:4, Tierp

Eek, Louise (2001). *Spelat liv*. Stockholm: Atlas.

Elman, Amy (2001). "Att synliggöra sambanden", s. 101-115 i Holmgren, Gerd; Lindström, Christina; Riksorganisationen för Kvinnojourer i Sverige (ROKS) (red.). *Prostitution och trafficking. Sexslavhandel!* En sammanställning av föreläsningar och paneldiskussioner som hölls under konferensen Internationell konferens om mäns våld mot kvinnor med fokus på prostitution och trafficking arrangerad av Riksorganisationen för Kvinnojourer i Sverige (ROKS), den 2-4 februari 2001.

Hofvander, Caroline (2004). *Kvinnohandel – offer och gärningsmän*. Examensarbete vid Lunds universitet.

Jeffreys, Sheila (2001). "Misslyckandet av legaliserad prostitution i staten Viktoria, Australien", s. 79-95 i Holmgren, Gerd; Lindström, Christina; Riksorganisationen för Kvinnojourer i Sverige (ROKS) (red.). *Prostitution och trafficking. Sexslavhandel!* En sammanställning av föreläsningar och paneldiskussioner som hölls under konferensen Internationell konferens om mäns våld mot kvinnor med fokus på prostitution och trafficking arrangerad av Riksorganisationen för Kvinnojourer i Sverige (ROKS), den 2-4 februari 2001.

Johansson, Linda; Persson, Kristina (2004). *Perspektiv på prostitution – En analys av hur Sveriges lösningar på prostitutionsproblemet tar sig uttryck*. Lunds universitet, Statsvetenskapliga institutionen.

Justis- og Politidepartementet (2004). *Sexkjøp i Sverige og Nederland reguleringer og erfaringer. Rapport fra arbeidsgruppe om rettslig regulering av kjøp av seksuelle tjenester*. Avgitt 8. oktober 2004.

Järvinen, Margaretha (1990). *Prostitution i Helsingfors – en studie i kvinnokontroll*. Åbo: Åbo Akademis Förlag.

Lundgren, Eva; Westerstrand, Jenny (2001). "Slagen dam – en omfångsundersökning", s. 17-29 i Holmgren, Gerd; Lindström, Christina; Riksorganisationen för Kvinnojourer i Sverige (ROKS) (red.). *Prostitution*

och trafficking. Sexslavhandel! En sammanställning av föreläsningar och paneldiskussioner som hölls under konferensen Internationell konferens om mäns våld mot kvinnor med fokus på prostitution och trafficking arrangerad av Riksorganisationen för Kvinnojourer i Sverige (ROKS), den 2-4 februari 2001.

Månsson, Sven-Axel (1984). *Sexualitet utan ansikte*. Malmö: Carlsson & Jönsson.

Månsson, Sven-Axel (1996). "Könshandel över gränserna", s. 57-72 i Andersson, Gunnar (red.). *Egensinne och mångfald. Från 19 sociologer till Bengt Gesser*. Arkiv Förlag.

Månsson, Sven-Axel (1997). "Den köpta sexualiteten", s. 235-251 i Lewin, Bo (red.). *Sex i Sverige. Om sexuallivet i Sverige 1996*. Preliminär rapport, andra upplagan. Folkhälsoinstitutet.

Månsson, Sven-Axel; Söderlind, Peder (2004). *Sexindustrin på nätet: aktörer, innehåll, relationer och ekonomiska flöden*. Stockholm: Égalité.

Olsson, Hanna (2000). "Männen, lagen och prostitutionen", s. 135-148 i Nordborg, Gudrun; Ågren, Karin; Nilsson, Eva (red.). *Strategier och kontrakt för ekonomi och kärlek. Rapport från 10:e Nordiska Kvinnojuristmötet*. Uppsala: Iustus Förlag

Outshoorn, Joyce (2004). "Voluntary and forced prostitution: the 'realistic approach' of the Netherlands", s. 185-204 i Outshoorn, Joyce. *The Politics of Prostitution. Women's Movements, Democratic States and the Globalisation of Sex Commerce*. Cambridge: Cambridge University Press.

"Paneldebatt. Svenska myndigheter", s. 167-173 i Holmgren, Gerd; Lindström, Christina; Riksorganisationen för Kvinnojourer i Sverige (ROKS) (red.). *Prostitution och trafficking. Sexslavhandel!* En sammanställning av föreläsningar och paneldiskussioner som hölls under konferensen Internationell konferens om mäns våld mot kvinnor med fokus på prostitution och trafficking arrangerad av Riksorganisationen för Kvinnojourer i Sverige (ROKS), den 2-4 februari 2001.

Persson, Leif G.W. (1981). *Horror, hallickar och torskar*. Stockholm: Norstedts.

Regeringskansliet (2003). *Jämt och ständigt: Regeringens handlingsplan för jämställdhetspolitiken 2003 – en sammanfattning*. Stockholm: Näringsdepartementet, Regeringskansliet (Ödeshög: Danagårds grafiska).

Socialstyrelsen (2001). *Kännedom om prostitution 1998 – 1999*, Socialstyrelsens rapport 2000:5. Lidköping.

Socialstyrelsen (2004). *Kännedom om prostitution 2003*. Stockholm.

Statistiska centralbyrån (SCB) (1998). *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet 1998.*

Statistiska centralbyrån (SCB) (2004). *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet 2004.*

Svanström, Yvonne (2004). "Criminalising the john – a Swedish gender model?", s. 225-244 i Outshoorn, Joyce (red.). *The Politics of Prostitution. Women's Movements, Democratic States and the Globalisation of Sex Commerce.* Cambridge: Cambridge University Press.

Söderlind, Peder (2003). *Prostitution på Internet.* Stockholm: RFSU.

Winberg, Margaretha (2001). "Trafficking – ett gränsöverskridande problem", s. 10-16 i Holmgren, Gerd; Lindström, Christina; Riksorganisationen för Kvinnojourer i Sverige (ROKS) (red.). *Prostitution och trafficking. Sexslavhandel!* En sammanställning av föreläsningar och paneldiskussioner som hölls under konferensen Internationell konferens om mäns våld mot kvinnor med fokus på prostitution och trafficking arrangerad av Riksorganisationen för Kvinnojourer i Sverige (ROKS), den 2-4 februari 2001.

9.3 Artiklar

Engström, Håkan (2004). "EU-praxis kan slå ut svensk könslag". *Sydsvenskan* 2004-04-05

Hansson, Christer (2003). "Att föra ut svensk syn i Europa", *Hivaktuellt* nr. 4 2003.

Johansson, Lisa (2005). "Människohandel leder sällan till fällande domar", *Sydsvenskan* 2005-03-17

Järvinen, Margaretha, (1991). "Könsperspektiv på prostitutionen", *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 78/2, s. 88-98.

Lernestedt, Claes; Hamdorf, Kai (1999). "Sexköpskriminaliseringen – till skydd av vad? – del I", *JT* 1999/00, nr. 4, s. 846-858.

Lernestedt, Claes; Hamdorf, Kai (2000). "Sexköpskriminaliseringen – till skydd av vad? – del II", *JT* 2000/01, s. 111-131

Sydsvenskan. "Nio åtalade i stor sexhärva", *Sydsvenskan* 2005-01-12

Söderberg, Karen (2004). "En av åtta danska män köper sex – Svenskar kritiserar sexköp utifrån maktstrukturer, i Danmark ses prostitution som privatsak", *Sydsvenskan* 2004-10-02.

Träskman, Per Ole (1998). "Går det att tygla lustan? Om straffbar pornografi, pedofili och prostitution", *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland*, etthundratrettiofjärde årgången, tredje-fjärde häftet, s. 352-373.

Östergren, Petra (2003). "Petra Östergren om att sparka på den som redan ligger: Sexköpslagen straffar de prostituerade", *Expressen* 2003-11-29.

9.4 Internetsidor

Borgström, Agneta (2003a). "Holland: Staten intressent i sexhandeln", *Hivaktuellt* nr 4 2003.

<http://www.webnews.textalk.com/se/article.phtml?id=20595>

2004-11-15 16:50

Borgström, Agneta (2003b). "Stigmatisering trots legalisering", *Hivaktuellt* nr 4 2003

<http://www.webnews.textalk.com/se/article.phtml?id=20596>

2004-11-15 16:55

Europarådet (2005), sökning bland nyheter på hemsida

<http://www.coe.int/NewsSearch/InternetNewsSearch.asp?KW=trafficking&ImLangue=1&Submit=Search&L=>

2005-04-01 11.00

Raymond, Janice G. (2003). *10 Reasons for Not Legalizing Prostitution*. Coalition Against Trafficking in Women – Resource library.

<http://action.web.ca/home/catw/readingroom.shtml?>

2004-11-15 17:15

Rikskriminalpolisen (RKP). *Handel med kvinnor – Lägesrapport*, juni 1999, RKP Rapport 1999:16, Dnr KUT/A-480-1902/99, Stockholm 2000

www.police.se/inter/mediacache//4347/4637/RKP_Rapport_1999_16.pdf

2005-03-24 20.40

Rikskriminalpolisen (RKP). *Handel med kvinnor – Lägesrapport 3*, 1 januari - 31 december 2000, Rapport 2001:3, Dnr KUT/A-492-872/01, Stockholm 2001

http://www.police.se/inter/mediacache//4347/4637/RKP_Rapport_2001_3.pdf

2005-03-24 20.40

Rikskriminalpolisen (RKP). *Handel med kvinnor - Lägesrapport 5*, 31 december 2002, Rapport 2003:1, Dnr NSK 2003-01809, Stockholm 2003

http://www.police.se/inter/mediacache//4347/4637/RKP_Rapport_2003_1.pdf

2005-03-24 20.40

Rikskriminalpolisen (RKP). *Människohandel för sexuella ändamål – Lägesrapport 6*, 1 januari - 31 december 2003, Rapport 2004:2, KUT/A-492-226/04, Stockholm 2004

http://www.police.se/inter/mediacache//4347/4637/KUT_2004_2.pdf

2005-03-24 20.40

Schmidt, Lars (2002). "Prostitutionen – ett yrke som alla andra?", *Apropå* 1/2002.

http://www.bra.se/extra/pod/module_instance=12&action=pod_show&id=242

2005-03-29 14:30

Svenberg, Jenny; Huldén, Ghita (2002). "Svenska lagen står pall för legaliseringslobbyn", *Kvinnotryck* 7, November 2002.

http://www.roks.se/kvinnotryck/kt_02_konferens.html

2004-11-15 17.00

10 Rättsfallsförteckning

NJA 2001 s. 527